

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI**

**OSMANLI DÖNEMİ 19. YÜZYIL MODASI VE
DEĞİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Dilek YILMAZ**

**Danışman
Prof. Dr. Esin SARIOĞLU**

İstanbul – 2011

ÖNSÖZ

“Osmanlı Dönemi 19. Yüzyıl Modası ve Değişimi”; konu başlıklı tez çalışmasında 19.yüzyıl modası Osmanlı Giyim Tarihinin İlk Dönemleri’nden başlanılarak araştırılmış, değişimi 19. Yüzyıl Modası ve Değişimi, Osmanlı Askeri Giyiminde Yeniçerilik Dönemi ve Sonrası alt başlıkları altında altı bölümde toplanarak tarihsel süreç içerisinde incelenmiştir.

Araştırmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Haliç Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Esin SARIOĞLU’na teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Eğitimimin her aşamasında benden yardımlarını, desteğini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

İstanbul, 2011

Dilek YILMAZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	V
ÖZET.....	IX
ABSRRACT.....	X
1. GİRİŞ.....	1
2. OSMANLI GİYİM TARİHİNİN İLK DÖNEMLERİ.....	3
3. OSMANLI DÖNEMİNDE MODA VE GELENEKSEL GIYİMİN DEĞİŞİMİ	8
3.1. Çuha.....	8
3.2. Aba Cepkenler.....	10
3.3. Ferace.....	12
3.4. Fermene.....	13
3.5. Tulumbacı Giysisi.....	13
3.6. Paşalı Kıyafeti.....	14
3.7. Bele Kuşak Sarma.....	14
3.8. Kapı Kulu Daimi Asker Ocakları.....	15
3.9. Selimi Kavuk.....	15
3.10. Teberdar.....	16
3.11. Mercan Terliği.....	16
3.12. Başmak.....	17
3.13. Tulumbacı Yemenisi.....	18

4. 18. YÜZYIL'IN ORTALARINDA KIYAFET DENETİMİ.....	19
5. İSTANBUL'DA KUMAŞ ÜRETİMİ VE KIYAFET DENETİMİ.....	21
6. OSMANLI DÖNEMİ 19. YÜZYIL MODASI VE DEĞİŞİMİ.....	25
6.1. 19. Yüzyıl Osmanlı Saray Kadınının Giyimi.....	25
6.2. 19. Yüzyıl Osmanlı Saray Kadınının Giyim Özellikleri.....	34
6.2.1. Sokak Giysisi.....	37
6.2.2. Ev giysisi.....	49
6.2.3. Törenselle Kadın Giysisi.....	51
6.2.3.1. Şalvarlı Gelinlik.....	65
6.2.3.2. İki Parçalı Gelinlik.....	66
6.2.3.3. Özel Gün Elbisesi.....	67
6.2.3.4. Üç-Etek Elbise, Cepken, Şalvar Takımı.....	68
6.2.3.5. İpekli Üç-Etek, Bindallı.....	70
6.3. 19. Yüzyıl Saray Cariye Giyiminin Özellikleri.....	72
6.4. Baş Süslemeleri.....	76
6.4.1. Baş İğnesi.....	77
6.5. Saraylı Kadının Mücevherleri.....	78
6.6. Sigara Tutacağı.....	82
6.7. Kadın Pabuçları.....	82
7. OSMANLI ASKERİ GİYİMİNDE YENİÇERİLİK DÖNEMİ VE SONRASI.....	83
7.1. Devşirme Sisteminin Kaldırılıp Yeniçeri Ocağının Açılması.....	84
7.2. Hüseyin Paşa Çıplaklığı.....	88
7.3. Nizam-ı Cedid.....	89
7.4. Elifi Şalvar.....	96
7.5. Sine Perçemi.....	96

7.6. Sekbanı Cedid Askeri Ve Şubara.....	97
7.7. Erkek Entarisi.....	97
7.8. Fes.....	98
7.8.1. Fesin Püskül Sorunu.....	101
7.9. Pelerin.....	102
7.10. Setre Pantolon Potin Ve Kalos.....	103
7.11. Frenk Gömleği.....	103
7.12. Avniye.....	104
7.13. İstanbulin.....	104
7.14. Yaşmak.....	105
7.15. Kırım Savaşı ve Bahriye Neferinin Yeni Üniforması.....	106
7.16. Zuaf Üniforması.....	106
7.17. İstanbulin Yerine Redingot.....	107
7.18. Osmanlı Döneminde Avrupa Giysisi.....	107
7.19. Osmanlı Döneminde Askeri ve Sivil Kıyafet Değişikliği İçin Gereken Sanayinin Kurulması.....	107
7.20. Osmanlı Sanayi İstatistiklerinde Dokuma ve Giyim Sanayi.....	110
7.20.1. Yün İplik İmalatı ve Yün Dokumacılığı.....	111
7.20.2. Pamuk İpliği İmalatı ve Pamuk Dokumacılığı.....	112
7.20.3. Ham İpek İmalatı.....	113
7.20.4. İpek Dokumacılığı.....	114
7.20.5. Diğer Dokuma Alanları.....	114
7.21. Fransız Ressam Pretextat Lecomte'nin Gözlemleriyle Osmanlı Dokuma ve Giyimi.....	117
7.21.1. Türklerde Kunduracılık.....	119
7.22. 1884 Yılı İstanbul Gazetelerinde Giyim İlanları.....	120
7.23. Kadınların İş Hayatına Yönelişi.....	121
7.24. Zarif Paşa'nın Anıları.....	122

8. SONUÇ.....	124
9. KAYNAKLAR.....	126
10. ÖZGEÇMİŞ.....	131

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 2.1.:Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde,1870'li yıllarda, Ankara çevresinden bazı örnekler.....	5
Şekil 3.1.:Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey yönetici giysileri.....	9
Şekil 3.2.:Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey yönetici giysileri.....	11
Şekil 6.1.:Saraylı Kadın.....	26
Şekil 6.2.:Sultan.....	27
Şekil 6.3.:Haseki Sultan.....	28
Şekil 6.4.:Rum Odalık ve Kahya Kadın.....	29
Şekil 6.5.:Kahya Kadın.....	30
Şekil 6.6.:19. Yüzyıl Kadın Giyimi.....	35
Şekil 6.7.:Baş Süslemeleri ve Aksesuarlar.....	36
Şekil 6.8.:Feraceli Müslüman Kadın.....	38
Şekil 6.9.:Feraceli Müslüman Kadın.....	39
Şekil 6.10.:Türk Kadını.....	40
Şekil 6.11.:Türk Kadını Alışverişte.....	41
Şekil 6.12.:İpek Pazarında.....	42
Şekil 6.13.:Türk Kadınları Gezintide.....	43
Şekil 6.14.:Aktar.....	44

Şekil 6.15.:Şekerci.....	45
Şekil 6.16.: Ferace.....	46
Şekil 6.17.:Yahudiler.....	48
Şekil 6.18.:Türk Kadını Ev Giysisiyle.....	49
Şekil 6.19.:Türk Kadını.....	50
Şekil 6.20.:Gelin.....	52
Şekil 6.21.:Gelin Alayı.....	53
Şekil 6.22.:Türk Kadını Düğün Giysisiyle.....	54
Şekil 6.23.:Türk Kadınları.....	55
Şekil 6.24.:Gelin Hamamı.....	56
Şekil 6.25.:İstanbul Gelin.....	57
Şekil 6.26.:Gelin Alayı.....	58
Şekil 6.27.:Saraylı Kadın.....	59
Şekil 6.28.:Gelin Alayı.....	60
Şekil 6.29.:İstanbul Gelin.....	61
Şekil 6.30:19. yüzyıl'a ait dantelli, 'İşli Bir Gelinlik'	62
Şekil 6.31:19. Yüzyıl'dan Atlas 'Gelin Kıyafeti'	63
Şekil 6.32:19. yüzyıl sonunda İzmir'de kullanılmış olan, 'İpek Atlas Gelin Kıyafeti'	64
Şekil 6.33:Sarı sim ve kendinden çiçek desenli ipekli kumaştan yapılmış, iki parçalı 'Şalvarlı Gelinlik'	65
Şekil 6.34:İki parçalı Maraş işlemeli 'Kırmızı Gelinlik'	66
Şekil 6.35.:Dival işi işlemeli 'Özel Gün Elbisesi'	67
Şekil 6.36.:Üç-Etek Entari Cepken Şalvar Takımı.....	68

Şekil 6.37.: 19. yüzyıl sonlarında Kütahya’da kullanılmış olan ‘Kadife Cepken, İpekli Torba Şalvar’	69
Şekil 6.38.: İpek İşlemeli Üç-Etek Entari.....	70
Şekil 6.39.: İşlemeli ve Oyalı Üç-Etek Entari.....	71
Şekil 6.40.: 19. yüzyıl Cariye Giyimi.....	73
Şekil 6.41.: Klaptanlı Kaftan.....	74
Şekil 6.42.: Gedikli Cariyelerin Giydiği Kürklü Kaftan.....	75
Şekil 6.43.: Gelin Baş Süslemeleri.....	77
Şekil 6.44.: Baş İğnesi.....	78
Şekil 6.45.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	78
Şekil 6.46.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	79
Şekil 6.47.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	79
Şekil 6.48.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	80
Şekil 6.49.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	80
Şekil 6.50.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	81
Şekil 6.51.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	81
Şekil 6.52.: Saraylı Kadın Mücevheri.....	81
Şekil 6.53.: Sigara Tutacağı.....	84
Şekil 7.1.: Anadolu’nun zengin giyim geleneği içinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun ‘Dış İşleri Bakanı’, batılı elçiyile birlikte.....	82
Şekil 7.2.: III. Selim döneminde, 1790’lı yıllarda Yeniçeri Ocağı yerine kurulan ‘Nizam-ı Cedid Askeri’nin ve 1854 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında değişen giysileri büyük hacimli bir dokuma ve giyim sanayinin kurulmasını gerektirmişti.....	87
Şekil 7.3.: 19. yüzyıla kadar Osmanlı askeri düzeni içindeki Yeniçeri Ocağı’nın giysileri küçük ölçekli yerel dokuma ve dikim atölyelerinin geleneksel ürünleriyle çok renkli görsel bir iletişim sistemi olarak gerçekleştirilmekteydi.....	90

- Şekil 7.4.:**1826 yılında bütünüyle değiştirilen eski Yeniçeri Ocağı'nın giysileri küçük ölçekli ve yerel dokuma ve dikim atölyelerinin geleneksel ürünleriyle çok renkli görsel bir iletişim sistemi olarak gerçekleştirilmekteydi..... 91
- Şekil 7.5.:**1826 yılında; 500 yıllık Yeniçeri Ocağı'nın yeni kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği, başta 'Feshane Fabrika-i Hümayun' olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve 'Dikimhaneler' yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir.....93
- Şekil 7.6.:**1826 yılında; 500 yıllık Yeniçeri Ocağı'nın yeni kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği, başta 'Feshane Fabrika-i Hümayun' olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve 'Dikimhaneler' yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir.....94
- Şekil 7.7.:**1826 yılında; 500 yıllık Yeniçeri Ocağı'nın yeni kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği, başta 'Feshane Fabrika-i Hümayun' olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve 'Dikimhaneler' yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir..... 95
- Şekil 7.8.:**Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde 1850'li yıllarda Beyrut çevresinden bazı örnekler. Solda ve ortada Hıristiyan, sağda Müslüman giysileri..... 99
- Şekil 7.9.:**1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş..... 110
- Şekil 7.10.:**1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş..... 111
- Şekil 7.11.:**1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş..... 112
- Şekil 7.12.:**1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş..... 113
- Şekil 7.13.:**1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş..... 114
- Şekil 7.14.:**1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş..... 115

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Dilek YILMAZ
Anabilim Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Programı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Esin SARIOĞLU
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Kasım 2010

OSMANLI DÖNEMİ 19. YÜZYIL MODASI VE DEĞİŞİMİ

ÖZET

Osmanlı giyim kültürü, iki bin yıllık geçmişi olan, Orta Asya'nın kuzeyinde yaşamış Türklerin, göçebe atalarının giyim kültürüne dayanmaktadır. İki bin yıllık süreçte, yaşadıkları coğrafya ve yaşam koşulları sürekli değişmiş, karşılaştıkları kültürlerden etkilenen giyim, biçimsel olarak aynı ilkeler doğrultusunda kalmış, detaylar değişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyılda ömrünü tamamlayana kadar, altı yüzyıl, Anadolu topraklarını merkez ediniş, yerleşik olarak yaşamıştır. Göçebeliğin gerektirdiği, sürekli hareket halinde olmaları nedeni ile hayatları at üstünde geçen, Orta Asya Türkleri, kendilerine benzer hayat tarzları olan kavimlerle ortak bir giyim kültürü yaratmışlardır. At üzerinde ve içinde mobilya bulunmayan çadırlarında konforlu yaşayabilmek için şalvar benzeri bir pantolon, bir iç gömleği ile önden boydan boya açık, yırtmaçlı beli kemerle bağlanan bir üst entarisi ya da kaftan giymişlerdir. Osmanlı giyiminde yüzyıllarca şalvar, iç gömleği, entari, kaftan ve hırkalar kullanılmıştır. Osmanlı giyim kuşamı, altı yüzyıl boyunca, benzer biçimdeki kıyafetlerden oluşmuş, batı etkilerinin baskın hale gelmesi ile 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, son yetmiş beş yılında, diğer doğulu ülkelerde olduğu gibi, büyük değişiklik göstermiştir. Giyim kuşamındaki ilk değişim Sultan II. Mahmut döneminde başlar; ancak kıyafette gerçek bir Batılılaşma yaşanması 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısını bulur. 19. yüzyılın ortasından sonra kadın kıyafetleri Avrupa modası etkisiyle tamamen değişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şalvar, iç gömleği, entari

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Dilek YILMAZ
Field : Textile and Fashion Design
Program : Textile and Fashion Design
Supervisor : Prof. Dr. Esin SARIOĞLU
Degree Awarded and Date : Master – November 2010

OTTOMAN 19 CENTURY FASHION AND CHANGES

ABSTRACT

Ottoman clothing culture, with a history of two thousand years, lived in the north of the Turks of Central Asia, nomadic culture based on the clothing of their ancestors. Two-thousand-year period, they live permanently altered the geography and living conditions, faced by the affected cultures, clothing, formal remained in line with the same principles as the details have changed. The Ottoman Empire, the 20th century life until you have completed the six-century, obtain and central Anatolian lands, lived as a resident. Required by nomadic, because they are constantly on the move at the top of their lives last, central Asia, similar to the lifestyles of the tribes themselves have created a common culture of clothing. Furniture is not comfortable to live in tents on a horse and like baggy pants, with an inner liner across the front open, waist belt is attached to a top entarisi slits or clothed with mantles. Centuries of Ottoman wear baggy trousers, underwear shirt, kirtle, robe and cardigans were used. The costumes of the Ottoman Empire, for six centuries, formed clothes similar format, with the west becomes the dominant effect of 19 Starting the second half of the century, in the last seventy-five, as in other eastern countries, has shown great changes. Clothing begins during the first exchange of Sultan Mahmud II, but a real Westernization kıyafette to live the second half of 19th century finds. 19. After mid-century women's clothing is completely changed due to European fashions.

Key Words: Baggy Trousers, inside his shirt, kirtle.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, giyim önemli bir tasarım ögesi olarak kabul edilmiştir. Hatta tekstil ve giyim, özellikle bu iletişim dili açısından üzerinde çok durulan ve devlet düzeyinde titizlikle denetlenen bir konu olmuştur.

Bu günkü anlamıyla ‘Moda’ demek olan ‘Kıyafet’in üretiminin planlanması, normların, kalitenin, fiyatın denetlenmesi, tasarımın yönlendirilmesi amacıyla her zaman en üst düzeyde girişimler sürdürülmüştür. Üretim ve tüketimin dengede tutulması için sistemler geliştirilmiştir. Ancak 1800’lü yıllarda, batıdaki Sanayi Devrimi’nin ülkeye girişi ile yine önce asker sonra halkın giyim tasarımının değiştirilmesi ile dolaylı olarak dokuma ve giyim sanayisi açısından büyük projelerin de başlatılmasını gerektirmiştir. Sanayi hareketinin ilk girişimleri 19. Yüzyılda dokuma ve giyim konusunda başlatıldı. Başta İstanbul olmak üzere birçok bölge bu yönden desteklenmiş, dönemin en gelişmiş fabrikaları kurulmuş, giyimdeki yenilikler ülkede yaygınlaşmıştır.

Osmanlı kıyafetlerinin en önemli genel özelliği bol dökümlü, örtülü ve uzun olmalarıydı. Her meslek grubunun kendine ait bir kıyafeti bulunuyordu.

19. yüzyılın başlarında giyimlerine düşkün erkekler, daha önce pek gözde olan ipekli ve saten kumaşlardan vazgeçerek güzel dikilmiş ve iyi oturtulmuş giysilere önem vermeye başladılar. Yüzyılın ortalarına doğru siyah redingotlar giyilmeye başlandı. Daha sonra redingot’a ilaveten, memurlar için zorunlu giysi kabul edilen “İstanbulun”ın yaygınlaştığı görülür. İstanbulun dik ve düz yakalı, yaka altından bele kadar tek sıra düğmeli koyu renk bir cekettir. Geleneksel şalvar, potur veya çakşır’ın yerini de pantolon alır. 19. Yüzyılın sonlarında erkekler yakalık ve kravat takmaya başladılar.

Erkek modası zaman içinde gitgide daha az değişikliğe uğrarken, son yüz elli yıl içinde kadın modası her yıl yenilendi. Kadın kıyafetleri de Batı modasından etkilenmiştir. Kadın kıyafetleri, sokak ve ev içi giyimi olarak ayrılmıştır. 16. yüzyılın başlarından itibaren sokak kıyafeti olarak ‘ferace’, ‘yaşmak’ ve ‘peçe’yi, ev içinde şalvar, bürümcük kumaştan topuklara kadar inen uzun kollu gömlek ile uzun kollu hırka ve kaftanları kullanmışlardır. Müslüman kadınlar tarafından evin dışında giyilen ve mantodan farksız uzun bir elbise olan ferace’nin şerit ve dantellerle süslenmesi her dönemin modasını takip etmiştir. Osmanlı döneminde kadın giysileri üstüne ayrıntılı bilgi sarayda ve zengin konaklarında giyilenlerle sınırlı kalmıştır.

2. OSMANLI GİYİM TARİHİNİN İLK DÖNEMLERİ

Geleneksel Türk giyim sisteminin, Anadolu kıyafet kimliğinin oluşmasında çok büyük rolleri olmuştur.

Türk kıyafet tarihinin en eski kaynakları, Orta Asya'daki arkeolojik kazılarda bulunan belgelerin ışığıyla belirli bir ölçüde aydınlatılabilmektedir. Orta Asya dönemi Türk giysilerinde ipekli, pamuklu kumaşlar yanında devetüyünden dokunan kumaşlar da kullanılmıştır. M.Ö. 100'lü yıllardan gelen bazı kaynaklara göre Türk'lerin o tarihlerde el tezgâhlarında yünlü, pamuklu kumaş ve halı dokudukları, buna karşılık ipekli dokumaların ise Çin'den geldiği bilinmektedir (Küçükerman, 1996: 19).

Koyunyünü daha çok keçe yapımında kullanılır ve bundan yalnızca köleler için elbiselik kumaş üretilirdi. Keçe çadır ve yaygı dışında kemer, çizme, börk gibi giysileri tamamlayan öğeler için kullanılıyordu. İki bez arasına pamuk konularak hazırlanan kapitone işlerinden de yelek ve hırka yapımında yararlanılıyordu. Giysilerde deri ve kürk de önemli bir yer tutuyordu. Hayvancılıkla geçinen göçebe Türkler deri ya da keçe çizme, mintan, gömlek, kısa kaftan ve bunun üzerine takılan kemer; ata binerken rahat edilecek biçimde dikilmiş üst kısmı bol pantolon ya da şalvar, yağmurlu havalarda giyilen bir tür yağmurluk giyerlerdi. Keçe, tiftik ve ipekli kumaşlardan yapılan börk ise başlık olarak kullanılırdı.

Asya'daki yaşama biçimlerinin gereği olarak, orada fonksiyonel bir giyim geleneği geliştirilmiştir. Hayvancılık en önemli ekonomik gerçek olduğu için deri ürünleri, o dönem giyim sisteminin en önemli temel kaynağıdır. O yüzden Türk giyim sisteminin ilk günlerinden itibaren deri önemli bir giyim malzemesi olarak kullanılmış ve çok sayıda alternatifli zengin bir ürün yelpazesi bulunmaktadır.

Asya'da 'ata binme' de günlük hayatın pratik bir parçasıydı. Bu iki önemli gerçek; rahat, fonksiyon ve statü tanımlayan giyimler olarak Türk giyim sisteminin ilk dönemini belirlemiştir. Bu düşünce ile kadın ve erkek, giyim ve kuşam yönünden birbirine oldukça yakın biçime dönüşmüştür. Uzun ve örgülü saçlar, kısa, uzun deri ve keçe çizmeler, çeşitli başlıklar bu giyim sisteminin tamamlayıcısı olmuştur.

Bu giyim sisteminin önemli bir elemanı kaftanlardır. Dış giyim olarak kullanılan kaftanların birçok değişik tipi bulunmaktadır. Yünlü ve ipekli kumaşların bütün türlerinden yapılmış olan kaftanlar, en üste giyildiği için daima günlük hayatın içinde bir statü olarak biçimlendirilmiştir. Hatta 'kaftan giydirme', bir hükümdar tarafından yapılabilecek ödüllendirmelerin en değerlileri arasındaydı. Bu nedenle kaftan geleneğinin anlamı zaman içinde birçok önemli gelişim geçirmiş ve bunlar da kaftan tasarımını olağanüstü düzeyde zenginleştirmiştir. Örneğin; Dede Korkut destanlarından kızların ve erkeklerin evlenmeden önce 'ak kaftan', düğünde ise 'kırmızı kaftan' giydikleri görülmektedir (Küçükerman, 1996: 19).

Kaftanın altına giyilenler gömlek, 'üç etek' entari, hırka ise erkek ve kadında hemen hemen aynıdır. Vücudun alt kısmına giyilenler genellikle 'don' olarak isimlendirilmiştir. Erkek ve kadınlar deriden yapılmış dış don, giymekteydi. Bu dış donlar, 'şalvar', 'çakşır', 'potur' gibi isimler almıştır. Hiç kuşkusuz bu giyim sistemi özellikle ata binmenin kaçınılmaz bir özelliğidir.

Bu giyim sisteminin en önemli tamamlayıcıları vücuda sarılan çeşitli kuşak ve kemerlerdir. Bunlar soğuğa karşı korunma, vücudu dik tutma gibi hem fonksiyonel, hem de giyenin statüsünü belirleme gibi çok yönlü görsel iletişim düzenini sağlamaktaydı. Ayrıca silah, kese gibi bazı günlük eşyalarının taşınması için de kullanılmaktaydı. Kadın kemerlerinde kumaş, deri, değerli madenler ve taşlar kullanılmıştır. Kuşak ise yüzyıllar boyunca her yaşta herkesin kullandığı bir giyim elemanı olmuştur.

Türkler ayağın korunması için de birçok ürün geliştirmişti. Deri ve keçe bu iş için kullanılabilir en temel iki malzeme olduğu için 'çizme-çorap' ikilisinin birçok çeşidi üretilmiştir. İklim değişimlerine bağlı olarak kalın kürklü deriden, ince keçi derisine kadar her türü kullanılmıştır. Öte yandan çizme de kendine göre statü değerleri taşımaktaydı.

Örneğin; sarı ve kırmızı renkli çizmeler bir Hükümdarlık sembolüydü. Ayağın korunması için çizme yanı sıra dizlik, çarık, dolak, çorap, tozluk, terlik, nalın gibi bütün türler de bu eski giyim sisteminin temel öğeleriydi. Ve bunların hepsi, aynı zamanda sembolik değerler taşıyan biçimlerde dokunmuş, işlenmiş ya da süslenmişlerdi.

Eldiven ve ‘yağlık’ da bu eski giyim geleneğinin bir parçasıydı. Yağlık, gerçekten çok yönlü bir üründü ve mendilin dev boyutlu bir prototipi gibiydi. Bir torba gibi taşıma amacıyla kullanılmaktan başlamıştı. Kullanılmadığı zaman ise işlemeli kısmı görülecek şekilde katlanıp, kuşağın arasına konulurdu.

Bu karmaşık giyim sistemi içinde önemli günler, ziyaretler için herkesin özenle sakladığı ve ‘yabanlık, bayramlık, adamlık’ diye isimlendirdiği giysileri bulunmaktaydı. Osmanlı döneminde ise bu eski giyim geleneği birçok yönleriyle sürdürülmüş, bazı yönleri ise çok büyük değişiklikler geçirmeye başlamıştır.

Şekil 2.1.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 20.)

Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde, 1870'li yıllarda, Ankara çevresinden bazı örnekler.

Bu değişimin nedenlerinin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarının gittikçe gelişmesi gelmektedir. Böylelikle diğer kültürler, giyim gelenekleri ve üretim merkezleri ile yeni ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Öte yandan İstanbul, Bursa, Bilecik, Denizli, Ankara, Konya, Trabzon, Rize, Kastamonu, Gürün gibi dokumacılıkta uzmanlaşmış üretim bölgeleri ortaya çıkmıştır. Köylerde de kendi ihtiyaçları için gerekenler küçük el tezgâhlarında dokunmaktaydı. Bunun sonucunda, zamanla köylerin ve bunların oluşturduğu küçük bölgelerin bile kendi kimliğini taşıyan kumaşlar ve giyim ürünleri oluşmuştur.

Ama asıl büyük değişim Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarının gelişmesiyle yaşandı. Değişik iklim bölgelerinin alınmasıyla, bu yeni sınırların içindeki giyim sistemi de renklenmeye, zenginleşmeye başladı. Çünkü hemen her bölge, doğal olarak kendi kimliğini ve üretim kaynaklarının gerçeği olan giysi sistemini korumak ve geliştirmek zorundaydı.

Böylece her yeni fetih sonunda alınan bölgeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun giyim kimliğini ve bu konudaki otoritesini bir anlamda değiştirmeye zorlamaktaydı. Burada öncelikli olarak iki temel sorun bulunmaktaydı. Birincisi, askeri giyim geleneğinin yeni alınan bölgelerin iklimine göre değiştirilmesi zorunluluğuydu. Yemen, Cezayir, Romanya gibi çok değişik iklim bölgelerinde, teknik olarak aynı giysiler kullanılamazdı. Bu yeni durum askeri otoritenin, giyim üzerinde çok karmaşık çözümler bulmasını gerektiriyordu. Çünkü +50, -50 dereceler arasındaki iklimlerde aynı kumaşlar ve giyim sistemi geçerli olamazdı. Ama buna karşılık askeri kimlik de çok fazla değiştirilemezdi.

Bu nedenle Osmanlı Devleti için askeri giyim sistemi her zaman önemli tasarım sorunları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca büyük bir orduyu 'üniform' giydirmek demek, öyle üniform kumaş yapabilecek kapasitedeki üretim potansiyelini de sağlamak demektir. O dönemde yerel atölyeler kendi kaynaklarının sınırları içinde üretim yapabiliyordu. Ve bu üretim sınırlıydı. Askeri giysi için özel kumaş üretimi yaptırmak imkânsız gibiydi. 19. yüzyıl başına kadar askeri giyim bile yerel tezgâhların dokumalarıyla yapılan kumaşların 'kendi aralarındaki görsel mesajları' olan renk, doku, desen, motifleri devlet tarafından kontrol edilerek sağlanabilmekteydi (Küçükerman, 1996: 25).

O nedenle Osmanlı ordusunun giysi sistemi çok renkliydi. Öte yandan askeri giysilerin tasarımında karşılaşılan bu sorun, halk için de geçerliydi. Osmanlı Devletinin karmaşıklaşan yapısı içindeki her kesim, belirlenen normlar içinde giyinmek zorundaydı. ‘Kıyafet normu’ olarak belirlenen bu normların iki amacı bulunmaktaydı. Birincisi ülkenin karmaşık yapısı, giysileriyle kolayca kodlanabiliyordu. İkincisi ise böylece bir anlamda ülke içindeki üretim tüketim dengesi de sağlanabiliyordu. Nüfus sayısı ile üretim arasındaki ilişkiler ve böylece ticari yapı da genel anlamda dengede tutulabiliyordu. Tabii giyim sisteminin çok yönlü denetiminin en genel hedefi İmparatorluğun kimliğinin sağlanmasıydı. 15. yüzyıldan itibaren başkent olan İstanbul böylece bütün bu düzenlemelerin yapıldığı bir genel tasarım ve üretim planlarının merkezi olarak büyük bir deney kazanmış oldu.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE MODA VE GELENEKSEL GİYİMİN DEĞİŞİMİ

3.1. Çuha

Çözgü ve atkısı yün yapağıdan eğrilmiş iplikten, havlı ve düz renkte, sade, tok ve her zaman çok aranan bir kumaştır.

Kelime anlamı ‘yünlü dokuma, yünlü dokumadan yapılan giysi’ olan çuha, yüzyıllar boyunca hem yerli olarak üretilmiş, hem de ithal edilmiştir. Çuha, çoğunlukla cepken, yelek, çakşır, kaput gibi erkek giysilerinde kullanılmıştır. Avrupa’dan İngiliz ve Fransız tüccarlar tarafından ithal edilen kumaşlar, deniz yoluyla İstanbul’a taşınıp çuhacı esnafına devlet kontrolü ile satılmaktaydı. Böylece çuha ve çuhadan yapılmış elbiselerin satışında haksızlığın önüne geçilmekteydi.

Öte yandan askeri giyimde kullanılan çuha ihtiyacı da yeniçeriler döneminden bu yana belirli sistemlere bağlanmıştı (Koçu, 1967: 155). Başta yeniçeriler olmak üzere, bütün ‘kapıkulu’ askerlerine kişi başına 10 ‘arşın’ çuhadan oluşan bir kat giyim verilirdi. Selanik’te dokunan mavi renkli bu asker çuhaları, İstanbul’da Beyazıt’taki Darphane’nin bulunduğu ‘Simkeşhane’deki ambarlarda bulundurulmaktaydı. Askere çuha dağıtımı, bir gelenek olarak her yıl ramazanda kadir gecesi başlar, üç gün sürerdi. Görevleri İstanbul’a uzak olan yerlerdeki askerlere de çuha yerine para olarak değeri ödenirdi. Bunun adı ‘Çuha beha’ idi (Küçükerman, 1996: 41). Ayrıca çuha ile birlikte astarlık bez, sarıklık tülbent ve donluk, gömleklik bez dağıtılırdı.

Yüzyıllar boyunca, şehir ve kasaba delikanlıları arasında da bir kat çuha elbiseye sahip olmak bir olaydı. Hatta yaşlı, dul, zengin İstanbul yosmalarının, yalın ayaklı, yarım pabuçlu, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün ve bıçkın takımında delikanlıları elde etmek için, onlara bir elmas ‘gül yüzük’, gümüş yahut altın ‘koyun saati’ armağan edip bir de mutlaka çuha elbise ‘kestirip diktirdiği’ bilinmektedir (Küçükerman, 1996: 41).

Şekil 3.1.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 42.)

Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey yönetici giysileri.

Çuha üretimi açısından ülkenin geleneksel sanayi ile Avrupa'daki sanayi devriminin yeni ve kaliteli ürünleri arasında daima bir rekabet bulunmaktaydı. Yerli olanlar genellikle Ankara, Tosya, Koçhisar ve Selanik'ten sağlanmaktaydı. Avrupa kaynaklı olanlar ise İngiliz 'Londura', Fransa'nın Paris ve Carcassone bölgesinde üretildiği için 'Karkaşone', İtalya, Floransa'dan gelen 'Florentin' olarak iç piyasada bilinmekteydi.

Aslında bu büyük ticaretin geniş ve çok yönlü bir düzenlemeyle gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılıyor. Örneğin; Fransız olanın İngiltere'de, Hollanda malı olanın birçok ülkede taklit edilerek ithal edildiği bilinmektedir. 18. yüzyıl başlarında, 'Carcassone' da, büyük bir kısmı Doğu Akdeniz için üretim yapan 33'ü çok önemli boyutta, 150 çuha fabrikası bulunuyordu (Kütükoğlu, 1983: 80).

İngiliz'lerin 'Londura' çuhası 17. yüzyılda 'Londrine' adıyla Hollanda'lılar tarafından taklit edilmiş, 18. yüzyıldan sonra ise bu isim Fransız'lar tarafından da kullanılmıştır. Osmanlı döneminde Avrupa'dan ithal edilen çuhalar bu markalar dışında ayrıca 'parangon', 'vidal', 'karziyye', 'karınca ayağı' gibi isimlerle tanımlanmaktaydı.

Çuhalarda dokuma tekniği ile ilgili olarak 'çile' deyiimi kullanılmıştır. Çile, bir dokumacılık terimidir ve 'kamuş taraklarda her 40 diş bir çile' anlamına gelmektedir. Çile sayısı ile 40'in çarpımıyla toplam tarak dişi sayısı bulunurdu. Her diştten bir veya daha fazla tel geçirilebildiği için, kumaş seyrek veya sık olabiliyordu. Örneğin; 17. yüzyılda, 70 çilelik çuhaların, 60 çileye göre daha pahalı olduğu belgelerden izlenebilmektedir (Küçükerman, 1996: 43).

3.2. Aba Cepkenler

17. yüzyıldan giyim örnekleri arasında aba cepkenler ve gemici ayakkabıları genellikle modadaki yeniliklerin kaynakları arasında bulunmaktadır. Örneğin; IV. Sultan Murat döneminde Abaza Mehmet Paşa'nın giyim kuşamı ile İstanbul'da tanınmış olduğu söylenmektedir. Çünkü çok özenli giyindiği anlaşılan bu Paşa'nın giysileri bütün gençler ve Padişah tarafından bile izlenmiştir.

Özellikle aba kumaştan kestirip giydiği cepken, şehirde kısa süre içinde moda olmuş, padişah da aynı cepkeni giyince ‘Abaza kesimi aba cepkenler’ bir anda İstanbul’daki gençlerin üzerinde görülmüştür.

Aba, ülkenin her yerinde üretilebilen kalın, koruyucu ve ucuz bir kumaştır. İstanbul’daki tezgâhlarda da aba üretimi çok yaygındı. İstanbul’da birden moda olan aba cepkenlerin arkasında bambaşka nedenler vardı. Bu nedenlerin başında ‘Abacı’ların eski adıyla ‘Büyük Kapalı Çarşı’nın ve ‘Eski Bedesten’in dış esnafın en ünlüleri arasında bulunması yatmaktadır. İstanbul’da 300 dükkânda usta ve çırak olarak, toplam 700 kişi ‘Abacı’ olarak çalışmıştır (Küçükerman, 1996: 45).

Şekil 3.2.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 44)

Anadolu’nun zengin giyim geleneği içinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun üst düzey yönetici giysileri.

3.3. Ferace

16. yüzyıl Osmanlı kadınının sokak kıyafeti olan işlemeli ve renkli ‘ferace’ nin, 21. yüzyılın tarlada çalışılırken giyilen siyah giysisi haline dönüşmesi ve feracenin yaşadığı bu tarihi değişim ilgi çekicidir.

Osmanlı devletinde çok uzun bir süre boyunca hem erkek, hem de kadınların bir üst giyimi olan Ferace, bol kollu ve yakalı bir ürün olarak gelişmiştir. Erkekler için üretilen feracenin, ‘İlmiye Ricali’ (bilim adamları)’nın resmi günlerde giydikleri sırma işlemelisinden başlayan, samur kürk kaplısına kadar değişen birçok türleri kullanılmıştır. Çuhadan yapılan bol kollu bu feracelere ‘biniş’ de denilmiştir. Önceleri saray ileri gelenlerinin de giydiği ferace, 1848 yılında Tanzimat’la birlikte değişiklikler geçirmeye başlamış ve ilim adamlarının giysisi olarak Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar kullanılmıştır. Gençlerin feracelerinin biçimleri biraz farklı olarak uygulanmaktaydı. Kolları kısa, yakası devrik, kol kenarları sırma harçla işli, önünde sadece süs olarak kalan kürk parçaları ile pardesü gibi bir statü anlamını taşıyordu.

Buna karşılık kadınların sokakta, ‘yaşmak’ la beraber giydikleri, çeşitli biçimlerdeki bir üst giyimin de adı feraceydi. Ferace, özellikle İstanbul’da ve büyük şehirlerde yaygın olarak kullanılmış ve II. Abdülhamit döneminden sonra yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Ama aslına bakılırsa, başı örten yaşmak, vücudu örten feraceden oluşan bu eski sokak giysisi yüzyıllar boyunca kullanılmıştır.

Ferace de tasarım bakımından yaşmak gibi iki parçadan oluşmaktaydı. Bir parçası uzun kollu giysi olarak kabul edilebilir. Bunun boyun çevresi, önü, her dönemde değişen moda uygun olarak şeritler, dantellerle işlenmiştir. İkinci parçası ise gerdan altında bir kavuşma noktasından omuzlara doğru açılan ve omuzları aşarak sırta kıvrılan ve yere kadar dökülüp inen, pelerin gibi giysiydi.

Feracenin giyim kuşam literatüründe üç ayrı elbise türünün adı olduğu görülür: Kadınların sokakta yaşmakla giydikleri üst elbisesi; ilim adamlarının giydikleri çok geniş ve bol, kolları yırtmaçlı bir çeşit cüppe, biniş; Mevlevilerin giydikleri uzun hırka. Bu üç kıyafetten en eskisi olan Mevlevi feracesi, Mevlana'nın anlattığı hikâyeye göre, iç sıkıntısına uğrayan bir sûfinin elbisesinin önünü yırtarak, ferahlamasıyla ortaya çıkan ve daha sonra 'ferahlık' anlamına gelen bu isimle anılmıştır (İslam Ansiklopedisi, 1995:49).

3.4. Fermene

Çuhadan veya abadan kesilen, kolsuz, vücuda sımsıkı yapışan ve önden çapraz kavuşan bir yelek türü de 'Fermene'dir. Daha çok Rumeli'de kullanılan ve elbisenin önüne dikilen süsler demek olan 'paramentum' dan geldiği düşünülen bu yelek türü, yangın tulumbacıları tarafından çok yaygın olarak kullanılmıştı. Özellikle 1827-1880 arasında 'Ağır çardaklı yangın tulumbacıları' döneminde, usta bir terzinin elinden çıkmış güzel bir fermene, dizlik ve kuşağın üzerinde tulumbacının kıyafetinin önemli bir parçası olmuştur (Koçu, 1967: 162).

3.5. Tulumbacı Giysisi

İstanbul'un ahşap mimarisi nedeniyle korkulu rüyası olan yangınlarla mücadele etmek için 1720 yılında kurulup 200 yıl kadar çalışmış bulunan 'Yangın Tulumbacılığı', gerçekte genç insanların koşarak sürdürdüğü bir meslek olmuştur. Ama bu çekici yeni meslek, bir de moda kaynağı görevini yapmıştır. Tulumbacılar, çıplak gövdeleri üzerine önü açık duran kolsuz bir gömlek giymişlerdi. Koyu mavi bezden yapılmış, bele giyilen bir 'don-dizlik', diz kapağından aşağı, baldırlar çıplak, ayaklar çıplak ve kara sahtiyandan yapılmış 'filar' giymişlerdir.

Tulumbacılar gelişen tekniklere bağlı olarak değişiklikler geçirdikçe, giyimlerinde de yeniden düzenlemeler yapıldı. Böylece tulumbacılar 200 yıl boyunca bin bir türlü kıyafetlerle koşuştular. Renk renk basma mintanı, gömlek, iç gömleği, fildikos fanilalar, yelekler, fermeneler giydiler. Fes, takke, keçe külah taktılar. Belden aşağı dizlikler, şalvar pantolonları giyerlerdi.

1880’li yıllardan sonra yeni teknolojilerle donatılan tulumbacıların kıyafeti de yeni baştan geliştirildi. Her ‘Sandık’ için ayrı bir ‘Forma’ kabul edilmiştir. Dizliklerin ve giysilerin üzerine ‘Alamet-i Farika’lar işlenmiştir. İşte hem İstanbul’un önemli bir sorununu çözen hem de dönemin çarpıcı teknolojisini kullanan tulumbacılıktaki bu gelişmeler, gençlerin hevesini çektiği için her kesimden kişiler gönüllü gibi gizliden soyunarak yangınlara koşuşturmaya başlamıştı. Kısacası tulumbacı giysisi moda yaratan bir kaynak biçimine dönüşmüştü.

3.6. Paşalı Kıyafeti

Osmanlı devletinde, yeniçerilik döneminde, İmparatorluğun her tarafına Sancak Beyi veya Beylerbeyi (Vali) olarak görevlendirilmiş paşalar ve vezirlerin maiyetinde bulunan kişilerin giysileri çok özel biçimler taşımaktaydı. Bütünüyle çok önemli olan bu kıyafet hiç kuşkusuz o yöre halkının günlük giyiminden çok farklıydı.

Bu nedenle devlet görevlilerinin giyimdeki değişiklik, halk arasında ‘Paşalı Şalvarı’, ‘Paşalı Entarisi’, ‘Paşalı Çakşırı’, ‘Paşalı Kavuğu’ gibi tanımlanırdı ve böylece valinin görevlileri kolaylıkla çevre halkından ayırt edilebilmekteydi.

3.7. Bele Şal Kuşak Sarma

Genel olarak İran ve Hindistan kaynaklı olan ‘şal’, Osmanlı döneminde çok uzun bir süre boyunca atkı, kuşak ve sarık olarak yaygınlıkla kullanılmıştı. ‘Keşmir’, ‘Lahor’, ‘Acem’, ‘Hind’, ‘Horasan’, ‘Trablusşam’ şalı olarak, dokundukları yörelerin kimliğini taşıyan bu kumaşlar desenlerine göre de birçok değişik isim almıştır. Bunlar arasında en ince olanı Lahor şallarıdır.

Şal ‘boy hırkaları’ olarak da kullanılmıştır. Doğal boya kullanılarak renklendirilen ipliklerle dokunan şallardan kalın olanları elbise ve örtü yapımında kullanılmaktaydı. Gürün’de dokunan düz şallar elbise yapımında yaygınlıkla kullanılmıştır. Ayrıca şal bağlamanın çeşitli kültürel yönleri ve anlamları da bulunmaktaydı. Çok yaygın bir gelenek olarak gelinlerin bellerine babaları, eğer yoksa erkek kardeşleri veya en yakın akrabası tarafından şal bağlanmaktaydı. Bunun yanı sıra, şalın tabut örtüsü olarak bile kullanıldığı bilinmektedir.

Şal Osmanlı Dönemi'nde her yöre de yüzyıllar boyunca büyük bir yaygınlıkla kullanılmıştır. Ama 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında, İstanbul'da bele ve başa birer şal sarmak bir moda biçimi olmuştur. Aslına bakılırsa bu dönem, Yeniçeri sisteminin son günleridir. Özellikle gençler bu modayı öylesine benimsemişlerdi ki, en yoksulu bile, en büyük fedakârlıkla bellerine ve başlarına saracak şal satın alıyorlardı.

Aslına bakılırsa o dönemde bir tür 'Apaş' modası durumuna gelen 'Cezayir Kesimi'nin 'alâmet-i farika'sı olan süsler arasında şal da vardır. Çünkü yelkenli gemi döneminin denizcileri eskiden beri başlarına şal sarmaktaydı. 'Cezayir Kesimli' bıçkınlar da onları taklit ederek başlarına şal sarmaya başlamışlardı. Bu durum, karışıklığa yol açtığı için, 1811 yılında Sultan Mahmut, kalyonculardan başkasının başına şal sarmasını yasak etmek zorunda kalmıştır. Kuşaklık olarak kullanılan Trablus şalları da Osmanlı Dönemi'nde çok aranan ve değişik şekillerde kullanılan bir üründü (Koçu, 1967: 200).

Aydın ve çevresindeki efelerin 'Kışzade' olanları, giysilerinin üzerine belden koltuk altına kadar 'Efe Kuşağı' ya da 'Efe Tarzı kuşak sarma' denilen iki üç Trablus şalı kuşak sararlardı. Bu değerli kumaşların taklidi olanlar ise 'şalaki' ya da 'Lahoraki' olarak isimlendirilmişti. Bunlar kadın entarisi, hırka, yorgan yüzü olarak kullanılmaktaydı.

3.8. Kapıkulu Daimi Asker Ocakları

Osmanlı Devleti'nin ücretli daimi asker ocakları olan 'Kapıkulu Daimi Asker Ocakları'nın giyim sistemi de şöyle çözümlenmekteydi. Askere gerekli olan kumaş dağıtılır ve ayrıca terzi ücreti de nakit olarak verilirdi. Terzi ücreti olarak verilen para ise 'Yaka Akçesi' (Yaka Parası) olarak isimlendirilmişti.

3.9. Selimi Kavuk

Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her döneminde, üst düzeydeki kişilerin giyimleri, bir anlamda model olarak kabul edilmiş ve çok kesin protokol kurallarına rağmen çevrede etkili olmuştur. Örneğin; Yavuz Sultan Selim'in kavuğu, 'Selimi' adıyla, dönemin bir simgesi biçimini almıştır. 65 santim boyunda, tepesi düz ve üstü daha geniş olan bu kavuk devlet yapısı içinde belirli normlara bağlanmıştı.

Sadrazamlar ‘Serdar’ olarak tayin edilip sefere giderken padişaha veda ederken, sadrazam ve vezirler ‘Divan’ günlerinde, şehirde teftişe çıkıldığında, bayramların üçüncü günü Eyüp Türbesi ziyaretlerinde ‘Selimi Kavuk’ giymişlerdi. Burada ilginç olan, sadrazam ve vezirlerin ‘Divan’dan sonra padişah huzuruna çıktıklarında ‘Selimi’leri çıkarıp ‘Kallavi’leri giymesidir. Vezirler, ‘Divan’ günlerinden başka huzura çıktıklarında da ‘Selimi’ giymişlerdi. Öte yandan, vezirlerin ‘Selimi’ giydikleri her yerde diğer devlet adamları ve Yeniçeri ocağının büyük ağaları da aynı kavuğu takmaktaydılar (Koçu, 1967: 210).

3.10. Teberdar

Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim yeri olan Topkapı Sarayı’nın harem kısmında, belirli görevleri bulunan Zülüflü Baltacılar için özel giysi tasarımları yapmak gerekmişti. 1826 öncesi, eski saray teşkilatında ‘Zülüflü Baltacılar’ın giydiği külah olan ‘Teberdar’, beyaz keçeden yapılırdı. ‘Armudi Külah’ olarak da isimlendirilen bu başlığın iki yanından ‘zülûf’ler sarmaktaydı. Enderun Ağaları’nın (saray zülüflü iç oğlanları) zerrin külahlarında da aynı zülûfler vardı.

Zülüflü baltacılar, aslında sarayın kaba temizlik işlerini yapan görevlileriydi. Bu görev kapsamı içinde, sarayın odun ambarları da bulunmaktaydı. Kışın gereken yerlere odun taşılırdı. Hareme odun taşımak gerektiğinde, özel olarak yapılmış bir cepken giyerlerdi. Bu cepkenin ‘Teberdar Yakası’ denilen özel yakası hem arkadan başı göstermeyecek kadar dikti, hem de başın iki yanını da örtecek şekilde biçimlendirilmekteydi. Bu durumda, haremde odun taşıyan baltacı, sadece önünü görebilmekteydi.

3.11. Mercan Terliği

Osmanlı döneminde giyim ürünlerinin isimlendirilmesinde, tanımlanmasında değişik yollar izlenmişti. Bazen üretildiği bölge, bazen geleneksel kaynaklar, bazen de kişiler, bu ürün isimlendirmesine kaynaklık yapıyordu. ‘Mercan’ terliği de böyle bir örnektir.

İlk kez 15. ve 16. yüzyıl arasında, İstanbul'da 'Mercan' semtindeki pabuç atölyelerinde üretilmiş olan bu terlikler, halk arasında 'Mercan terlik' adını almıştır. Hem kadın, hem de erkekler tarafından giyilen ve yaygın olan bu terlik topuksuz, yanları ve arkası açıktır. O dönemde İstanbul'un bekar hanlarının en büyüklerinden sekiz tanesi Mercan'daydı. 'Mercan odaları' olarak anılan bu hanlardaki 'pabuççu bekârları' bu bölgenin pabuç üretimi geleneğini kurmuşlardı. Bu fonksiyonel yalın terlikler, yüzlerce yıl boyunca Mercan bölgesinde bulunan atölyelerde yapılmıştır. Evlerde, günlük hayatta, çarşı hamamlarında bile kullanılmış olan bu terlikler en yaygın ürünlerden birisi durumuna dönüşmüştür.

3.12. Başmak

Osmanlı toplumu içinde yüzyıllar boyunca kadın, erkek, çocuk, asker, kısacası herkes tarafından giyilen bir ayakkabı olan 'Başmak'lar, gerçekte bir tür statü durumundaydı. Çünkü bu ayakkabıyı gayrimüslimlerin giymesi yasaktı. Öte yandan bu önemli özelliğinden ötürü başmaklar, giyenin işine, mevkiine göre sarı, kırmızı ve siyah sahtiyandan üretilmekteydi.

Tasarım bakımından 'Yemeni'ye benzeyen bu ayakkabıların üstü açıktı ve ön kısmı da parmakları bütünüyle örtebilecek şekilde biçimlendirilmekteydi. Oysa yemenide parmak aralıklarının bitimi görülebilirdi. Hatta 'Galata Yemenisi' denilen modelde, ayağı sadece parmak uçlarından tutmaktaydı. Başmağın diğer bir özelliği ise; arka kısmının sert olması ve yemeni gibi arkasına basılıp topuk altına alınamamasıydı. O nedenle içindeki ayağın topuğu görülemezdi. Ayrıca tabanı da, yemenideki gibi ince değil, kalın köseleden kesilir, ama nalça ve kabara çivi çakılmazdı.

18. yüzyılda III. Sultan Osman, bu ayakkabı üzerinde kendisi için küçük bir tasarım değişikliği yaparak başmakların tabanına gümüş kabaralar çaktırmıştı. Böylece Topkapı Sarayı'nın harem kısmında dolaşırken ayak sesinin duyulması ile kadınların gizlenmelerini sağlamıştı (Koçu, 1967: 180).

İstanbul'da başmak satışı ise Kapalı Çarşı'daki 'Kavaflar Çarşısı'ndaydı ve kadınlar için özel dükkânlar ayrı bir grup olarak toplanmıştı. Böylece kadınların alışveriş sırasında rahat hareket etmeleri sağlanmıştı. Tasarım bakımından erkek ve kadın başmakları arasındaki tek fark boyutları ve taban astarının değişik oluşuydu. Çünkü kadın başmağına taban astarı olarak 'sahtiyan' yerine bir 'atlas' parçası konulmaktaydı. Başmağın tabanı da yemeni gibi düz olup içinden çok kısa bir ökçe konulmaktaydı.

3.13. Tulumbacı Yemenisi

17. ve 18. yüzyılda özellikle gemicilerin kullandığı ve daha sonra da İstanbul'da 'Tulumbacı Yemenisi' adını almış olan ökçeli, hafif erkek ayakkabıları 'Filar'lar adeta denizcilere ait özel bir ürün olarak çok uzun bir süre boyunca kullanılmıştır. Aslında çok yalın bir tasarımı olan bu ayakkabıların çok zengin işlenmiş olanları da kullanılmaktaydı. Ayakkabının en belirgin özelliği arka kısmına basılarak giyilmesidir. Ve bu ayakkabı, tasarımı ve kullanımıyla bir anlamda 'bıçkın'lığın sembolü gibi özellik kazanmıştı.

4. 18. YÜZYIL ORTALARINDA KIYAFET DENETİMİ

Osmanlı döneminde giyim, fonksiyonel yönü yanı sıra sembolik bir ürün olarak da kabul edilmiştir. Zaman zaman bu konuda birçok denetim yapılmış, değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Nitekim III. Sultan Ahmet'in sadrazamı Damat Nevşehirli İbrahim Paşa döneminde, İstanbul kadınlarının giyimi konusunda böyle bir yasaklamanın getirildiği görülür. Lale devrinin büyük vezirinin, Devletin yaptığı aşırı harcamaların muhalifler tarafından eleştirilmesi nedeniyle bu düzenlemeyi yaptığı bilinmektedir.

1725 yılında yazılan bu ferman İstanbul Kadısı'na yani bugünkü karşılığıyla İstanbul Başyargıcına, Yeniçeri Ağası'na (İstanbul Emniyet Müdürü) ve Bostancıbaşı Ağa'ya (İstanbul Deniz Zabıtası Amiri'ne) yazılmıştır ve kalın çizgilerle şöyledir (Küçükerman, 1996: 57):

İstanbul memleketimizin yüzü, ulema, sulaha, ve üdeba beldesidir. Halkımın da günlük kıyafetinin kanun emrine uygun olması devlet namusu gereğindedir. Ama savaşlar yüzünden çok önemli işlerle uğraşılırken bu konu ihmal edilmiştir. Bazı yaramaz kadınlar bunu fırsat bilip sokaklarda halkı baştan çıkarmak amacıyla aşırı süslenmeye başlamışlardır. Yeni biçimlerde çeşitli elbiseler yaptırıyorlar, Hıristiyan kadınlarını taklit ederek başlarına acayip başlıklar taktılar. Nice utanırıcı biçimler çıkarıp, namus edebini tamamen ortadan kaldırdılar. Birbirlerinden görerek, bu hal namuslu kadınlar arasında da yayıldı. Kadınlar bu yeni çıkma giysilerden yaptirmaları için kocalarını zorlamaya başladılar. Zenginler bu yüzden fazla para harcayarak israf ile günahkâr oldular. Kudretli olup da karılarının istediğini yerine getirmeyenlerin de evlerinde geçim tadı kalmadığı öğrenildi. Bundan böyle kadınlar bir karıştan fazla büyük yakalı "Ferace" ve üç değirminden fazla "baş yemenisi" ile sokağa çıkmayacaklardır. Feracelerde süs olarak "bir parmaktan enli" şerit kullanılmayacaktır. Bu yasakları dinlemeyecek olan kadınların sokakta yakalarının kesileceği ve elbiselerinin yırtılacağı ilan olunur. Dinlememekte ısrar edenler, yakalanıp başka şehirlere sürüleceklerdir. Bunu mahalle imamlarına kesin olarak bildiriniz. Bu yasakları dinlemeyen terziler ve şeritçiler de ayrıca şiddetle cezalandırılacaktır. Yasakların uygulanmasında ihmaliniz görülürse siz de şiddetle ceza göreceksiniz...

Buna benzer bir başka ferman 1751 yılında da tekrar Bostancıbaşı Ağa'ya yazılmıştır (Küçükerman, 1996: 57):

...Bahar mevsimi geldi, kadınların bazılarının gezme bahanesi ile Üsküdar'dan Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Merdivenköy ve etrafına, bazılarının da Beykoz'dan Akbaba, Dereseği, Yuşa denilen yerlere arabalarla gidip açık saçık dolaştıkları ve çeşitli rezaletlere cesaret ettikleri, sözüne inanılır kimselerden haber alındı. Bundan böyle kadınların oralara arabalarla gitmeleri yasaktır. Giden kadınlar ve kadınları götüren arabacılar şiddetle cezalandırılacaktır...

Kadınların açık saçık gezmelerinin önlenmesi ile ilgili bir yasak da 1889 Eylülünde gazeteler yoluyla resmen ilan edilmişti (Küçükerman, 1996: 57): “Resmi. Şimdiye kadar yapılan tembihlere aykırı olarak, bu aralık Müslüman kadınlardan bazılarının İslam edeb ve namusuna aykırı olarak açık saçık gezmekte oldukları görülmektedir. Bu halin önlenmesi için zabıtaya şiddetli emirler verilmiştir...□

Ancak bütün bunlar hiçbir sonuç vermemiş ve giyimdeki değişimler gelişmeye devam etmiştir.

5. İSTANBUL'DA KUMAŞ ÜRETİMİ VE KIYAFET DENETİMİ

Osmanlı döneminde insanların değişik özelliklerine göre tanımlanmasında, giyim sistemi çok önemli bir görsel iletişim dili olarak kabul edilmiş ve bu yönde tanımlamalar gerçekleştirilmiştir. Bu öylesine kesin olarak uygulanmaktaydı ki, herhangi bir şekilde yapılan küçük bir değişiklik bile hemen uyarılmaktaydı. Kumaş üretimi ve kıyafet denetimi ile ilgili kararlar ve bu düzenlemeler hakkında ilgi çekici belgeleri vardır.

1564 yılında İstanbul'daki kumaş tezgâhlarına ait bir karar şöyledir (Küçükerman, 1996: 36) :

Adı geçen büyük şehirde altın veya gümüş telle dokuma yapılan, sırmalı ve gümüş telle kumaş ve kuşak işlenen tezgâhlar çoğalarak, bunların sayısı kontrol altına alınamaz duruma gelerek, bu tezgâhlarda dokunan kumaşlar değiştirilerek, ibrişimleri düzeltilmeyerek çeşitli hile ve dalavereye girişmişlerdir. Bu doğrultuda bir takım şeylerin geciktirildiği belirlenip yüce fermanımla bildirilmiştir. 318 tezgâh tespit edilmiş ve adı geçen tezgâhların sahiplerinden, yararlı olan ve güven veren üstatlardan 100 adet tezgâh belirlenerek, sürekli olarak kabul edilenlerin kaldırılmamasını emir buyurdum ve Dergâh-ı Muallâm çavuşlarından Şücca Zeyd Kadir'e verilmesini emrettim. Bu konuyu özellikle büyük bir dikkat ve özenle bizzat kendin gözleyesin. Adı geçen tezgâhların sahiplerinden kiracı olup, tezgâh karşılığında akçe ile kira verenlerin dışında, mal sahibi olup, güven veren üstatlardan 100 tezgâhı belirleyip, bunların nerelerde bulunduğu, sahiplerinin isimlerini yazarak bir defter oluşturup, imzalayıp makamıma gönderesin. Ayrıca geri kalan ne kadar tezgâh varsa tamamını kapatıp, adı geçen kumaşların düzeltilmesi ve korunması için, kararlaştırılan tezgâhlarda işlenen altınlı kumaşlara devlet hazinesine ait damga vurulsun. Damgasız olanların alınıp satılmasına izin vermeyip, birikişi kabul edilen silahtararımdan Çerkes Hüseyin gözetiminde "seraser" denilen altın veya gümüş telle dokunmuş kıymetli kumaşın işlenip tamamlandıktan sonra 35 altından aşağı alınıp satılmasına izin vermeyesin. Tamamını, yukarıda adı geçen çavuşuma damgalatıp, damgasız olanları sattırmayasın. Ve bundan sonra bu "Hükm-ü Hümayun"umu sicil defterine kaydettirip, aksi davranışlara izin vermeyesin. Bunu böyle bilesin.

1577 yılında ‘Gayri Müslimlerin İslam kıyafetinde gezmeleri’ için ilan verilen karar şöyledir (Küçükerman, 1996: 37):

İstanbul kadısına hüküm... Yukarıda adı geçen büyük şehirde yaşayan Yahudi ve Hıristiyan halkın eskiden beri giydikleri kıyafeti, tülbentleri, pabuçları giymeyip, hazır elbiseler giyip, boyalı ince tülbentleri sarınıp, beyaz ve kırmızı renkli çorap giyip, Müslümanlara benzeyen tavır ve görünümlere sahip oldukları bildirilmiştir. Bu husus, önceden de yüce kararlar yasaklanmıştı. Yahudilerin ve gayrimüslimlerin, açıklanan nedenlerle elbise giyip, tülbent sarınıp, çorap giymelerine asla izinim yoktur. Bu hususların yasak olup durdurulmasını yazı ile ifade etmedim ama emrettim. Bu konuya şahsen dikkat edilip, önce ciddi bir uyarı, daha sonra sözlü duyuru ile ilan edilsin. Bundan böyle Yahudi ve gayrimüslim halkın giydikleri “ferace”ler ve parlak kırmızı “Venedik çuhaları” ve “kaftanları”, “atlas” ve “havsız kadife” ve diğer ipekliler gibi olmasın. “Ferace”lerine ipek koydurmayıp, tamamen boğazlı olsun ve başlarına sardıkları tülbentleri ince olmasın. Sözüün kısası, İslamların kıyafetlerini giydirmeden ve tavırlarına benzetmeyip, verilen emirleri karşı gelmeyip bu davranışları yasaklansın. Yüce fermanıma karşı gelenler hakkında yazılı işlem yapılarak hapsedileceği bildirilsin.

1577 yılında İstanbul’da ‘seraser’ denilen altın veya gümüş telli kumaşların dokunduğu tezgâhların azaltılmasına dair karar şöyledir (Küçükerman, 1996: 37,38):

İstanbul Kadısı’na hüküm; Bundan böyle adı geçen büyük şehir İstanbul’da işlenen “seraser” atölyeleri denetlendiğinde, “Dergâh-ı Muallâm” kullarından ve bunun dışında birçok kimsenin atölyeleri olup, seraser kumaşına uygun olan gümüş bir iki kere koparılıp işlendikten sonra işe yaramaz duruma gelen gümüş ziyan olmakta ve bu durum sıkıntı yaratmaktadır. Yalnızca 100 kapı seraser dükkânından daha fazla olmaması gerektiği, merhum atam Sultan Süleyman Han ve babam Sultan Selim Han zamanlarında yüce emir verilmişti. Şimdiki dükkânlara bakılınca Dergâh-ı Muallâm kullarından 28 kişinin 88 dükkânı, diğer işçilerin de 180 adet tezgâhı olup, tamamı 268 kapı tezgâh olduğundan dolayı oldukça fazla gümüş ziyan olmaktadır. Bundan dolayı, öncelikle “Dergâh-ı Muallâm” kullarından olanların birer tezgâhlarının işlemlerini, diğerlerinin kapatılmasını emir edip şunları buyurdum;

“Dergâh-ı Muallâm Mütferrikaları”ndan (Padişah emirlerini götürenler) Karhane emin olan Ferhad vasıtasıyla bu husus araştırılıp, onun gibi Dergâh-ı Muallâm kullarından Seraser dükkânı olanların, birer tezgâhlarını işletip, diğerlerini durdurup İstanbul’da 100 kapı seraser tezgâhından başka olmasın. Durdurulan tezgâh sahiplerinin sıkıntıya uğramaması için, ipek kumaş, havsız kadife dokunsun. Ve bu “Emr-i şerif”i Gizli Sicil defterine kaydedip, bundan böyle ödenmesi gerekenleri ödeyip, aksi davranışlara izin vermeyesin.

1580 yılında Yahudilerle Hıristiyanların şapka giymeleri için verilen karar şöyledir (Küçükerman, 1996: 38):

İstanbul Kadısı'na hüküm... Atam Sultan Mehmet döneminde Yahudi halk kırmızı şapka giyip, ayaklarındaki çorap ve ayakkabılar bile siyah olup, boğazlarına kadar kapalı giyip, Hıristiyan halkın da siyah şapka giymesi gerekmektedir. Adı geçen halkın tülbent sarınmayıp, eski usule göre kırmızı şapka giyip, çorapları bile siyah ve boğaza kadar kapalı giyip, Hıristiyan halkın tülbent sarınmayıp, siyah şapka giymelerini emir buyurdum. Bu konuya sahip çıkıp, yüce fermanım üzerine, bez satıcılarında ve diğer bütün halkın bulunduğu yerlerde gerekli yasakları ve uyarıları sözle duyurup... bu emir doğrultusunda hassas davranasın. Bu hususa yeniçerilerin ağası olan İbrahim mübaşir tayin edilerek, adı geçen "Hükm-i Hümayun" verilmiştir. Adı geçen kişi ile haberleşip, emrimin tamamlanması için gayretle çalışıp özen gösteresin .

1582 yılında İstanbul'da satılan çuhanın cinsine ve fiyatına dair hüküm şöyledir (Küçükerman, 1996: 38, 39):

16 İstanbul Kadısı'na ve belediye memuruna hüküm; İstanbul Kadısı mektup gönderip, satılan çuha ile yünlü ve pamuklu dokumasının ve astarın yeteri kadar mükemmel olmamasından dolayı her birinin bilirkişi eli ile belirlenmesine dair "Ferman-ı Hümayun" olması gerektiğini ve bilirkişiden gelecek öneri üzerine Kadı Kapısı'nda yapılacak toplantıya hazır olduğunu söylemiştir.

100 çilenin 75-90 santimliği 200 akçeye, 80 çile kırmızıdan başka renklisi, alacalı 160 akçeye, 60 çile kırmızı çuhanın 75-90 santimliği 120'şer akçeye diğer renkli olanlar 110'ar akçeye, kırmızı 70 çile çuhanın 75-90 santimi 75'er akçeye, havsız, rengarenk, gül ve kırmızı renkli olan kadifelerin her birinin en iyisinin yaklaşık 75-90 santimi 100'er akçeye, daha düşük kalitede olanın 75-90 santimi 90'ar akçeye, 'Mertebal Atlas'ın en iyisinin 75-90 santimi 80 akçeye, İstanbul ve "Dernek" havsız kadifenin en iyisi 85'er akçeye, Şam "Bağdadisi"nin en iyisi 360 akçeye, Şam "Toplusu"nun en iyisi 200 akçeye, şehir astarının en iyisinin 12 ölçülüğü 34 akçeye, Burma astarın en iyisi 32 akçeye, Halep astarının 30 akçeye, Adana astarının 6 akçeye olması uygundur. Fakat tüccar elinde hala fazla miktarda pahalı alınmış mal olduğundan, bu şekilde konulacak fiyatların büyük zarar getireceğini söyleyerek, durumundan şikâyet ettiği için, "şevval" ayının onuncu gününden sonra, açıklandığı şekilde bırakılanların hakkından gelinsin diye önerge sunmuşsun.

Şimdi buyurdum ki,

"Hükm-i şerif"im ele geçtiği zaman, bildirdiğin gibi, çuha, kumaş ve diğer elbiseler uygun bulunan fiyatlara satılsın ve emrime karşı gelinmesin. Kim karşı gelirse haklarından kuvvetle gelesin.

1584 yılında Avrupa'dan gelen çuhanın, İstanbul esnafına paylaşılmasına dair hüküm ise şöyledir (Küçükerman, 1996: 39):

İstanbul ve Galata Kadılarına hüküm; İstanbul ve Galata'da Çuhacılar Kethüdası Hoca Yusuf, Yiğitbaşlarından Hacı Sinan oğlu İbrahim, Yahya, Süleyman ve diğer çuhacılar, kadıların yanında kanuni karar alınması için yapılan toplantıya gelip eski günlerde Avrupa'dan gelen malların kethüda ve yiğitbaşı eliyle en iyisi, ortası ve kötüsü olarak satış yapıldığını ve tüccara düşmeden sıra ile herkese verildiğini söylemişler. Ancak bazı Yahudiler ortaya çıkıp, karlı bir şey geldiğinde, mal sahipleri de çuhayı pahalı satmaları yanında, parasını günlerce bekletip sıkıntı çekilmesine neden olmuşlardır. Hepimizin kâr ve kazancına zarar getirmesinden dolayı, eski günlerdeki gibi kethüda ve yiğitbaşlarımızın birleşmesi ile gelen malların üzerine gidip sıra kiminse, ona adaletle dağıtılması için yüce emrimi rica ettiklerini söylediği için gidip bu hususu göresin. Bunun gibi mallar geldiğinde çuhadar, bölükbaşları ve yiğitbaşları ile üzerlerine gidip, eski adet ve kanuna göre değer biçip, satıp, paralarını alıp, kimseye aykırı işler yaptırmayasın. En doğru ve selametli biçimde, gerçek ihtiyacı arz edip, olanları bildiresin ki bunlar doğrulanıp haklarından gelinsin.

6. OSMANLI DÖNEMİ 19.YÜZYIL MODASI VE DEĞİŞİMİ

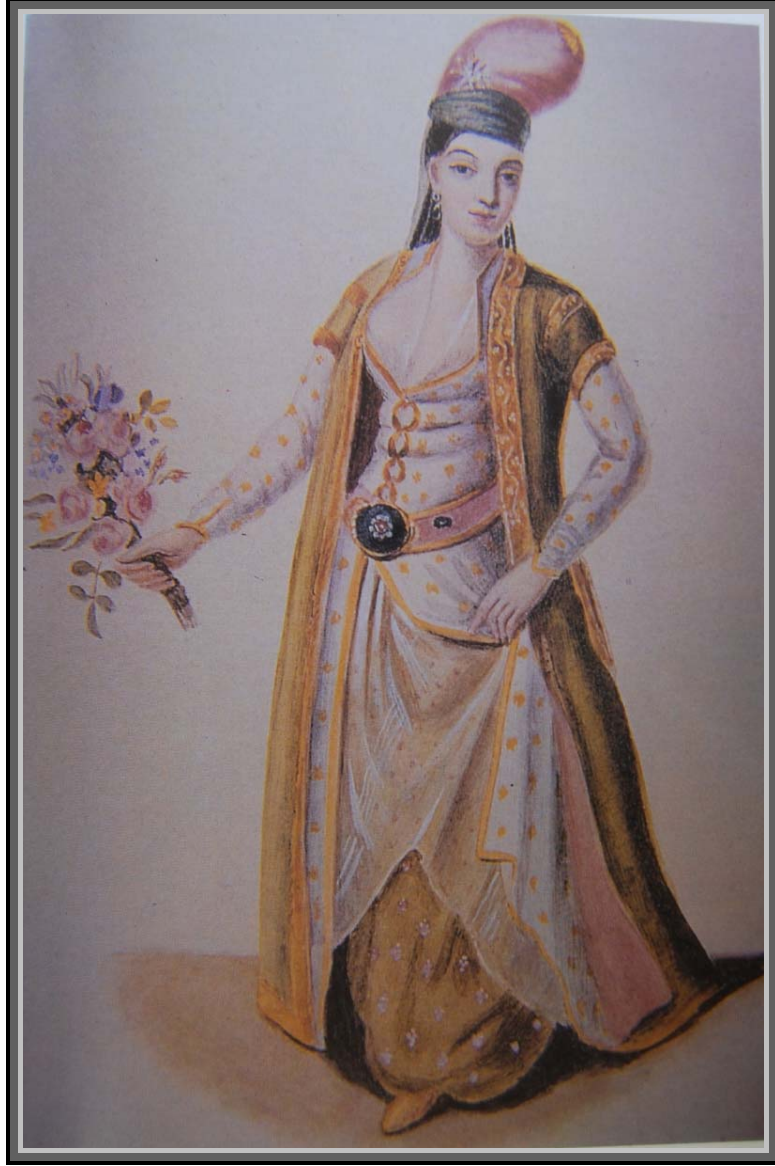
6.1. 19.Yüzyıl Osmanlı Saray Kadınının Giyimi

17. yüzyıl sonundan itibaren, önce kumaş desenlerinde görülen farklılık giderek giyim kuşama da yansır ve Avrupa ile ilişkilerin arttığı 18. yüzyıldan sonra Batı etkileri iyice hissedilmeye başlanır. Sultan III. Selim'in yerli üretimi güçlendirmek için 1805'te Üsküdar'da kurduğu 'Selimiye Kumaş Atelyeleri'nde dokunan Selimiye kumaşından¹ yapılmış giysiler, Avrupa'dan getirtilen harçlarla süslenir.

Geleneksel çizgilerdeki aynılık 1850 yıllarına kadar sürer ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadın giysileri önce oyalar, danteller, yaldızlı geniş parlak harçlarla süslenmeye başlanır. Daha sonra pile, korsaj, yaka gibi uygulamalarla köklü değişimler gelir.

Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 19. yüzyılın ilk yıllarına tarihlenen albümdeki 'Saraylı Kadın' bir önceki yüzyılda moda olan göğüs altına kadar dekolte yakalı, uzun kollu, küçük sarı motifli beyaz ipekli entarisinin altına yeşil şalvar giymiştir. Yaka, kol, omuz ve kenarları sarı şeritle çevrili, yarım yenli yeşil üstlüğün içi pembe astarlıdır. Belinde iri yeşil tokası mücevherli pembe kemeri vardır; eliyle kaldırdığı entarisinin altından ve yakasından şeffaf bürümcük iç gömleği görülür. Başına, pembe hotoz takmış, alnından geçirdiği yeşil bir örtüyü arkadan bağlamıştır; hotozun kenarında yıldız biçimli elmas iğne dikkati çeker (Renda, 1980: 55).

¹ Sönmez, 1995, C. III, s.239; **selimiye kumaşının** atkı ve çözgü iplikleri ipektir; genellikle, ince yollu küçük bitkisel motifler ve yol oluşturmeyen diyagonal bitkisel motifler kullanılmıştır.

Şekil 6.1.: (Kaynak: Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi, 9005. y. 15)

Saraylı Kadın

1825-1826 yıllarında İstanbul'da bulunan Deval'in seyahatnamesindeki Sultan, Haseki Sultan ve Rum Odalık betimlemelerindeki kadınların giysileri, buldukları konumu belirleyen özellikler taşır. Kahya Kadın kenarları, yakası ve bol kol ağzlarının kenarlarını süsleyen kürklü kaftanı, başlığı, elinde sopasıyla Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi'ndeki Kahya Kadın'la aynı özellikleri taşıyan giysiler içindedir. Saraydaki cariyelerin yöneticisi durumunda olan kalfa kadın, sorumluluğunun bilincinde bir görevli olarak buyurgan bir havada betimlenmeye özen gösterilmiştir.

Şekil 6.2.: (Kaynak: Deval, 1828: 24)

Sultan

Şekil 6.3.: (Kaynak: Deval, 1828: 211)

Haseki Sultan

Şekil 6.4.: (Kaynak: Deval, 1828: 101)

Rum Odalık ve Kahya Kadın

Şekil 6.5.: (Kaynak: Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi, 8283, y.188)

Kahya Kadın

II. Abdülhamid'le Müşfika Kadın'ın kızları olan Ayşe Sultan, babasının halası olan Sultan II. Mahmud'un Zernigar Kadın'dan doğan kızı Adile Sultan'ın, giyim tarzını tamamiyle alaturka olarak nitelendirir. Ağır kumaşlardan dört etekli entari, üzerine bol kollu ceket şeklinde tanımlanabilecek 'salta', ayaklarına güderiden papuç giydiğini; beline saldan kuşak taktığını; fes biçimli hotozunun etrafına oyalı ipekli yemeni sardığını ve üzerine zümrütlerden, lâllerden yapılmış gül biçimli değerli iğneler taktığını ve başka hiçbir mücevher ya da nişan takmadığını belirtir (Osmanoğlu, 1994: 99).

19. yüzyıl da III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid gibi yenilikçi padişahların Osmanlı yaşam biçimine her alanda getirdikleri Batılılaşma hareketleri, 1839 Tanzimat fermanıyla devlet programı olarak benimsenir ve dünyaya ilan edilir. Özellikle saray çevresinde değişen yaşam biçimi, saraylı kadınları ve giysilerini de etkiler. Saraya gelen yabancı gezginlerin, elçilerin, imparatorların eşlerini gören hanımların giysilerindeki değişimi izlememize yardımcı olan en değerli belgeler, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan terzi defterleridir. Hanım sultanlar, kalfaları aracılığıyla saray dışındaki terzilere sipariş vermeye başlarlar; fiyonklarla süslü, pul, inci, mercan işlemeli kadın elbiseleri, uzman kadın terzilerine gönderilir. Yüzyılın son çeyreğinde, tamamen Batılı özellikler taşıyan giysileri modanın merkezi Paris'e ısmarlayan saray kadınları, Paris'ten gelen model sayfaları üzerine, kumaş örnekleri ve direktiflerini belirten notlarla terzileriyle iletişim kurarlar.

Terzi Dimitri tarafından tutulan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan ve 1854 – 1871 yılları arasında yazılmış olduğu bilinen bir not defteri o dönemin saray giyimi hakkında çok aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Bu defter Abdülmecid'in kadınlarından 'Üçüncü Kadıfendi Mahinev Hanım'a aittir ve 'Uzun Dimitri' tarafından yazılmıştır. Defteri tutan terzi 1854 yılında sarayda çalışmaya başlamış, 1871 yılında da defteri kapatmış ve bu süre içinde yapılan bütün masrafları da tek tek yazmıştır. İşte bu defterdeki bazı bilgiler yardımıyla dönemin giyimi ve yenilikleri hakkında ilginç bir kesit izlenebilmektedir (Küçükerman, 1996: 159):

“Güvezi, Leylaki beyaz çiçekli basmasından iki entari dikildi. Düz “nevzuhur” harç tülbent astar harç dikildi: 370 kuruş. Uzun çift tülbentli, pervazlı bir hırka dikildi: 46 kuruş. Toplam: 456 kuruş (1854).

Bir “Avrupa” (beden ve kolları dar, göğüsleri pek az açık, belden bir karış aşağı kadar etekli ve dönemin moda giysisi) “canfes” ve çevresi yaldızlı dantel ve harç. Tümü 155 kuruş (1855).

“Güvezi” çağla beyazlı sarılı yaldızlı bürümcükten bir entariye “Avrupa” hırkası dikildi, içine canfes, etrafı yaldızlı dantela harç: 430 kuruş. Çift tülbentli bir şalvar dikildi: 33 kuruş. Toplam:463 kuruş (1855).

Açık mavi parlak yüzlü “şalaki”den, fitilli canfesli bir ferace dikildi: 180 kuruş. Bir arşın iki top alındı: 38 kuruş. Toplam 218 kuruş (1856).

Kanarya sarısı, lacivert, nohut rengi basmadan düz tülbent astarlı dört entari dikildi. 180 kuruş. İki hırka dikildi, 80 kuruş. Dört şalvar dikildi: 110 kuruş. Toplam: 370 kuruş (1856).

“Kibriti” renkli (fıstık-saman rengi arası) kadifeden düz Avrupa harçlı bir entari dikildi. 180 kuruş (1857).

10 tane şalvar, entari, hırkadan oluşan üçlü takım, 10 tane şalvar entari, ikisi entari hırkadan oluşan ikili takım, Avrupa hırka, 6 tane ferace gibi terziye 33 kez çeşitli sipariş verildiği anlaşılan defterin dökümünden, geleneksel giyim tarzının sürdüğü, fakat nevzuhur harç, düz çift harç, düz oya harç, etrafı fitilli pervaz, düz yaldızlı dantela harç, Avrupa harç gibi isimlerle geçen süslerle giysilerin dikildiği anlaşılır. Kumaşlar, şalaki²; sarı yaldızlı, telli, işlemeli, çubuklu, satrançlı, desenli bürümcükler ve kalemkârdır³; astar olarak canfes, tülbent, humayûn⁴ ve gaz⁵ kullanılır. Renkler, güvezi, leylaki, vişne çürüğü, findiki, pembe, mor, çağla rengi, beyaz, lacivert, kanarya sarısı, kibriti, kahverengidir. Desenlerde çubuklu, satrançlı gibi eskiden kullanılanların yanında, düz parlak yüzlü, çiçekli, ufak dallı, yaldızlı çiçekli gibi yenilerinin de adı geçer.

² Tezcan, 1987, s.168, dn.4; **şalaki**, şala benzediği için böyle adlandırılan, ipekten dokunan kumaştır.

³ A.g.y., s. 171, dn. 11; **kalemkâr**, yazmacılık işine denir, kumaş üzerine resim yapmaktır, basma değildir. Boğaziçi, Kandilli, Kuzguncuk, Arnavutköy’de oturan sanatçılar tarafından yapılırdı.

⁴ A.g.y., s. 168, dn. 6; **humayûn kumaş**, sık dokumalı, yumuşak astarlık kumaştır ve bu günün hasse denilen kumaşına benzer.

⁵ A.g.y., s. 170, dn. 10; **gaz**, eskiden kullanılan kolalı, boyalı, pembe tülbenttir; ipekten ve bu günün organzelerine benzeyen bir çeşidinin olduğu da bilinmektedir.

Defterde fındıki, leylaki, pembe, açık mavi gibi renklerde parlak yüzölçü şalakiden dikilen feracelerden birinin yakasının yeniden dikildiği ve bu nedenle işçiliğın arttırıldığını yazar (Tezcan, 1987: 166). Terzi defterleri, saraylı kadınların o dönemdeki beğenilerini yansıtmalarının yanı sıra, feracelerin yakasının biçimi ve boyu konusunda saraydan çıkarılan hükümlere saraylıların da uymadığını göstermesi yönünden ayrıca önem taşır. Gerek kumaş cinsleri, gerekse desenler, önceki yüzyıllardan farklıdır.

Bu defterdeki notlardan 1850'li yıllarda henüz geleneksel giyim normlarının korunmakta olduğu, ancak ithal sanayi ürünlerinin yavaş yavaş yaygınlaşmakta bulunduğu anlaşılmaktadır. Defterde sözü edilen 'şalvari', 'gömlek', üste giyilen 'üç etek entari' ve kısa hırkalar gibi geleneksel giysiler yanı sıra 'Avrupa hırka', 'nevzuhur harç', 'Avrupa harç' gibi ürünler bunu desteklemektedir. Nitekim elbise yapımında eskiden kullanılmış olan 'diba', 'kemha', 'seraser', 'atlas', 'çatma' gibi kumaşlar defterde bulunmamaktadır. Bu defterdeki küçük notlar, saray kadınlarının giyiminde batı etkilerinin başlangıç yıllarını aydınlatmaları açısından önemlidir.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde D.10739'da kayıtlı olan başka bir terzi defteri ise; 1873-1874 yıllarına ait çeşitli kadın giysilerinin modellerini gösteren 7 sayfadan oluşur. Fransa'da çıkan çeşitli moda dergilerinin değişik sayılarından seçilmiş bu sayfaların üzerindeki Osmanlıca notlar, Batı modasını izlemeye çalışan saraylı kadınların isteklerini gösterir. 3 ve 5 numaralı sayfalar, 'La Saison' adlı Fransız moda dergisinin Şubat-Nisan 1874 tarihli sayıları; 2 ve 4 numaralı olanlar, grek alfabesiyle basılmış ve Paris'te hazırlanmış 'Penelope' dergisinin Ağustos 1873 ve Nisan 1874 sayılarıdır; 1, 6, 7 numaralar 'L'Elegance Parisienne' yayınıdır (Gürtuna, 1999: 52). Modellerin hepsinin altında tasarımcısının adı yazılıdır. Bazı istekler kurşun veya kamaş kalemle ve mürekkeple sayfanın kenarına yazılmasına rağmen, bazıları ayrı kağıtlara yazılıp, dikilmesi istenen kumaş örnekleriyle birlikte sayfaya iğnelenmiştir. Leylak, uçuk pembe, açık yeşil, açık mavi, saman sarısı, kanarya sarısı renklerde, ipek kadife, canfes ve atlas olan kumaşların hepsi desensizdir.

1 numaralı modelin üzerindeki notun çevirisi şöyledir (Tezcan, 1988: 50):

İşbu numune parçalardan, rengi güzel, ağır düz kumaştan, bir figürenin kıyafet kutusunda bir kat elbise tanzim olunup kendi işi nizam olunsun, ve bu figürenin eteğinde rûmi işleme gibi dikilecek. Entarinin yaka, kol ve eteklerine dahi işlensun ve bu dahi arka iki uzun, önünü eteksiz olacak, yani sırma işlenecek elbiseden başka elbiselerin cümlesi, arka etekleri uzun, ön etekleri olmayacak. Malum olsun canım, figürelerin biçim ve nizamlarına dikkat olunub, tanzim olunacak entarileri güzel diksun.

Ön eteğin kısa, arka eteğin uzun istenmesi, Paris modasının izlendiğini açıkça gösterir niteliktedir.

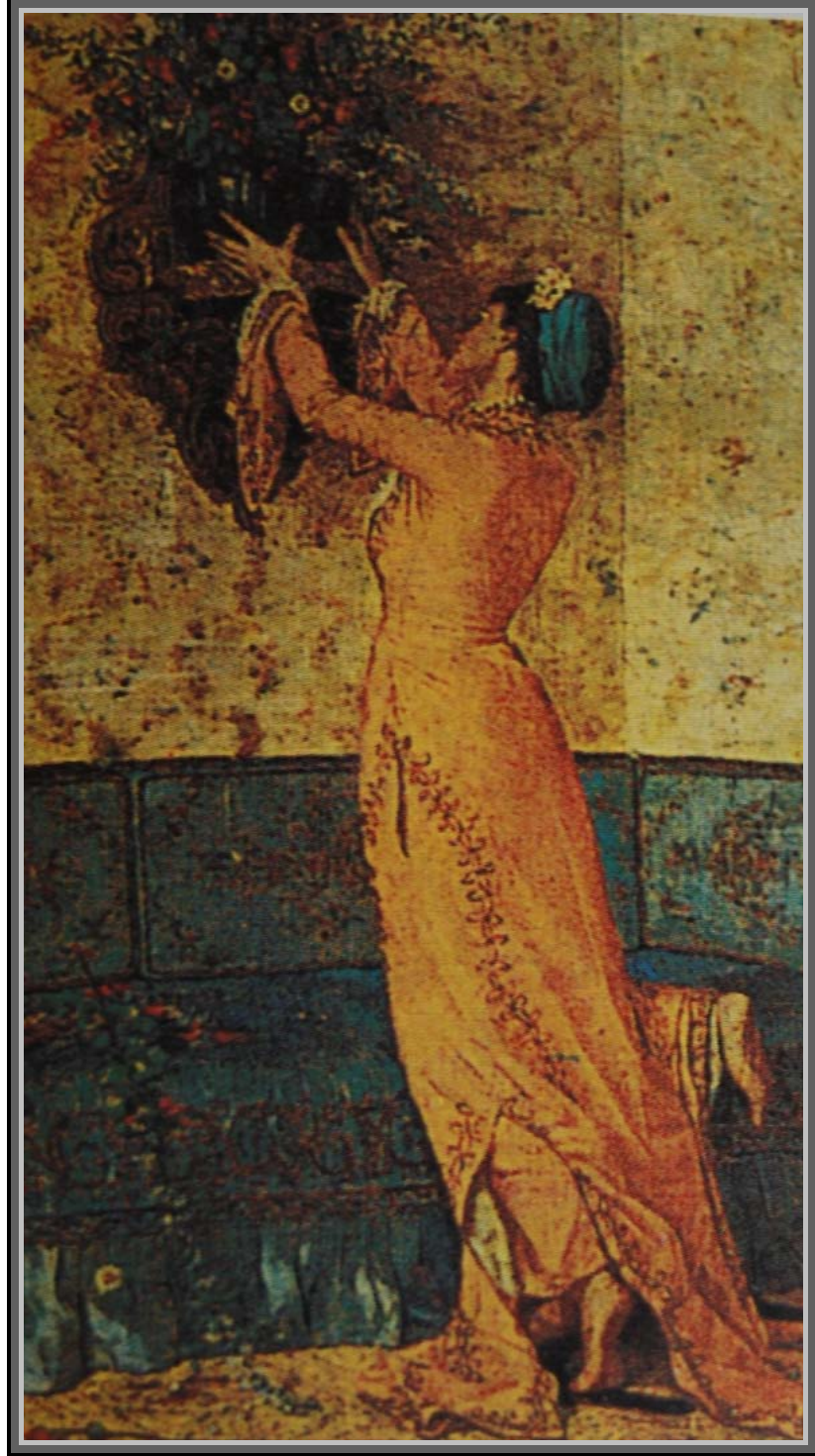
6.2. 19.Yüzyıl Osmanlı Saray Kadınının Giyim Özellikleri

Osmanlı devri kadınlarının kıyafetleri sokak ve ev içi giyimi olarak ayrılıyordu. 16. yüzyıl başlarından itibaren kadınlar sokak kıyafeti olarak ferace, yaşmak ve peçeyi kullandılar. Kışın yünlü, yazın ipekli kumaşlardan yapılan feraceler kolları ve bedeni bol, önden açık ve yere kadar inen bir giysi türüydü. 18. yüzyıldan itibaren feracelere yakalar takılmış ve bu yakalar II. Mahmut döneminde topuklara kadar uzamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısında ön etekler yuvarlak kesimli, tek düğmeli, yakalar kırmalarla süslenmişti. Feracelerin renklerinden giyenin Müslüman veya gayrimüslim olduğu anlaşılıyordu.

Müslümanlar kırmızı, mavi, yeşil renklerde, gayrimüslimler ise daha açık renklerde ferace giyorlardı. Yaşmaklar ise ince, beyaz, yumuşak kumaştan, başın etrafına sarılarak kaşa kadar örten üst parça ve yüzün alt kısmını burna kadar örten alt parçadan oluşuyordu. 1872'den sonra feracenin yanı sıra kullanılmaya başlanan çarşaf Suriye'den gelmişti. Osmanlı'da kadınlar; şalvar ve entarinin üzerinde kuşak ve kemer kullanılırdı.

Dokuma kumaşlardan yapılmış kemerler kullanıldığı gibi, madeni kemerler de bele takılırdı. Şalvarı bele bağlayan bütün kuşağa uçkur adı verilmekte idi. Uçkur bağlandıktan sonra belden aşağı sarkıtılan uçkurun uçlarına, güzel işlemler yapılırdı. Şalvarın üzerine, bürümcük adı verilen kumaştan yapılmış gömlekler giyilir, bürümcük kumaşlar ipek ipliği ile pamuk ipliği de kullanılarak dokunurdu.

19. yzyılda Türk kadınları, önden açık, düşük uzun kollu, Şam ipeğinden elbise ve yeşil kuşak ile, ayak üzerine zengin görünümlü drapelerle düşen geniş Şalvarlar giymişlerdir.

Şekil 6.6.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 127)
19. Yüzyıl Kadın Giyimi

Zengin kadınlar, iç çamaşırı olarak, ince ipek gömlekler giymişlerdir. İpekler yerli kozalardan çekilen ipeklerle el tezgâhlarında dokunarak bir çok aile için geçim kaynağı olmuştur. İpek gömlekler en küçük el kol hareketiyle açılacak kadar geniş dikilmiştir. Elbiselerin kol ağzına ve etek ucuna ipek malzemeden sanatlı tığ oyları uygulanmıştır. Dekoltesi oldukça açık bırakılan yaka, giyenin zenginlik derecesine uygun değerinde bir mücevherle iliklenmiştir. İç gömlekleri, topuklara kadar uzun, ipek şalvarın üstüne giyilmektedir. Şalvarlar için canlı renkler ve kaliteli kumaşlar kullanılmıştır.

İç gömleklerin üstüne de gene topuklara kadar uzun; diba, damıska ve canfes gibi zamanın çok değerli ipeklerinden hazırlanmış elbiseler giyilmiştir. Elbiseler vücut hatlarını belirli şekilde ortaya koymuş ve önden bele kadar şık düğmelerle kullanılmıştır. Üç etekli olan elbiselere bol sırma işlemler ve sırma kaytonlar ve elmas düğmeler kullanılmıştır.

Şekil 6.7.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 128)

Baş Süslemeleri ve Aksesuarlar

19. yüzyılda, Türk kadınlarında beldeki kemer, yüksek ziynet eşyalarından biridir. Kemerler, elmas, inci gibi değerli taşlarla süslenmektedir. Göbek hizasından bağlanan kemer tokaları da değerli ve göz alıcı taşlardan oluşmuştur.

Bu kıyafetlerin üzerine, kışın ağır ve kaliteli kumaşlarla kaplanmış, samur ve zerdeva gibi kürkler kullanmıştır. Kürklerin kolları dar ve daima dirsekten yukarı doğrudur.

Sokağa çıkarken vücudu her taraftan, topuklara kadar kaplayan uzun kollu feraceler giyilmiş; baş ve yüzlerini yaşmak denilen tül gibi ince ipekli bir örtü ile örtmüşlerdir.

6.2.1. Sokak Giysisi

Kadınların sokak giysileriyle ilgili fermanlar, 19. Yüzyılda da devam eder. 1807'de Eyüp kadılığına gönderilen hükümde, kadınların çarşı pazarda bed renk, topuklarına kadar uzun yakalı feraceler ve köçek başlarla gezmeleri istenir, yakası bir arşından uzun olan feracelerin yakalarının kesileceği bildirilir. 1811 yılında çıkan hükümlerde ise, şehvet hissi uyandıran ve gayet bed renk, uzun yakalı ferace, aşırma yaşmak, kırma yen ve Müslüman kadınına yakışmayacak yüz ve mücevherle pazarda ve mesire yerlerinde gezmeleri emredilir; bu yasağa uymayanların başlıklarının ve yakalarının kesileceği hatırlatılır (Umur, 1988: 207).

19. yüzyıldaki resimli kaynaklar, kadınların çıkarılan bütün bu fermanlara ve emirlere pek de uymadıklarını gösterir. Özel bir kitaplık için derlendiği düşünülen (Renda, 1980: 49) ve çarşı ressamlarının ürünü olan (Renda, 1980: 65) iki giysi albümü Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi'nde bulunur. Bunlardan 1818 tarihi taşıyan, 8283 numarayla kayıtlı albümdeki 'Feraceli Müslüman Kadın' yerlere kadar uzun, yeşil bol feracesinin yenlerine ellerini saklamış, iki parçalı yaşmağını sadece gözlerini açıkta bırakacak kadar sıkı bağlamış, başlık takmamış, Müslüman kadının uyması gereken kurallara uymuş görünen hanımın feracesinin yakası bile bahriye kesimlidir ve omuzlardan topuklara kadar uzanmaktadır (Gürtuna, 1999: 47). Feracenin etek ve yaka uçlarında, ince siyah hare dikkati çeker.

Şekil 6.8.: (Kaynak: Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi, 8283, y. 191)
Feraceli Müslüman Kadın

1835-1839 yılları arasında İstanbul'da bulunan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke (1800-1891), kadının evdeki giysisi ne kadar abartılı bir biçimde açık saçıkta, sokaktaki giysisinin de o kadar abartılı bir biçimde kapalı olduğunu, Türk kadınlarının sarı, Ermenilerin kırmızı, Rumların siyah, Yahudilerin mavi ayakkabılar giydiğini yazar (Moltke, 1969: 38).

Sultan II. Mahmut (1808-1839) döneminde İstanbul'da bulunmuş yabancı gezginlerin kitaplarında yer alan çizimlerdeki kadınların feraceleri de yerlere kadar uzun yakalıdır. 1825 yılında İstanbul'da bulunan Deval, seyahatnamesinde, yeşil feraceli, beyaz yaşmaklı, ellerini yenlerinin içine saklamış 'Türk Kadını'nı, başını ve bütün bedenini, mor üzerine siyah çizgili tek parça çarşafı, yüzünü gözlerini açıkta bırakacak biçimde siyah peçeyle örtmüş Mısırlı yan yana vermiştir.

Şekil 6.9.: (Kaynak: Deval, 1828: 68)

Feraceli Müslüman Kadın

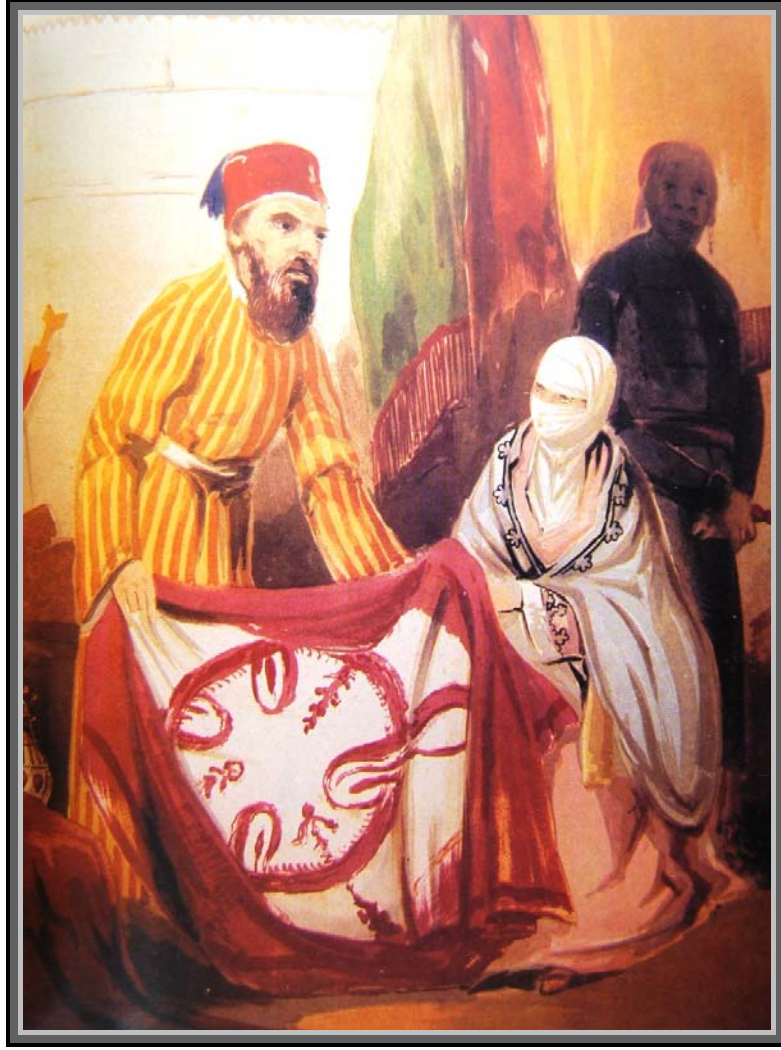
18. yüzyıl da İstanbul'dan yazdığı mektuplarla dönemin gezginleri arasında önemli bir yer tutan Lady Montagu'den sonra, 30 Aralık 1835'te ülkeye Julia Pardoe adında başka bir kadın gözlemci gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 9 ay kalan Pardoe, Sultan Mahmut'u görmeye gelen kadınların yüzlerini örttükleri tülbendin çok ince olması dikkatini çeker ve şöyle bir tanımlama yapar (Pardoe, 1967: 64); “bembeyaz ve çok ince yaşmakların altından, kadınların yalnız alınlarına taktıkları güllerle, kenarları işlemeli hotozlarının üstündeki göz kamaştırıcı pırlantaları görmekle kalmadım, dudaklarının rengini bile olduğu gibi seçtim. □

19. yüzyılın kadın gezgini Pardoe, İstanbul'da yaşmağın çok ince muslinden yapıldığını, renkli hotozların üstündeki pırlanta iğnelerin bile gözüktüğünü, ağzın üstüne kadar hatta pek çok kez burnun ucuna çıkan yaşmağın feracenin altında kaldığını, hâlbuki Bursa'da, çoğunlukla çenenin altından bağlandığını ve feracenin üzerine sarktığını, hatta sırtı bir perde gibi örttüğünü, kalın patiskadan olduğundan ve çok sıkı bağlandığından adeta kefene benzediğini yazar.

Şekil 6.10.: (Kaynak: Petropoulos, 1976: 8)

Türk Kadını

Şekil 6.11.: (Kaynak: Mac Bean, 1854)

Türk Kadını Alışverişte

İlk levhada yer alan sultanın resminden II. Mahmut döneminde yapıldığı anlaşılan ve Paris'te özel bir koleksiyonda bulunan bir albümün içinde Osmanlı yaşamına ilişkin suluboya resimler yer alır. Sınırlı sayıda tıpkıbasımı bulunan albümdeki⁶ resimlerin 1830'dan önce bir Fransız sanatçı tarafından yapıldığını ileri süren E. Petropoulos, önsözde, bu albümün daha önce yayımlanmadığına da inandığını yazar. İçinde 25 resim bulunan söz konusu albümde kadın betimlemeleri de bulunur. Albümde yer alan 'Türk Kadını'nın sokak giysisi, diğerlerinden farklı özellikler taşımaz. İkinci beden gibi upuzun yakalı bol feracesi içinde, ellerini feracesinin yenlerine saklamış, yalnızca gözleri açık, beyaz yaşmaklı kadın figürü geleneksel özellikli giysili Müslüman kadını betimlemesidir.

⁶ Elias Petropoulos, 1976, Album Turc (numérotés de 1 à 999).

1842 yılının sonlarında İstanbul'a geldiği sanılan Amadeo Preziosi (1816-1882), çağdaş İstanbul yaşantısını yansıtan ressam olarak ün yapar. Yaşamının büyük bölümünü bu kentte geçiren ve burada ölen Preziosi, 19.yüzyıl oryantalist sanatçıları arasında yer alır. Resimlerini kalem ya da mürekkeple çizip daha sonra suluboyayla renklendiren sanatçının, 'Stamboul Recollections of Eastern Life' adını taşıyan ve 29 levhadan oluşan albümü 1858'de; 'Stamboul Souvenir d'Orient' adlı 28 levhadan oluşan albümüyse 1861'de Paris'te yayımlanır. II. Abdülhamit'in saray ressamı olarak da görev yapan Preziosi'nin çalışmaları, çoğunlukla İstanbul'a gelen yabancılar tarafından satın alındıklarından büyük bölümü yurt dışındadır (Germaner, İnankur, 1989: 137).

Şekil 6.12.: (Kaynak: Preziosi, 1865)

İpek Pazarında

Sanatçının albümündeki kadınların giyim kuşamı, ilerleyen zaman içinde giysilerdeki Batılılaşma eğilimini yansıtmaları açısından ilgi çekicidir. 19. yüzyılın ortalarında geçiş dönemi yaşayan Osmanlı kadınlarının giysileri, geleneksel ferace yaşmak ikilisini korurken, yeni beğenilere de açıktır. Uzun yakalı, bol, rengarenk feraceler içindeki hanımlar, iyice incelen beyaz yaşmaklarına çeşitli oyalar eklemiş, ellerine giysileriyle takım oluşturacak küçük, zarif şemsiyeler almışlardır. Dönemin ünlü ressamının betimlediği Türk kadınlarının hepsi, 19. yüzyılın ortalarının özelliklerini yansıtan giysilerle resmedilmişlerdir.

Şekil 6.13.: (Kaynak: Preziosi, 1865)

Türk Kadınları Gezintide

Şekil 6.14.: (Kaynak: Preziosi, 1865)

Aktar

Şekil 6.15.: (Kaynak: Preziosi, 1865)

Şekerci

Padişahın doktoru İsmail Paşa'nın kızı olmasından dolayı saray yaşamına yakın olan besteci, şair ve yazar Leyla Saz (1850-1936), Osmanlı İmparatorluğu'nun son, cumhuriyetin ilk dönemlerini gören kadın tanıktır.

Leyla Saz, anılarını topladığı kitabında; anımsadığı yıllardaki kadın feracelerinin düz biçimli, kollarının ve bedeninin bol, yakasının geniş ve uzun, içinin sandal denilen kumaştan küçük dallı ve benekli yumuşak düz beyaz astarlı olduğunu söyler. Yaşmakla ilgili şu bilgiyi verir (Saz, 1974: 223):

Bir karış ende yaşmak parçasının bir başına köşesini de dönmek şartıyla ince oya yapılır, uzunluğuna dört kat devşirilip bastırılarak devşirim gösterilir, oyalı ucu açılıp alın, şakaklar ve serpuş örtülür, enseden toplanıp ilıştırılırdı. Diğer ucu devşirmeli olarak bele kadar sarkıtılır, buna içlik derlerdi. İki değirmi yaşmağın bir köşesi bükülerek gene cihetinden konup tepeye içlik üzerinden bağlanır, öbür uçtaki bir köşesi de bükülüp gözkapakları üstünden başa konur, yanlardan iğnelenir, ortada kalan kısım ile gerdan ve sine örtülürdü. Gece kalmayacak misafir ferace yaşmak çıkarırken içliğini başında alıyordu.

19. yüzyıl'ın son çeyreğinde, 1872 yılından sonra, feracenin yanı sıra çarşaf da kullanılmaya başlanır. Suriye'den gelen bir giyim tarzı olan çarşaf, yüz şeffaf bir peçe ile örtülerek giyilir (Kafadar, 1993: 256). Leyla Saz, car da denilen çarşafı uzun süre Arabistan'da yaşamış kadınların İstanbul'a getirdiğini, böylece moda olduğunu söyler.

Şekil 6.16.: (Kaynak: Saz, 1936)

Ferace

1874'te İstanbul'da bulunan ünlü İtalyan yazar Edmondo de Amicis'in (1846-1908) gözlemleri, bu yüzyıldaki değişimi göstermesi açısından oldukça ilginçtir (Amicis, 1993: 195-197):

Türk kadınlarının esaretinden bu kadar çok bahsedildiğini duyduktan sonra, İstanbul'a kim gelirse gelsin herkes için, Avrupa'nın herhangi bir şehrinde olduğu gibi, her yerde ve her saatte kadınları görmek pek hayret verici bir şeydir. Bu beyaz yaşmaklı, alacalı bulacalı uzun feraceli kadınları gören yabancı kendi kendine bunların maske mi, rahibe mi, yoksa deli mi olduğunu düşünür... Yaşmağın ne olduğunu herkes bilir. Biri başın etrafına sarılarak alnı kaşlara kadar örten, arkada saçların üstünde ensede düğümlenen ve sırttan bele kadar iki parça halinde düşen, öteki, yüzün alt kısmını tamamıyla kapatan ve birincisiyle tek parça teşkil edecek şekilde birleşen iki büyük beyaz örtüdür. İnce ipekliden olması ve sadece gözlerle yanakların üstünü açıkta bırakacak biçimde örtülmesi gereken bu iki örtü çok seyrek tülüdür ve pek sıkılmadan bağlandığı için yalnız yüz değil, kulaklar, boyun, saç örgüleri ve ıslahatçı hanımların giydikleri Avrupa modasına uygun tüylerle, çiçeklerle süslenmiş küçük hotozlar da görünür. Gençler sıkı sıkıya örtünmeye zorlandığı halde, yaşlı kadınların yüzlerini biraz daha açıkta bırakmalarına izin verildiği zamandakinin tam tersi oluyor şimdi. Artık gençler ve bilhassa güzeller kendilerini daha çok gösteriyor, yaşlılar ise, insanları yanıltmak için sıkı sıkıya kalın bir yaşmakla örtünüyorlar. Ferace, bir pelerinle süslenmiş, upuzun, geniş kollu, zarafeti olmayan ve omuzlardan ayaklara kadar büyük bir manto gibi inen bir çeşit cübbedir.

Kışın çuhadan, yazın ipekliden yapılır; hemen daima çok canlı bir renktedir. Kırmızı, turuncu, yeşil, her yıl farklı bir renk gözde olabilir ama biçim hep aynı kalır. Feracenin içinde bir çuvala sokulmuş gibi kapatılmış da olsalar, Türk kadınları yaşmağı öyle bir sanatla bağlarlar ki, güzeller pek alımlı, çirkinler de sevimli görünür.

1889'da tesettüre uygun olmadığı gerekçesiyle II. Abdülhamit (1876-1909) tarafından ferace yasaklanıp, yerine çarşaf giyme zorunluluğu getirilir; fakat çarşaf saraya girmeye çalışan erkeklerin yakalanması üzerine kadınların çarşaf giymeleri yasaklanır (Bulut, 1968: 35). 2 Nisan 1892 tarihinde bu konuyla ilgili ferman çıkarılmasının nedeni ise, padişahın Teşvikiye Camii'nde kıldığı cuma namazından sonra saraya dönerken yolda tuhaf biçimde bellerinden bağlı siyah çarşaf bürünmüş, yüzlerini çok ince siyah peçelerle örtmüş kadınlar görmesidir. Padişah bu kadınları örtünmemiş denecek kadar açık-saçık bulur ve gayrimüslim kadınların yas elbiselerine benzeyen giysilerinden dolayı Müslüman olduklarından kuşkuya düşer. Bu olayın neden olmasıyla saraydan yayınlanan fermanın metni şöyledir (Bulut, 1968: 36):

Açıklamaya gerek yok ki büyük İslam devletinin ayakta durması, devamı ve yükselmesi, kadın ve erkek bütün Müslümanların her türlü hal ve hareketlerinde şeriatın yüksek hükümlerine son derece dikkatle uymalarına bağlı olup, aksi hal Allah esirgesin gerek fertler, gerek devlet için maddi ve manevi sonsuz zararlara neden olacağından İslam kadınlarının Allahın emirlerinden bulunan örtünme usul ve kaidelerine fevkalade dikkat ve itina göstermelerinin lüzumunu beyana hacet olmadığı, bu çarşaf ise İslam kadınlarınca örtünmeye asla uygun olmadığı gibi, bir maksatla şuraya buraya girmek için bazı münasebetsiz erkekler tarafından da bir fesat ve melanet perdesi olarak kullanılmakta olup, hatta geçenlerde bir erkek bu suretle çarşafa bürünerek kadın giysisiyle silahlı olarak bir eve girip içerdeki kadının üzerine hücumla çaldığı eşyayı pencereden arkadaşına atarak kaçmış olduğundan; dindarlık ve maslahat bakımından da ortada olan zararlarından ötürü, icap edenlere münasip bir biçimde anlatılıp, tembihlenerek, kadınların çarşaf giymelerinin yasaklanması Padişah emri iktizasındandır; bu hususta emir, emir sahibinindir.

19. yüzyıl da gayrimüslim kadınların sokak giysileri ayakkabılarının renkleri dışında, Müslüman kadınların giysilerine göre belirgin ayırıcı özellikler taşımaz.

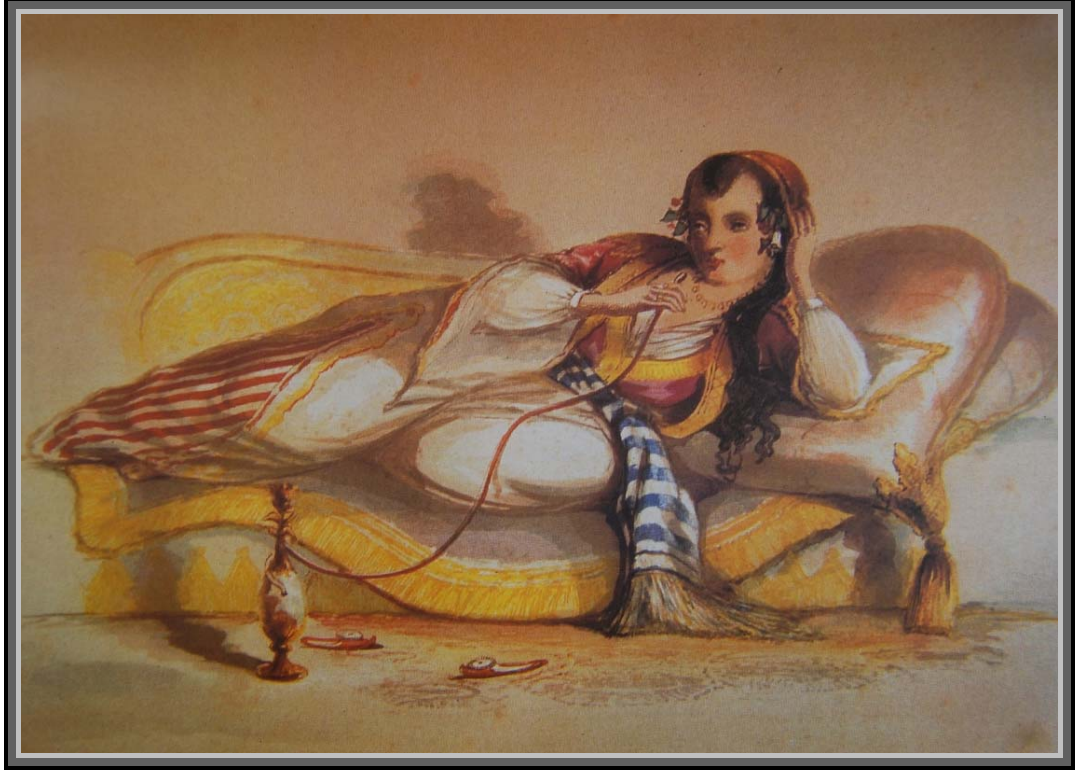

Şekil 6.17.: (Kaynak: Preziosi, 1865)

Yahudiler

6.2.2. Ev Giysisi

19. yüzyıldaki resimli kaynaklar, ev giysilerinin gömlekler, şalvarlar, üç veya dört etekli entariler, muska gibi katlanarak arkadan köşelendirilmiş şal kuşaklar, kenarları oyalarla süslenmiş kısa cepkenler olduğunu gösterir.

Şekil 6.18.: (Kaynak: Mac Bean, 1854)

Türk Kadını Ev Giysisiyle

Batılılaşmanın iyice hissedildiği bu dönemde kadınlar evde başlarına, kenarları oyalı yemeniler bağlarlar; yemenilerinin uygun yerlerine çeşitli taşlardan mücevherler takarlar ve geleneksel özellikli giysilerini, gönüllerince uygulayarak giymeyi yeğlerler.

Julia Pardoe kadınların ev giysilerine ilişkin seyahatnamesinde şunları yazar (Pardoe, 1967: 28): “Hepsi ince kurdele saçaklarla süslü bürümcek gömlekler ve desenli pamuk kumaştan geniş ve topuklarına kadar uzun şalvarlar giyerler. En üste giydikleri fistan veya uzun etekli elbiselerini yerlere sürüyerek yürürler. Üste giydikleri elbiseleri çok açık renk, desenli pamuklu kumaştandır”.

Şekil 6.19.: (Kaynak: Petropoulos, 1976: Pl. 2)

Türk Kadını

19. yüzyıl'ın ikinci yarısına ait bilgiler veren Leyla Saz (Saz, 1974: 214); “enseye yükselmiş iki parmak genişliğinde düz yakalı veya yakasız olabilen entarilerin, şal veya kadife üzerine küme sırma, tırtıl ve inci ile işlenmiş, kenarı oymalanıp işlemeye uygun harç dikilmiş, boya kadar üç etekli, bele kadar yanları yırtmaçlı, beden ve kolları kapamak için yanları ilik düğmeli olduğunu” yazar.

Resimli kaynaklardaki derin göğüs dekoltesinin tanımını ise (Saz, 1974: 214): “Gerdanın iki tarafında köşe teşkil edip göğsün alt kısmına kadar açıklığı, oyali ince beyaz ipek gömlekle bir derece örtülürdü. Göğüsten dizlerin yukarisına da entarinin işlemesine uygun örme düğmeler ve kaytan ilikleriyle kapanırdı” şeklinde yapılmıştır. Resimli ve yazılı kaynaklar, kadınların 19. Yüzyıl da ev içinde giysilerini süslemek üzere çeşitli aksesuarları daha yaygın ve gösterişli biçimde kullandıklarını gösterir.

6.2.3. Törensel Kadın Giysisi

Hangi dinden olursa olsun bir kadının en önemli törensel giysisi kuşkusuz gelinlik olmuştur. Gelinlik için seçilen biçim, kumaş, renk değişse de amaç hep aynı kalmıştır. Yeni bir yaşama adım atan kadının diğer kadınlardan farklılığını belirten giysisi. Bu nedenle özen gösterilen gelinlikler ve duvaklar zaman içinde değişime uğramışlardır. Görsel kaynaklara bakıldığında, 17. yüzyılda Batılılaşma etkilerinin kadın giysileri üzerinde yoğunlaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, gelinliklerin özel bir modeli olmamasına karşın, gelinin yüzünü örten uzun duvak için seçilen renk kırmızı olmuştur.

Günümüze ulaşmış resimli kaynaklardan en erken gelin resimleri, 17. Yüzyıl’a aittir. İlki İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve Türk çarşı ressamlarına ait olan giysi albümünün 112. levhasındaki ‘Gelin’ resmidir (Gürtuna, 1999: 53). Mavi bir minder üzerine bağdaş kurarak oturmuş gelinin arkasındaki duvara gerilmiş ipte gelinin çeyizi sergilenmiştir. Olasılıkla seraser kumaştan kısa kollu desenli kaftan giymiş olan gelinin kollarından, içindeki yeşil entarinin yenleri çıkar. 17. Yüzyıl’ın ortalarında moda olan, daha önceki resimlerde sık karşılaştığımız türden, altı dar tabla biçimindeki, üstü geniş terpuşunun iki yanında gelin sorgucu yerleştirilmiştir. Terpuşun üzerinden bağlanmış üçbenek desenli duvağı iki bölümlüdür. Pileli görünümlü üstteki bölüm yüzü kapatacak kadar kısadır; ikinci bölüm yere kadar uzanır. Resmin üstünde, gelinin yüzünün duvak adı verilen örtüyle kapandığı ve damat odaya ilk kez girdiğinde bu örtüyü kaldırdığını belirten İtalyanca bir açıklama yazılmıştır.

Şekil 6.20.: (Kaynak: İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi, 2380: y.112)

Gelin

17. yüzyıl'a ait ikinci örnek Taeschner Albümü'nün 32. levhasında yer alan 'Gelin Alayı'dır. Gelin alayı, sokak giysileri içinde, yüzlerinde peçe olmayan, yaşmaklarını yalnızca gözlerini açıkta bırakacak biçimde bağlamış 6 kadın, 5 erkek çocuk ve yüzünü, ayak bileklerine kadar uzun duvağın örttüğü gelinden oluşur. Gelinin yüksek, dikdörtgen biçimli hotozun üstünden örtülmüş duvağı beş yapraklı gonca desenlidir.

Şekil 6.21.: (Kaynak: Taeschner albümü: 1925, Pl.32)

Gelin Alayı

18. ve 19. yüzyıllardaki yabancı kaynaklı gelin resimleri ortak özellikler taşır. Dalvimart'ın giysi albümünde yer alan 'Gelin'in giysisi, bir torba gibi başından aşağıya geçmiş izlenimi uyandıran, kırmızı üzerine yaldızlı nokta desenli kumaştandır. Baş kısmı mücevherli taşla şekillendirilmiş ve tam ortasındaki mücevherli iğneden aşağıya, yere kadar yaldızlı gelin telleri takılmıştır.

Petropoulos albümündeki 'Gelin'in giysisinin ana hatları öncekilerle aynıdır; fakat rengi pembedir ve gelin telleri göbeğine kadar iner. Böyle bir giysiyle hiçbir yeri görmesine olanak olmayan geline, uzun yakalı feracesi, gözlerini açıkta bırakan yaşmağıyla sokak giysili bir hanım eşlik etmekte, kolundan tutarak gelini yönlendirmektedir.

Şekil 6.22.: (Kaynak: Dalvimart, 1804, Pl.57)

Türk Kadını Düğün Giysisiyle

Fransız ressamı Castellan ise, Anadolu'da günümüzde gelenekselliğini koruyan 'Gelin Hamamı' olayını resmetmiştir. Osmanlı mimarisine özen gösterilerek çizilmiş hamamda, alt kısımları peştamallarla örtülmüş, kurnaların kenarında oturan kadınlar ve geline eşlik eden nalınlı genç bir hanım bulunmaktadır. Gelinin giysisi Dalvimart'ın çizimindeki aynısıdır; ayaklarında Osmanlı kadınlarının hamamda ve bahçede giydikleri yüksek nalınlar vardır.

Şekil 6.23.: (Kaynak: Petropoulos, 1804, Pl.20)

Türk Kadınları

Yabancı gözlemcilerin ilgisini çeken başka bir olay da gelinin damadın evine götürüldüğü gelin alayıdır. Pietro Bertelli'ye ait 1591 tarihli albümdeki gelin alayındaki 'İstanbullu Gelin' resminde, süslü ve kapalı cibinliğin altından gelinin üstünde oturduğu atın bacakları gözüktür; 4 erkek cibinliğin kenarlarındaki sopalardan tutarak yürümektedir. Yalnızca saçaklarından yapııştırılmış cibinlik kaldırıldığında, Nicolay'ın resmettiği 'Saraylı Kadın' figürünün atın üstünde oturduğu görülür. Olasılıkla cibinliğin içindeki gelini hiç görmemiş sanatçının böyle bir deneme yapması, ressamın düş gücünü göstermesi yönünden ilgi çekici bir çalışmadır.

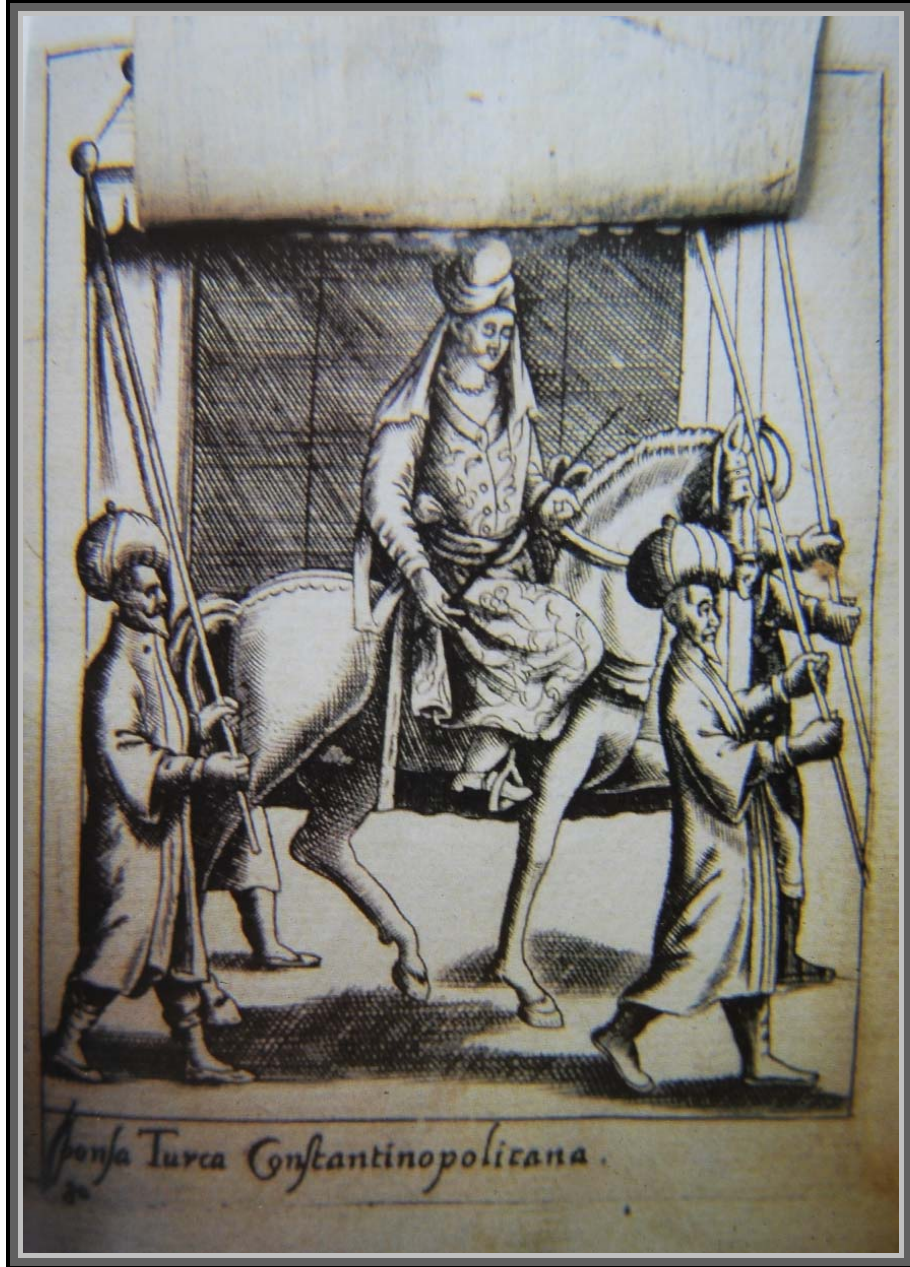

Şekil 6.24.: (Kaynak: Castellan, 1812, C.V, kapak içi)

Gelin Hamamı

Vanmour'un resmettiği 'Gelin Alayı'nda, ağaçlıklı bir alanda, içi görülebilecek kumaştan yapılmış cibinliğin içinde ata binmiş gelin, önde nahıl taşıyan bir grup, arkada kadınlar yer alır. Kadınlar renk renk feraceler giymişler, gözlerini açıkta bırakacak biçimde beyaz yaşmaklar bağlamışlardır.

La Motraye'in seyahatnamesinde yer alan 'Gelin Alayı' gravürü, dönemin ünlü İngiliz ressamı William Hogarth'ın imzasını taşır. Atmeydanı'nda resmedilmiş grupta, önde nahıl taşıyanlar ve müzisyenler, cibinliğin arkasında ise kadın ve erkek figürler görülür. Meydandaki cirit oynayan atlılar, macun, vs satıcıları ile kendi halinde yürüyen kadın figürleri kompozisyonu zenginleştiren öğeler olarak kullanılmıştır.

Şekil 6.25.: (Kaynak:Bertelli, 1591, Pl.80)

İstanbullu Gelin

Abdülmecit'in ikinci ikbali Gülcemal Hanım'dan 1842'de Beşiktaş Sarayı'nda doğan kızı Refia Sultan'ın (Uluçay, 1992b: 153; Akyıldız, 1998: 6) 1857'deki düğününü gören Leyla Saz, gelinin koyu mavi üzerine sırma inci ve pırlanta çiçeklerle işlenmiş, kenarı sırmalı, incili, dantelli, belden iliklenir, üç etek gelinlik giydiğine tanık olur ve ayrıntıları şöyle aktarır (Saz, 1974: 185-188; Akyıldız, 1998: 28);

Geniş yakadan ve kollardan görünen ipek tül gömleğinin yakası ve yenleri ince dantelli idi. Ellerinde beyaz eldiven vardı. Uzunca bot biçimli ayakkabısı da entarisinin kumaşındandı. Entarisiyle aynı renkteki ince bürümcük duvağı da aynı işlemlerle süslüydü. Mücevher olarak başında Sultan Abdülmecid'in özel olarak yaptırdığı yüksek taç ile gerdanlık, göğüsük, küpe ve bilezik vardı. Gelin telleri altın yıldızlıydı. Sorguç yerine ise gayet ince beyaz tüy takılmıştı.

Geleneksel giysisine rağmen, Refia Sultan'ın ellerine beyaz eldiven takmış olması, Batı etkisinin ayrıntılarda başladığını gösterir.

Şekil 6.26.: (Kaynak: La Motraye, 1727: 216)

Gelin Alayı

Osmanlı sarayı gelinlik elbisesinde hanedan rengi olan kırmızıyı, halk ise başta kırmızı olmak üzere mor, mavi gibi canlı renkleri kullanmıştır. Gelinlik rengi değişse de duvak 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle kırmızı olmuştur (Kafadar, 1993: 257).

Şekil 6.27.: (Kaynak: Nicolay, 1572, Pl. 9)

Saraylı Kadın

II. Abdülhamit'in, Bidar Kadın'dan 1876'da Dolmabahçe Sarayı'nda doğan kızı Naime Sultan geleneği bozan ilk sultan olur ve Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemaleddin Bey'le evlenirken beyaz gelinlik giyer. Bu düğüne 9 yaşındayken tanık olan Ayşe Osmanoğlu, ablasının; göğüsten aşağıya kadar pırlanta düğmelerle süslenmiş dört etekli uzun gelinliğinin omzundan inci ve sırmayla işlenmiş kürk sarktığını, belinde altından mücevherli tokalı kemer olduğunu ve gelinliğin beyaz olmasını birçok kişinin tenkit ettiğini yazar (Osmanoğlu, 1994:69-70). Bundan sonra, başta sultanlar olmak üzere gelinler beğendikleri renkten yaptırdıkları gelinlikleri giymeye başlarlar ve günümüze kadar gelen beyaz gelinlik modasının öncüleri olurlar. Saray koleksiyonunda 19. Yüzyıl'ın sonlarına ait özellikler taşıyan bir gelinlik (Topkapı Sarayı Müzesi, 13/2207) ve iki gelinlik mantosu (Topkapı Sarayı Müzesi, 13/2200-13/2208) vardır.

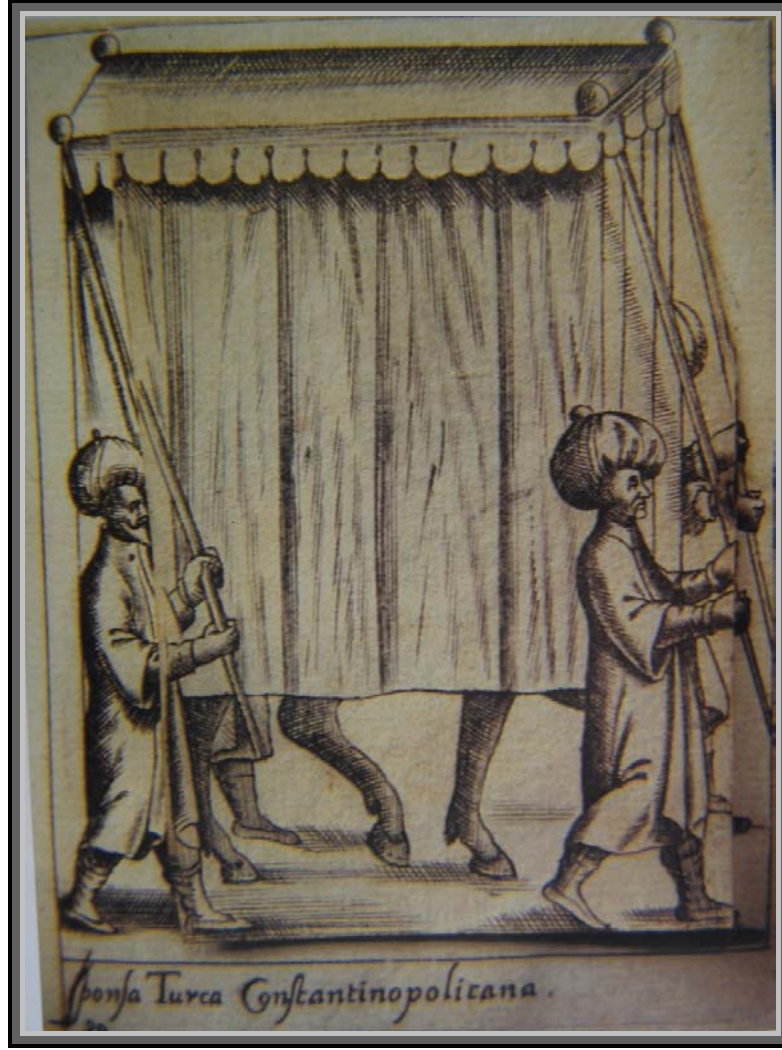
Şekil 6.28.: (Kaynak: Ferriol, 1814)

Gelin Alayı

19. yüzyıl da saraylı kadınların törenlerde ve elçi kabullerinde giydikleri giysiler ve taktıkları mücevherlere ilişkin bilgiler Batılı özellikler taşıyan giysilerin kullanıldığını gösterir. Annesi çok genç yaşta ölen II. Abdülhamit'i, Abdülmecit'in dördüncü kadını Perestû Kadın büyütür. II. Abdülhamit padişah olunca, kendisini gerçek anne sevgisiyle ve özenle büyüten Perestû Kadın'a Mehd-i Ulyâ-yi Saltanat-i Seniyye unvanı verir.

II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu, Perestû Kadın'ın tören giysilerini şöyle tanımlar (Osmanoğlu, 1994: 16);

Merasim günlerinde ağır kumaşlardan dört etekli entari giyer, Hanedan-i âl-i Osman Nişanı, Şefkat ve Mecidi nişanlarını göğsüne takar, kınalı saçlarının üzerine dantel gibi gayet nadir oylarla işlenmiş, kalpak biçimi hotoz giyer, Valide Tacı denilen zümrütlü iğneyi takar, iki yanına da aynı parçalardan zümrütlü iğneleri koyardı. Dört eteğin ikisini önüne, ikisini yanlarına takardı. Belinde ya aynı kumaştan veya şaldan kuşak bulunurdu. Ayağına beyaz güderiden pabuçlar giyerdi. Sağ elinin serçe parmağında kıymetli bir yakut yüzük bulunurdu. Başka bir şey takmazdı. Bu elbisenin üstüne sırma işlemeli bir ceket geçirilirdi; buna sarayda salta derlerdi. Merasim dışında iyi kumaşlardan uzun tek etekli entari giyer, üzerine aynı renkte salta geçirir, oyallı hotozunu takardı.

Şekil 6.29.: (Kaynak:Bertelli, 1591, Pl.80)

İstanbullu Gelin

Abdülmecit'in kızlarının törenlerde giydiği giysiler konusunda ayrıntılı olmasa da genel bir bilgi vardır. Padişahın Düzdildil kadından 1843'te Beylerbeyi Sarayı'nda doğan kızı Cemile Sultan'ın törenlerde daima kahverengi, alaturka tarzda uzun etekli elbiseler giydiği ve eteğini beline taktığı, başına dantelden veya tül den kahverengi hotoz koyduğu, hiç mücevher takmadığı (Osmanoğlu, 1994: 49) ikballerinden Nalan Hanım'dan 1851'de Çırağan Sarayı'nda doğan kızı Seniha Sultan'ın törenlerde başına tacını koyduğu, fevkalade kumaşlardan alafranga usulde uzun etekli elbiseler giydiği ve eteğini arkasına bıraktığı; saçlarını hiç uzatmadığı, erkek gibi kestığı (Osmanoğlu, 1994: 49); ikballerinden Gülistû Hanım'dan 1856'da doğan Mediha Sultan'ın alafrangalığa çok meraklı olduğu, uzun etekli elbiseler giydiği bilinmektedir (Osmanoğlu, 1994: 49).

Üst ve etekten oluşan kıyafet yavruağzı satenden dikilmiştir. Üst beden dik yakalıdır ve vücuda balenlerle sıkıca oturtulmuştur. Sol taraf çıt çıtlarla (fermejup) kavranmıştır. Kolları uzun dirsekten itibaren iki kademeli yapılmıştır.

Elbise saten, dantel, tül ve pamuklu kumaştan dikilmiştir ve eteği 103-140 cm, üstü 48 cm'dir. Aşağıya doğru bollaşan eteğin arkası bir kuyruk oluşturacak şekilde uzundur. Etek ve bluzun ön yüzü ve kollar nervürlü ipek tüller etrafına kurdeleler geçirilmiş, kare dantellerle zengin bir şekilde süslenmiştir (Apak, Gündüz, Eray, 1997: 135).

Şekil 6.30: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 136)

19. yüzyıl'a ait dantelli 'İşli Bir Gelinlik'

Şekil 6.31: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 138)

19. Yüzyıl'dan Atlas 'Gelin Kıyafeti'.

Şekil 6.32: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 161)

19. yüzyıl sonunda İzmir’de kullanılmış olan ‘İpek Atlas Gelin Kıyafeti’

6.2.3.1. Şalvarlı Gelinlik

19. Yüzyıl'a ait kemik rengi, yer yer sarı sim ve kendinden çiçek desenli ipekli kumaştan dikilmiş. Üst ve şalvardan oluşur. Beden parçası, üstten yer yer sivri olarak dilimlenmiş geniş yakalı ve önden fiyonkludur.

Şekil 6.33: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 14)

Sarı sim ve kendinden çiçek desenli ipekli kumaştan yapılmış iki parçalı Şalvarlı Gelinlik.

Yaka kenarları ve kol ağızlarında mavi ipek su taşı ile süslenmiştir. Göğsü kapatan jilenin üzerinde dik yaka bulunmaktadır. Beden vücuda oturtulmuştur. Arka açıklığı agraflarla kapanmaktadır. Uzun dar kolunun üzerine dirseğe kadar ve daha bol olan bir kol takılmıştır. Şalvarı, torba şalvar biçiminde bele uçkurlarla büzülerek oturtulmuştur. Paça ağzına işlemler yapılmıştır. Gelinlik; şalvarlı, iki parçalı giysiden oluşmuştur. Simli dokuma ve ipek kumaş kullanılmıştır. Şalvarın boyu 108 x167 cm, bluz 47 cm'dir (Apak, Gündüz, Eray, 1997: 137). Batı modası etkisini yansıtan üstü ve Balkan etkisi gösteren işleme tarzıyla 19. yüzyılın sonlarındaki kadın giyiminin değişik etki alanlarını yansıtmaktadır.

6.2.3.2. İki Parçalı Gelinlik

19. yüzyılın son çeyreğine ait lâl rengi satenden dikilmiştir.

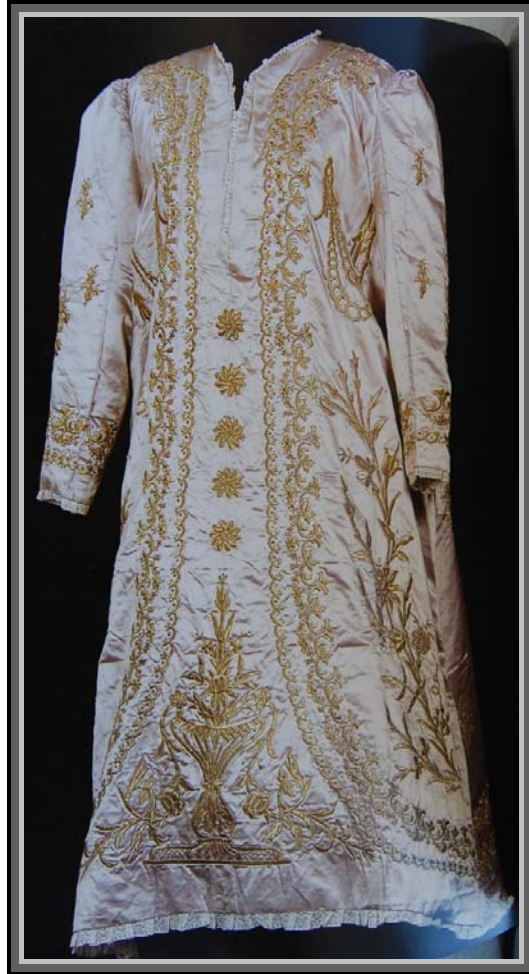
Şekil 6.34.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 135)

İki parçalı Maraş işlemeli 'Kırmızı Gelinlik'

Ön etek 111 cm, arka etek 201 cm'dir. Üst beden (ceket) boyu 56 cm'dir. Alt eteğinin arkasında 95 cm uzunluğunda kuyruğu bulunmaktadır. Üst beden, balen ve penslerle bedene oturtulmuş; uzun kolludur. Yaka formu bedene kadar ağırlık yapacak şekilde biçimlendirilmiştir. Ceketin etek uçları ve kol ağzları dilimlidir. Etek ve ceketin tümü, gümüş röfleli sırmayla, ince dallar üzerinde küçük çiçek ve yaprak deseni işlemelidir. İçe giyilen, ince ipek kumaştan dikilmiş, dik yakalı jilesine, serpme yıldız motifi işlenmiştir.

6.2.3.3. Özel Gün Elbisesi

19. yüzyılın son çeyreğine ait lila renk kumaştan dikilmiş, olan elbise yakasız, önden göğüs altına kadar yırtmaç şeklinde açık ve uzun kolludur.

Şekil 6.35.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 139)

Dival işi işlemeli 'Özel Gün Elbisesi'

Ön ve arka ortası dikişlidir. Kol altından itibaren eteğe doğru çan etek biçiminde evazedir. Yanları peşlidir. Ön ve arka beden ile kolları sarı sırma ile dival işi işlemeli ve yer yer tırtıl ve boncuklarla süslüdür. 19. Yüzyılın ikinci yarısı başkent süsleme zevkinin motifleri kullanılmıştır. Eteğin önünü vazodan çıkan iri çiçekler süsler. İki yanındaki bordürlere değişik çiçek buketleri yerleştirilmiştir.

6.2.3.4. Üç-Etek Elbise, Cepken, Şalvar Takımı

19. yüzyılın son çeyreğinde sarı renkte gezi kumaştan dikilmiş elbise, iki cepken ve şalvardan oluşmaktadır. Sekiz parçalı şalvarın, verev etek izlenimi veren özel bir kesimi vardır.

Şekil 6.36.: (Kaynak: Küçükerman,1996: 142)

Üç-Etek Entari Cepken Şalvar Takımı

Şekil 6.37.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 162)

19. Yüzyıl sonlarında Kütahya’da kullanılmış olan ‘Kadife Cepken, İpekli Torba Şalvar’.

İç cepkeni uzun kollu, önden açık, göğüs alt düğme, ilikli ve hâkim yakalıdır. Üst cepkeni yine önden açık, uzun kollu ve düğmesizdir. Ön bedenler ve kol ağzları işlemelidir. Üç etek elbise peşli kesimdir yan dikişlerinde gizli cepleri vardır ve kalçadan itibaren yırtmaçlıdır. Küçük dik yakalı önü açık ve birik iliklidir. Özel kesimli kol yenlerinin kenarları sivridir. Elbisenin kenarlarına balık sırtı sim şerit ve klaptan çevrilmiştir. Elbisenin üç etek modeli olması 1810-1875 arası başkent modasının daha sonra taşrada sürdürüldüğünü göstermektedir.

6.2.3.5. İpekli Üç-Etek, Bindallı

Sadberk hanım müzesinden alınmış ve üç-etek bindallı 19. yüzyıla aittir. Limon sarısı ince ipekli canfes kumaştan dikilmiştir.

Şekil 6.38.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 164)

İpek işlemeli Üç-Etek Entari

Şekil 6.39.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 158)

İşlemeli ve oyalı Üç-Etek Entari

Uzun yenli kolları kalça hizasında ve bele kadar yırtmaçlıdır. İnce dik yakalı, ön kapama gizli ilik düğmelidir. Kalçaya kadar olan yan yırtmaçları etekleri ve kol yırtmaçlarının bulunduğu kısımlarda kıvrımlı dal üzerine çiçeklerden oluşan su şeklinde bir işleme mavi, krem, mor renk kalın kordenet ipek, ipliklerle işlenmiştir. Yırtmaçları, etek, kol ve ön kenarları dilimlidir. Aynı motif ve renklerle ipek kordeneden yapılmış. 8.5 cm.lik oya benzeri harç çevrilmiştir. Sarı ipekli üç etek entarinin beden boyu 185 cm kol boyu 91 cm dir (Apak, Gündüz, Eray, 1997: 133).

6.3. 19. Yüzyıl Saray Cariye Giyiminin Özellikleri

Osmanlı haremının büyük çoğunluğunu cariyeler oluşturmaktadır. Çeşitli şekillerde saraya getirilen kızlar esir statüsüne sahiptir. Saraya girebilen yüzlerce cariyenin çoğunluğunun en büyük dileği padişahın gözdesi olabilmektir. Bu cariyeler için çok üstün bir duruma ulaşmanın tek yoludur. Böylece önce haseki, sonrada kadıfendi sınıfına yükselme hakkını elde etmektedirler.

Saray cariyeleri, acemi, cariyeye, şağird, usta ve gedikli adlarında beş sınıfa ayrılmaktadır. Bu cariyelerin içinden, padişahın dikkatini çekenlere, ikbal, hasodalık ve gözde denilmektedir. Osmanlı saltanatının son devrinde cariyelerin büyük çoğunluğunu çerkez ve gürcü kızları oluşturmaktadır. Hareme alınan cariyeler güzellik ve zekalarına göre, usta, kalfa, ikbal, kadın efendi ve valide sultan payelerini alarak en yüksek mevkilere çıkmayı başarmışlardır.

Gedikli cariyeler, kırmızı renkli kaftan uzun elbise, şalvar ve yemeni giymişlerdir. Bellerine kuşaklar veya mücevher işlemeli kemerler takmışlardır. Kışın omuzları ve kolları kürklü kaftanlar giymişlerdir.

Cariyenin giydiği bindallı, atlas ve ipek ile karışık dokunmuş şalaki düz kumaş veya mor kadifeden, üzerine klaptanlı büyük veya küçük serpmeye dallarla sirmalar işlenerek süslenmiştir.

Şekilde görülen, Bindallının, belden aşağı kısmı üç ayrı parçadan oluşmuş ve 'üç etek' ismini almıştır. Bu kıyafet sarayda cariyeler tarafından giyilmekle birlikte, halk tarafından da giyilmektedir. Günümüzde yöresel giyimlerde ve folklorik giyimlerde beğeniyle giyilen bir tarzıdır.

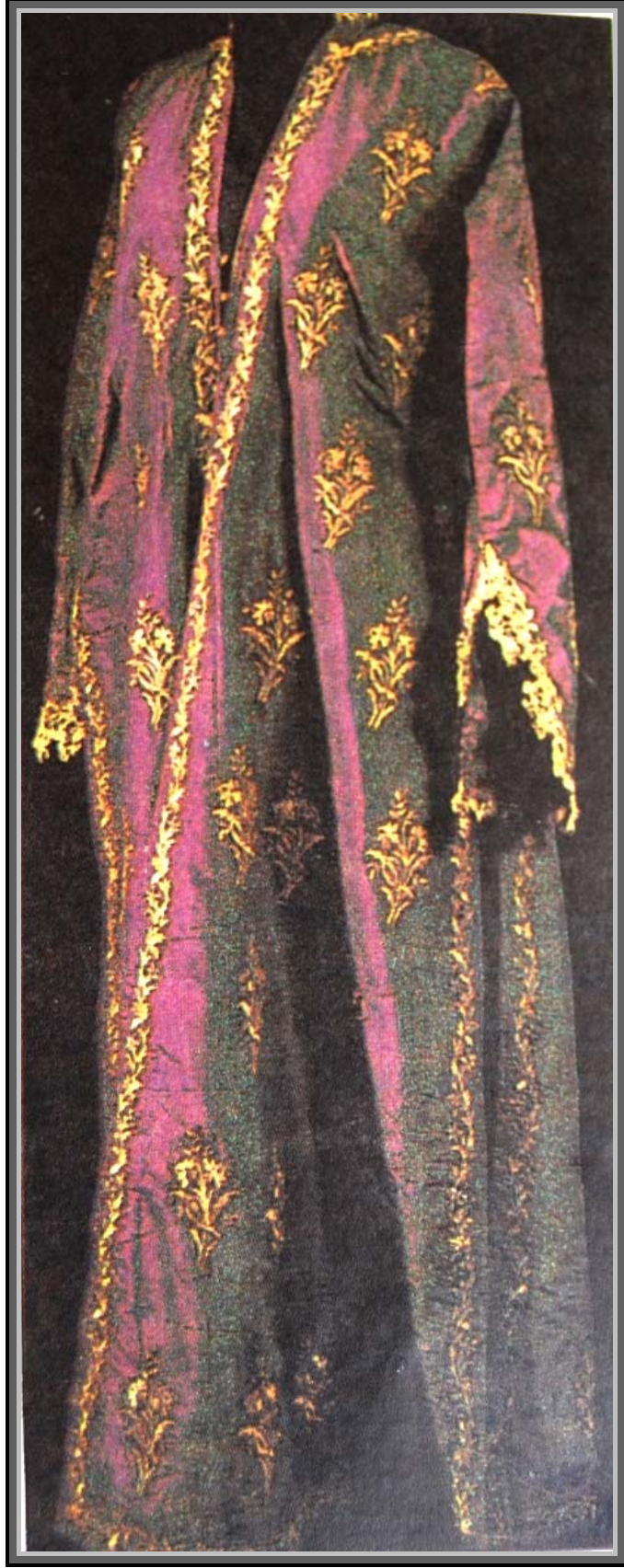
Cariyeler hizmet ederken hızlı hareket edebilmeleri için, eteğin üç parça olması kolaylık sağlamış, ön parçaları kaldırıp bellerindeki kuşak ya da kemerlerin içine yerleştirilmişlerdir. Kıyafetin içi astarlı yapılmıştır.

Üst kıyafetin altına giyilen şalvar, ipek, atlas, kadife, şantug, hatai, üstüfe, kutnu, mantin, selimiye gibi kumaşlardan, belden ayak bileklerine kadar uzun yapılmıştır. Şalvarların arasına verev konulan 'peş' isimli ara parça daha rahat ve güzel görünümlü olmasını sağlamıştır. Oldukça geniş kesimi olan bel ve paçalara uçkur bağları bağlanmaktadır. Daha sonradan paçalara lastik malzeme kullanılmıştır. Giyildiğinde ayak üzerinde oluşan drapeler, şalvara ayrı bir güzellik vermektedir.

Kaftan içine giyilen göynekler, yuvarlak veya “V” yaka şeklinde ve bol, dökümlü ve uzun kollu yapılmaktadır. Bluz havalı göyneklerin yaka ve kol ağzına, volanlar, fırfırlar ve çeşitli süslemeler yapılmaktadır.

Şekil 6.40.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 130)
19. yüzyıl Cariye Giyimi

Şekil 6.41.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 131)

Klaptanlı Kaftan

Şekil 6.42.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 132)

Gedikli cariyelerin giydiği Kürklü Kaftan

Üste giyilen kürklü kaftan gedikli cariyeler tarafından giyilmektedir. İç elbisenin göğüs kısmına korsaj yapılarak ve farklı bir kumaş kullanılarak ayrılmıştır. Elbise göbeğe kadar kapalı yapılmıştır. Belden aşağıya düşürülmüş kuşakla birlikte elbisenin ön kısmı açık bırakılmıştır.

Osmanlı sarayında giyilen iç elbiselerin çoğunluğunun belden aşağısı açıktır. Bunun nedeni şalvarın görünmesini sağlamaktır. Üç etek boyları oldukça uzun yapılmıştır. Beden kısmına ve etek paralarına ipek malzemedен tığ oyaları (ilme) yapılmıştır. Bele kuşak bağlanmıştır.

Daha önceki yüzyıllarda göbeğe doğru düşürülen kuşaklar 19. yüzyılda yavaş yavaş bel yerinden bağlanmaya başlamıştır. Üst elbise üç etekli bir elbise havasındadır. Diğer bindallı ve kaftanlardan farklı olarak daha sade ve basit bir görünüm içindedir. İçe giyilen bluzun da (göynek) aynı havada olduğu söylenebilir. Şalvar kesimi bol paçalı ve geniş ‘peşlik dikdörtgen’ yapılmıştır. Ayak üzerinde estetik ve zengin bir görünüm sağlanmıştır.

6.4. Baş Süslemeleri

İlkçağlardan bu yana kadınlar baş süslemelerine ayrı bir önem vermişlerdir. Özellikle başlıklar ve baş süslemeleri giyim bilgisinin ana konularından birini oluşturmuştur. Başlıklar genellikle iki çeşittir. Hazır olarak yapılan ve başa giyilenler doğrudan doğruya başın üzerine yapılanlar fes, rakçın (arakçin), taç, tuzak, hotoz, tepelik, tas hazır başlıklardır.

Baş, üstünde düzenlenenlerin bazı kuralları vardır. Keyfi şekilde yapılamazlar. Her kadın bu kurallara uymak zorundadır. Örneğin; kocası ölmüş, dul kadınlar fes üstüne kara yazma sararlar. Yeni gelinler açık canlı renkleri kullanırlar. Kadın başlıkları ve baş süslemeleri arasında en estetik ve güzel olanlar gelin başlıklarıdır, Bunlar bazen gerçek bir sanat eseri niteliği taşıdığı gibi bir serveti de ifade ederler. Osmanlı Sarayındaki kadın giyimlerinin en önemli tamamlayıcı öğesi olan başlıklar alabildiğine süslü ve zengin görünümlü yapılmıştır.

Uzun saçlılar, ince örgülerini incili kurdelelerle bağlayarak önde ve yanda zülüfler bırakmışlar ve kalpak (hotoz) giymişlerdir. Baş yapısına göre daha küçük yapılan hotoz, saçların üstüne oturtularak saçlara uygun bir tarzda kullanılmaktadır. Hotozlar, kışın kadifeden, yazın ince ipek kumaşlardan yapılmıştır.

Hotozların etrafı, zevk ve zenginlik derecesine göre çiçekler, değerli taşlar ve pırlantalı iğnelerle süslenerek, sırma ipekli çevrelerle (başörtüsü) kullanılmıştır. Günümüzde aşiret kadınları daha sade ve basit şekilleriyle hotozlar giymektedir.

Şekil 6.43.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 133)

Gelin baş süslemeleri.

6.4.1. Baş İğnesi

Altıgen, düz kesimli 3,3 cm çapındaki zümrüdün üzerine sülüs hatla dört satır halinde (Apak, Gündüz, Eray, 1997: 87); “Allah koruyanların en hayırlısı ve bağışlayanların da en bağlayıcısıdır” anlamı taşıyan yazısı okunabilecek açıklıkta işlenmiştir. Altın bir yuva içindedir. Etrafını çeviren tırnaklı yuvalarda elmaslar dizilidir. Nazar ve dini inançlarla ilgili olarak, başörtüsüne veya hotoza yerleştirilerek kullanılan takıdır.

Şekil 6.44.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 87)
Baş İğnesi.

6.5. Saraylı Kadının Mücevherleri

19. yüzyıl da saraylı kadının mücevherleri arasında, serpuşunun üzerine taktığı ay yıldız, divanhane çivisi, lokum, kabak çiçeği, arı, kelebek, menekşe biçimli iğneler ilk sırayı alır. İncili başlığı olanlar, örgülerin üstüne bir elmas iğne tutturur, öne salkımlı bir mücevher takarlar. Titrek kuş veya kelebek iğneler sevilerek başa takılan süslerdendir. Tepe parçası inciyle işlenmiş üskufe, gençlerin ve çocukların yeğledikleri başlık türlerindedir. Önü yüksek arkası açık çember gibi olan hotozlara, yarım taç biçimli diademler veya tüyler takılır.

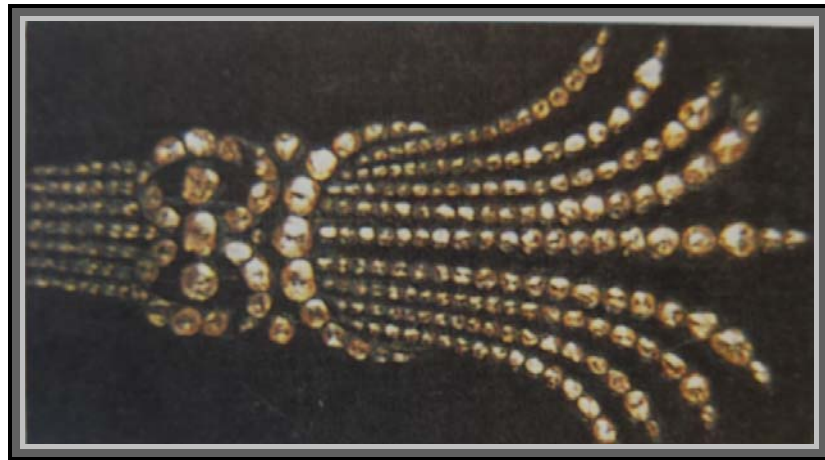
Şekil 6.45.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 90)

Saraylı Kadın Mücevheri

16. Yüzyıldan beri boş kalmayan gerdanları, bu dönemde ortası zümrüt askılı çok sıra inciler, kulakları zümrütlü küpeler, kolları geniş bilezikler, parmakları gül biçimli zümrüt ve yakut yüzükler süsler.

Şekil 6.46.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 89)
Saraylı Kadın Mücevheri

Şekil 6.47.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 90)
Saraylı Kadın Mücevheri

Şekil 6.48.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 91)
Saraylı Kadın Mücevheri

Şekil 6.49.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 93)
Saraylı Kadın Mücevheri

Şekil 6.50.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 89)
Saraylı Kadın Mücevheri

Şekil 6.51.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 91)
Saraylı Kadın Mücevheri

Şekil 6.52.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 93)
Saraylı Kadın Mücevheri

6.6. Sigara Tutacağı

19. yüzyılın ikinci yarısında; 1864 yılında sigara yapımı bir Fransız şirketi tarafından başlatılmıştır. Bu yıllardan itibaren, özellikle başkentte kadınlar tarafından da kullanılmış ve hanımların sigara içimi için gümüş, altın gibi malzemelerden şık ve zarif tutacaklar yapılmıştır.

Şekil 6.53.: (Kaynak: Apak, Gündüz, Eray, 1997: 88)
Sigara tutacağı.

6.7. Kadın Pabuçları

Kadınlar ayaklarına evde ve sokakta yün ve pamuktan yapılmış çoraplar giyerlerdi. Köylerde, elde beş şişle örülen köylü çorapları çeşitli renklerden yapılmış motiflerden oluşmaktaydı. Varlıklı ailelerde, ayaklara mercan terlik, deriden yapılmış kısa ve uzun konçlu çizme, sedef kakmalı nalınlar giyilirdi. Halk arasında ise, keçe, çizme, çarık, dolak sade nalınlar ve yemeniler giyilmekteydi. Ancak sokakta Müslüman ve gayrimüslim kadınların ayırt edilebilmesi için için ferace ve ayakkabılarını statülerini belirleyici renklerde giymeleri öngörülmüştü. Müslümanlar sarı, Ermeniler kırmızı, Rumlar siyah, Museviler mavi ayakkabı giyerlerdi.

7. OSMANLI ASKERİ GİYİMİNDE YENİÇERİLİK DÖNEMİ VE SONRASI

Başlangıçta askeri açıdan da bir yenilik olarak ortaya çıkmış olan ‘Yeniçeri’ sistemi zaman içinde dokuma ve giyim sanayi açısından ilginç gelişmelere neden olmuştur. O tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları birden bire genişlemeye başlamıştı ve aynı dönemde çeşitli tarikatların Pir’leri Derviş’leri, hükümet güçleri üzerinde büyük etkiye sahipti. Belgelere göre Hacı Bektaşî Veli’nin ‘Evlatlarım’ diye tanımladığı yeniçerilerin kışlarına birer ‘Bektaşî Babası’ yerleşmişti. Kısacası böyle bir yolla, yeniçerilik bir tür ‘şövalyelik’ gibi anlam kazanmaktaydı (Şakir, 1957: 98).

Yeniçeriler hem asker, hem dervişti. Bir anlamda ‘Malta Şövalyeleri’ne benzeyen yeniçeriler, hem silah arkadaşı, hem de aynı tarikatın üyeleri idi. Yeniçeri teşkilatı ilk kurulduğunda sayıları 1000 kişi olarak sınırlandırılmıştı. Ve hükümdarın ‘Hassa Ordusu’nu oluşturmaktaydılar. Ordunun diğer kesimi ise ‘Azablar’ ve düzensiz piyadelerden oluşuyordu. Yeniçeriler Fatih Sultan Mehmet döneminde 1200 kişiyken, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 20.000, Dördüncü Sultan Mehmet döneminde 40.000 kişiye ulaşmıştı. Orduyu oluşturan kişilere ‘Kul’, bunların tümüne de ‘Ocak’ deniliyordu.

Ancak zaman içinde bu düzen bozulmaya başlamış, yeniçeriliğin ayrıcalıklarından yararlanmak isteyenlerin katıldığı kolay bir geçim yolu durumuna dönüşmüştü. Yeniçeriler esnaf ve halk üzerinde bir baskı unsuru niteliği kazanmaya başlamıştı. Aynı dönemde denizciler ise ‘Levend’lerden oluşmaktaydı. ‘Kalyoncular’ da ayrı bir güç durumuna ulaşmıştı. Böylece bu üç ayrı kuvvetin kendi arasındaki sorunlar büyümüştü. Yeniçerilik sisteminin, o dönemlerde değişmeye başlayan askerlik sisteminden uzaklaştığını göstermektedir.

7.1. Devşirme Sisteminin Kaldırılıp Yeniçeri Ocağının Açılması

17. Yüzyılın ikinci yarısında ‘Devşirme Kanunu’ kaldırılıp, yerine ‘Yeniçeri Ocağı’ açılır. Bu yeni askeri sisteme özellikle gençlerden gerçek ihtiyacın üzerinde büyük bir ilgi olunca, bir ‘Aday defteri’ oluşturulmak zorunda kalınır. Ocakta açılacak yerlere aday olan bu gençlere, geleceğin yeniçerisi olarak bakıldığı için de asıl askerler gibi kışlalarda yatmaya başlarlar. 15-18 yaşlarındaki bu gençleri korumak için yüzlerine hasır püskülünden yapılmış ‘peçe’ takılmıştı. Ve ‘peçeli civelekler’ olarak isimlendirilmişti. Yaklaşık elli yıl kadar süregelen bu sistem, 1826 yılında, Yeniçeri Ocağı ile birlikte ortadan kaldırılmıştır.

Yeniçerilerin giysilerinde çeşitli özellikler bulunmaktaydı. Örneğin törenlerde, alay başlığı olarak kullanılan başlık ‘Kalafat’ olarak isimlendirilmişti. Aslında kalafat günlük hayatta her kademedeki herkesin giydiği, çuhadan yapılan, paralel dilimli ve üstü geniş bir başlıktı ve üzerine de yine paralel ve dilimli tülbendler sarılmaktaydı.

Kalafatlarda kullanılan tülbendler 5, 6 arşın uzunluğundaydı. Bu yönüyle yeniçerilerin ürkütücü görüntüsünü sağlamak bakımından oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu ‘kalafat’ ve ‘tülbend’in değişik renkleri ve değişik sarımlarıyla, birçok mevki ve rütbeleri ifade eden görsel bir sistem oluşturduğu izlenmektedir. Kalafatlar rütbelere göre sarı, yeşil, mor, kırmızı ve sarı renklerindeydi. Tülbend ise ikinci bir ögeydi ve dikiş işlemleriyle değişik anlamlar sağlamaktaydı. Örneğin ‘Dal kalafat’ (çıplak kalafat) modelinde ayrıca tülbend sarılmazdı.

Yeniçeri yapılmak üzere toplanan gençler, gruplar olarak İstanbul’a gönderilirken, ayırıcı bir sembol olan sivri külah giydirilmişti. Aslında sivri külah sembolik anlamda en yalın formdu. Nitekim esnaf çırakları, uşaklar, bağ-bostanda çalışanlar, ahır efradı, seyisler, fırıncılar, deveçiler, sakalar, korucular, balıkçılar, çeşitli hizmetkârlar hep sivri külah giymişlerdir.

Sivri k lahlara, tüy, püskül, zil gibi takılarla, hokkabaz, soytarı ve  aklaban gibi mesleklerin başlığı elde edilmekteydi. Ayrıca külah üzerine sarık sarılarak da değişik durumlarda kullanılmıştır. Teknik y nden ‘külah’, dikiŐsiz, tek parça keçeden yapılmıştır. Öyle olmakla birlikte yine de ‘keçe külah’ denilerek malzemesi belirlenmiŐtir. Bu yönüyle, bu başlık sistemi yüzyıllar boyunca türlü çeŐitleriyle yalnız erkekler, asker ve her tabakadan halk tarafından kullanılmıştır.

Eski bir geleneği olan ‘Sorgu ’ da Osmanlı askeri giyim sisteminin önemli bir ögesi olarak çok uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Örneğin; Yeniçeri ocağının en büyük komutanı olan Yeniçeri Ağası ile onun yardımcısı olan ‘Kethüdası Ağa’, Katar Ağaları Ocağının büyük rütbeli ağaları ve tabur komutanları olan  orbacı Ağa’lar, törenlerde ‘Süpürge Sorgu ’ takmışlardı. Alaylarda, törenlerde kullanılan bu büyük ve gösterişli sorgu lar, biçim olarak süpürgeye benzediği için böyle bir isim almıştır.

Bu askerlerin giyim sistemi ise, belirli ‘Kıyafet’ normları içinde tutulmaktaydı. Bu normlar bazı genel çizgilerle kesinleŐtirilmiŐ bulunmakla birlikte zaman zaman, türlü değişiklikler geçirmekteydi. Ama genel olarak askeri sistem, bugünkü anlamda organize edilmiş bir dokuma sanayinin ürünlerinden oluşan bir ‘ niforma’ tanımından çok, k  k ve yerel kumaş tezgâhlarının geleneksel ürünlerinden oluşmaktaydı.

O yüzden Osmanlı ordusundaki askeri giysiler, büyük bir renk ve biçim zenginliği içindeydi. Hatta bu giysiler, askeri fonksiyonlardan çok bir tür ‘Görsel Sembol Sistemleri’ne dönüŐmekteydi. Askeri giysiler bir tür aşırı mesaj yüklenmiŐti ve sanki birer marka, hatta amblem biçimini almaktaydı. Bu nedenle III. Selim döneminde Batıdaki Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı yeniliklerin ülkede uygulanması hareketleri baŐlatıldıđı zaman, yeniçeri ordusunun mevcut özellikleriyle geliŐtirilmesinin mümkün olmadığı açıkça görülmüŐtü. Bu düŐünceden yola çıkarak ‘Nizam-ı Cedid’ (Yeni Düzen) adı altında bütünüyle yeni bir askeri sistem oluşturulmuştu.

Osmanlı Döneminde ilk kez, ‘üniform’ olan bir askeri giyim tasarlanmıştır. Ancak bu ‘üniform’ giysi için gereken standartlardaki değişik kumaşları sağlamak ise büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü eski giyim sistemi, Osmanlı Döneminin her yöresindeki yerel dokuma atölyelerinin, geleneksel kimliğini taşıyan kumaşlarıyla kolayca sağlanabiliyordu. Üstelik böylece hem o bölgedeki genel üretim canlı tutuluyor, hem de özel bir dokuma sanayi kurmaya gerek kalmıyordu.

Böylece yeni bir biçimde ortaya çıkan Nizam-ı Cedid ordusu, 80- 100 kişiden oluşan ‘Bölük’ ve ‘Piyade’ sistemine göre kuruldu. Piyadeler, Fransız modeli, ucunda süngü bulunan bir tüfek ve eğri bir kılıç kullanacaktı. Giysiler ise kırmızı çuhadan kısa ceket, mavi pantolondan oluşuyordu. Piyadeler kırmızı, süvariler de sarı külahlarıyla birbirinden ayrılmaktaydı. Bu alaylardan birinin karargâhı ‘Selimiye’de, diğerininki ise ‘Levend’deydi (Küçükerman, 1996: 109).

Ancak böyle yeni bir askeri gücün oluşması, eski bir sistem olan Yeniçerilerin yok edilmesi demektir. Bununla bağlantılı olarak ‘Kabakçı Mustafa İsyanı’ olmuş, Nizam-ı Cedid kışlalarına saldırılmış ve bu önemli projeyi başlatan III. Selim şehit edilmişti.

Aslında III. Selim döneminde Avrupa’ya ve oradaki Sanayi Devriminin yeniliklerine karşı Osmanlı İmparatorluğu’nda büyük ilgi duyulduğu bilinmektedir. Örneğin; bu tür girişimlerden birisi 1791 yılında Viyana’ya sefir olarak gönderilen Ratip Efendi’den, siyasi görevi yanında Avusturya’nın bütün müesseselerini görüp incelemesi ve bunlardan padişahı haberdar etmesinin istenmiş bulunduğu biliniyor (Sayar, 1986: 342).

Ratip Efendi çeşitli raporlarında (Küçükerman, 1996: 109); “İç ticaretin ve yerli sanatların gelişmesi ve milli servetin yabancı ülkelere gelişi güzel akışına engel olunmasını önerir. Bu amaçla, başta Padişah olmak üzere herkesin memlekette dokunan kumaşları giymesi gerektiğini” söyler. Ayrıca Hint kumaşı yerine Bursa, İstanbul, Halep, Şam kumaşlarının kullanılması konusunda herkese yasak getirilmesini önerir.

Şekil 7.1.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 108)

Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun 'Dış İşleri Bakanı', batılı elçiyle birlikte.

Ama bu arada Ratip Efendi'nin şu gözlemleri ise çok ilginçtir (Küçükerman, 1996: 109); "Kişiler hangi kumaşı isterse giyer ve isterse söyler, yer, içer ve gezer... Hiç kimse ona karışmaz... Ve evlerine, dükkânlarına, bineklerine ve mal ile mülklerine müdahale ve taarruz edemez".

Aynı şekilde Paris elçisi Seyyid Ali Efendi'den de ilgi çekici gözlemlerle dolu bilgiler gelmektedir (Küçükerman, 1996: 109); "Bu tarafta (Paris'te) akçe su gibidir, ama herifler buluyor ve harcıyor".

Paris sefirliğinde bulunmuş Halet Efendi de Padişaha Avrupa'daki sanayi hakkında ilginç gözlem ve önerilerde bulunmaktadır (Küçükerman, 1996: 109);

Sermayeyi arttırmaktan başka bir şeyleri yok. Alim Allah, öyle sanıyorum ki, bir imkanla 3-4 yılda 20.000 kese akçe bulunup, çuha, fağfur, kağıt, enfiye için beş fabrika ile coğrafya bilimi ve yabancı dil için bir okul yapılırsa, beş sene içinde hiçbir devletin tutulacak bir şeyi kalmaz. Bütün ticaretin sürekliliğinin temeli bu beş maddeden ibarettir...

İşte bu düşüncelerle 1826 tarihli bir fermanla, yeni bir ordunun temeli atılır. Kısa süre içinde 1500 kişilik bir alay, Süleymaniye Camiinin önünde eğitime başlar. Beyazıt'taki eski saraya 'Bab-ı Seraskeri' (Başkomutan karargâhı) taşınır. Yeni ordunun tüzüğü yayınlanır. Tümü İstanbul'da bulunacak ve başlangıçta 12.000 kişiden oluşan ordu 8 alaya bölünüp, her birinin başında birer binbaşı bulunacaktı. Yeni ordu İstanbul'da başarılı olunca bazı Vilayet Alayları kurulması kararlaştırılır. Bunlar İstanbul'dan gönderilen subayların denetiminde aynı biçimde örgütlenmeye başlarlar. Bu yeni ordunun bütün silahı, teçhizatı ve giysileri İstanbul'dan geliyordu. Bu amaçla İstanbul'da Askeri Mühendishane, Alay Bandoları kurulur, asker aylıkları arttırılır. Daha önce zanaatkârların sağladığı her türlü askeri malzeme, ithalata bağımlı duruma gelince devlet fabrikaların kurulmaya başlaması noktasına gelinir. 1827 yılında, üniforma, ayakkabı gibi üretimi yapmak üzere 'Dikimhane-i Amire' kurulur. Bu giysilerin yapılacağı kumaşlar için de Üsküdar'da, İzmir'de kumaş fabrikaları açılır. 1835 yılında İzmir'de bir de Feshane kurulur. Yeniden düzenlenen 'Tophane', Dolmabahçe'deki 'Tüfekhane' 1830'da Bakırköy'de, 1838'de Yeşilköy'de kurulan 'Baruthane-i Amire', hep bu yeni sanayileşme girişimlerinin projeleridir (Küçükerman, 1988: 103).

7.2. Hüseyin Paşa Çıplağı

III. Selim döneminde 1792-1803 yılları arasında Kaptanpaşa görevinde bulunan Hüseyin Paşa tarafından kurulan ve garip giysileriyle 'Hüseyin Paşa Çıplağı' olarak anılan bir 'Tersane askeri' sınıfı ortaya çıkarılmıştır. Kasımpaşa'da Tersane'deki kaptanpaşalık sarayında kurulan bu muhafız ve merasim kıtası 'Kaptanpaşa Çıplağı' olarak da isimlendirilmiştir. Hüseyin Paşa bu kıtayı kurarken, en seçme yapıdaki gençleri toplamış ve henüz tam olarak bilinmeyen bir nedenle bunlara bıçkın kıyafeti giydirmişti. Çıplaklar, beyaz ve kısa bir 'diz çakşırı' giymiş, bellerine kırmızı kuşak sarmış, kuşaklara da bir çift tabanca ile uzun bir bıçak takmıştır.

Çıplak gövdeleri üzerine sırma işlemeli kırmızı çuhadan kolsuz bir yekek giyer, başlarına mavi top püsküllü kırmızı Cezayir Fesi takarlardı. Çavuşlar ise külah üzerine şal sarık sarmıştır. Bu grubun yalın ayakları çıplak, bacakları çıplak olarak Kaptanpaşa Divanhanesi'nde 'dayı çalım' ile dolaştığı da anlaşılıyor.

19. Yüzyıl başında bir giyim kimliği oluşturan 'Hüseyin Paşa Çıplakları'nın bir başka görevi de Kaptanpaşa'nın 'beş çifte filika'sıydı. Bunlardan birisi kayığın başında 'Vardacı-kancacı' olarak, ikisi kıçta sancak gönderi yanında dururdu. On çıplak da ikişer ikişer oturaklarda oturur ve her biri birer kürek çekerdi. 'Tersane Çıplakları' olarak isimlendirilen bu giyim 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa'nın döneminde kaldırılmıştır. Ama ne kadar ilginçtir ki bu kıyafet çok uzun süre boyunca kullanılmadığı halde, ismi uzun bir süre boyunca unutulmamış, hatta halk arasında bir deyim olarak yer etmiştir. Daha sonraları ökçesine basılan ayakkabı, iliklenmemiş önu açık gömleğin etekleri pantolonun üzerinde, düşük kemerle sürdürülen 'bıçkın delikanlı' kimliği işte bu modanın uzantısı olarak ortaya çıkmıştır (Koçu, 1967: 153).

7.3. Nizam-ı Cedid

III. Sultan Selim döneminde Batı'dakilere benzer olarak kurulan 'Nizam-ı Cedid askeri'nin üniforması, gerçekte yeni bir giyim sisteminin tasarlanması anlamında olmuştur. Ancak bu yenileştirme yapılırken, gerek eski Yeniçerilerin, gerekse halkın tepkisinden çekinildiği için Batı'daki askeri giyimlerin tam aynısının uygulanamamış olduğu anlaşılıyor.

Nizam-ı Cedid Askeri, gerçekte bir muhafız kıtası gibi kurulmuştur. Büyük rütbeliler başlarına kırmızı renkli 'Bostancı Baratası', küçük rütbeli subaylara beyaz renkli barata giydirilmişti. Bunların alt kenarına dört parmak kadar kalınlıkta kara kuzu postu çevrildiği için baratalara kalpak da denilmekteydi.

Neferlerin giysisi ise ceket görünümündeki düz yakalı bir bluzdu. Önden ve gizli düğme ile iliklenen bluz ceketin beline bir palaska takılmış, bu palaskaya da sol omuz üstünden bir meşin 'hamaylı' eklenmiştir. Kırmızı çuhadan kesilmiş bu bluz ceketin kolları dar ve uzundu. Palaska altında kalan etekleri de potur üzerine dökülmekteydi. Şalvar ve çakşır yerine de, biçim bakımından biraz pantolona yaklaşan ve 'sıkma' denilen bir potur giyilmekteydi.

Küçük rütbeli subaylar, önden düğmeli, düz yakalı beyaz bir bluz ceket üstüne çapraz iliklenen haki renkli ‘fermene’ giyip, bluzun eteklerini potur içine alarak bellerine kırmızı kuşak sarmışlardı. Sağ omuzdan atılan ince bir ‘hamaylı’ ile kılıç takılmakta, bacaklara haki renginde sıkma geçirilmekteydi.

Bu giysiler ressam Brindizi’nin kıyafet albümünde çok ayrıntılı olarak görülür (Küçükerman, 1996: 31).

Şekil 7.2.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 112)

III. Selim döneminde, 1790’lı yıllarda ‘Yeniçeri Ocağı’ yerine kurulan ‘Nizam-ı Cedid Askeri’nin ve 1854 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında değişen giysileri büyük hacimli bir dokuma ve giyim sanayinin kurulmasını gerektirmişti.

Şekil 7.3.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 114)

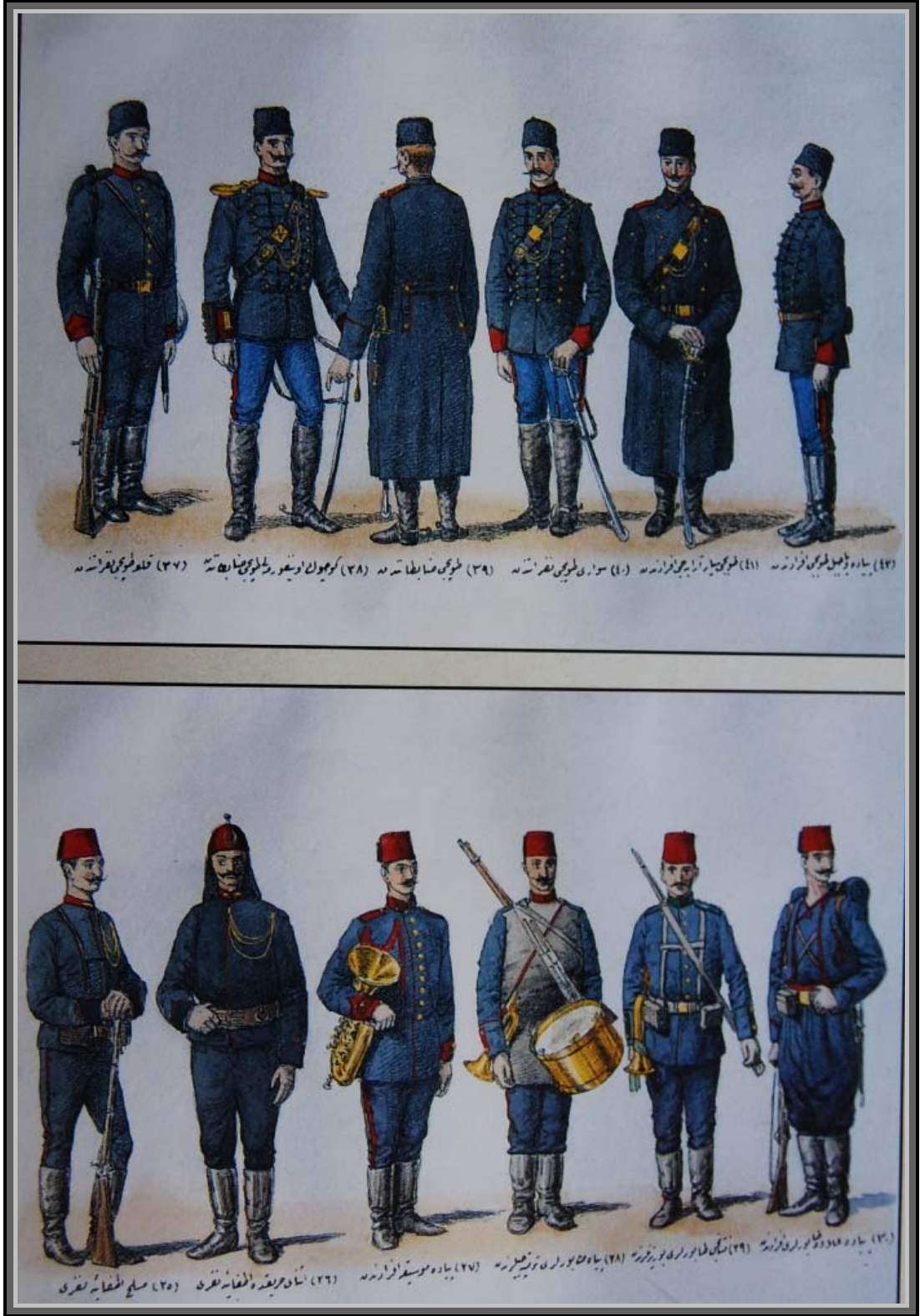
19.Yüzyıla kadar Osmanlı askeri düzeni içindeki ‘Yeniçeri Ocağı’nın’ giysileri küçük ölçekli yerel dokuma ve dikiş atölyelerinin geleneksel ürünleriyle çok renkli görsel bir iletişim sistemi olarak gerçekleştirilmekteydi.

Şekil 7.4.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 116)

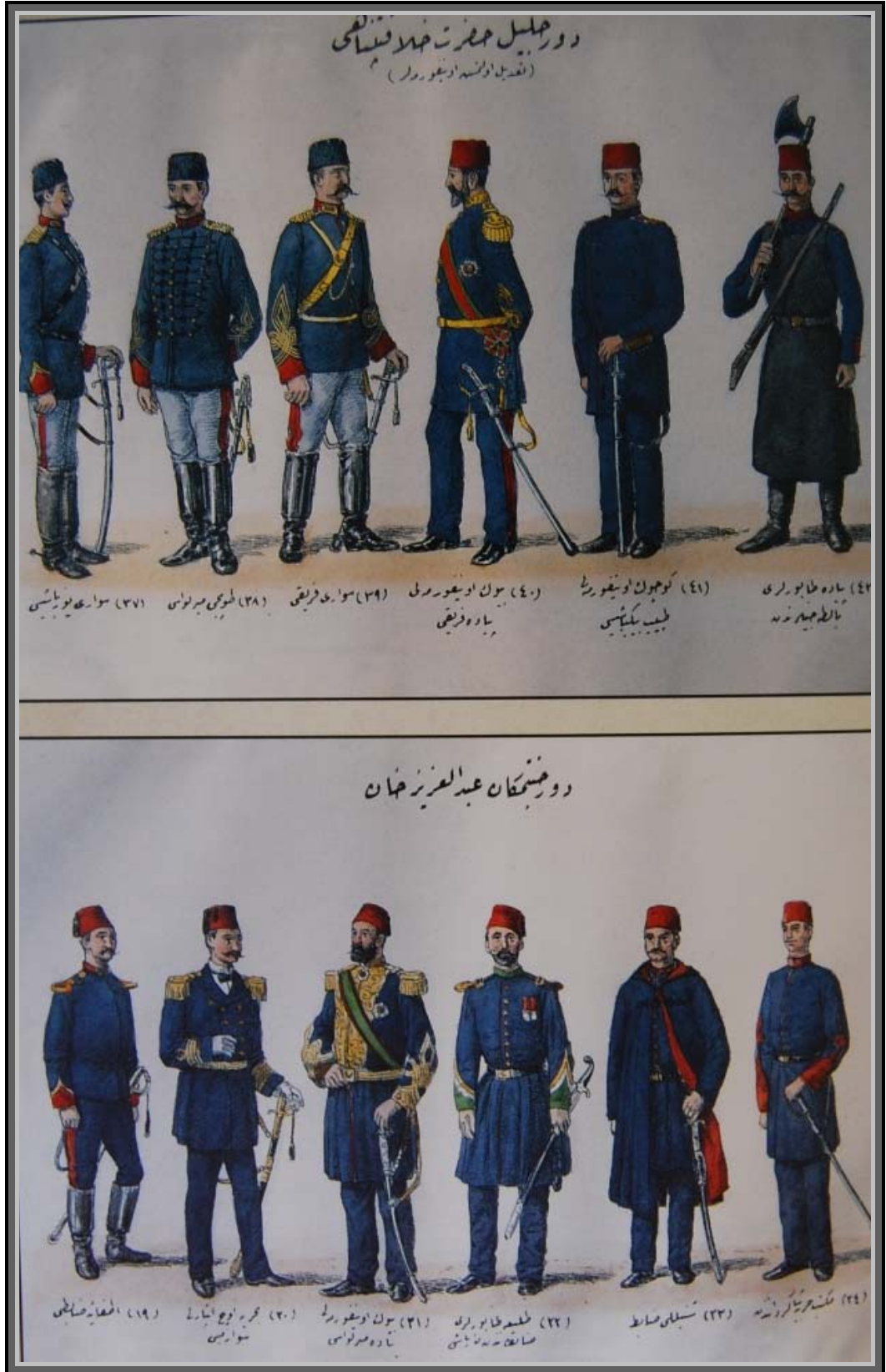
1826 yılında bütünüyle değiştirilen eski 'Yeniçeri Ocağı'nın' giysileri küçük ölçekli ve yerel dokuma ve dikim atölyelerinin geleneksel ürünleriyle çok renkli görsel bir iletişim sistemi olarak gerçekleştirilmekteydi.

Şekil 7.6.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 119)

1826 yılında; 500 yıllık 'Yeniçeri Ocağı'nın' yeni kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği, başta 'Feshane Fabrika-i Hümayun' olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve 'Dikimhaneler' yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir.

Şekil 7.7.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 120)

1826 yılında; 500 yıllık 'Yeniçeri Ocağı'nın' yeni kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği, başta 'Feshane Fabrika-i Hümayun' olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve 'Dikimhaneler' yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir.

7.4. Elifi Şalvar

II. Sultan Mahmut dönemindeki kıyafet değişikliğinde ‘Elifi’ denilen bir şalvar türü ortaya çıkmıştır. Üst kısmı pantolondan geniş, ama şalvardan dardır. Önce askeri giyim olarak kabul edilmiş olan pantolon daha sonra memurlara da giydirilmiş, elifi şalvar ise ‘ulema’ sınıfının giyimi olarak sürdürülmüştür. Elifi şalvar, yangın tulumbacılarının da giysisi olarak kullanıldığında ‘Yarım Fransız Pantolon’ ismini de almıştır (Küçükerman, 1996: 121).

7.5. Sine Perçemi

19. Yüzyıl’ın başlarında İstanbul’da Cezayir Kesimi adıyla adlandırılan değişik bir giyim yaygınlaşır. Bu giyimle birlikte bıçkın gençler ‘Sine Perçemi’ adıyla adlandırılan başka bir moda da yaratırlar. Göğüslerindeki kılları traş edip, tam ortada 8-10 kıl bırakıp, bunların her birine bir inci bağlarlar. Bir tanesine de mavi nazar boncuğu takarlar. Bu nazar boncuklu incili püskül ‘Sine perçemi’ olarak adlandırılmıştır. Bu moda uymak isteyen ama göğsünde yeterince kıl bulunmayan gençler ise bu perçemleri göğsüne yapıştırırdı.

Aslına bakılırsa bu davranışın kaynağı çok derinlerde. ‘Sineye elif çektirmek’ denilen bu işlem ‘Aşık dervişlerin bir süsüydü. Bir tür ‘dövme’ gibi vücudu keserek, başlarının saçlarını kazıtarak yapılan bu işlemle ‘Ahım şahım’ gibi sözcükler bile vücut üzerine yazdırılmaktaydı (Küçükerman, 1996: 121).

Aynı dönemde Kalyoncular, Kalyon Levendleri kırmızı fes, ya da kırmızı keçeden levend külâhı üzerine saçaklı bir puşu sararlardı. Bu saçakların yüzün üstüne, kaşı gözü kısmen örtecek gibi düşmesi, yeniçeri civeleklerinin peçelerini andırmaktaydı. Bu yüzden de ‘mukaddem’ adı ile yaygınlaşan bir moda ortaya çıkmıştır (Koçu, 1967: 156).

7.6. Sekbanı Cedit Askeri ve Şubara

1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa süren sadrazamlığı döneminde 'Sekban-ı Cedit' adı ile kurulan yeni asker kıtalarının giysileri ve başlıkları da değiştirilmişti. Daha önceleri 'Nizam-ı Cedit' askerlerinin başlığı olan 'Bostancı Baratası'nın yerine ismi Slavca'dan gelen 'şubara' kullanılmaya başlanmıştır. Yuvarlak tepeli ve dilimli, çuhadan yapılmış olan bu başlık, hem 'Nizam-ı Cedit'in yeniden kurulduğu fikrini vermemek, hem de yeniçeriden ayırt edilmek için seçilip tasarlanmıştır.

'Rumeli halkına mahsus şeşpareden (Altı parça) bozma şubara' denilen, 6, 7, 8 dilimli kalpak, o dönem İstanbul halkının özellikle batıdan gelen her yeniliğe karşı gösterdiği olağanüstü ilgi nedeniyle birden büyük yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca, bu yeni askerler yüksek aylık alıyorlardı. O yüzden, bu başlıklar üzerine altın teller, şeritler eklenmeye başlanmış, tepelerine büyük inciler takılmış, pahalı şallar sarılmaya başlanmıştır. İyi aylık alan bu yeni askerler, özenli ve pahalı giysileriyle bir moda yaratmaya başlamışlardı (Koçu, 1967: 157).

7.7. Erkek Entarisi

Çok eskiden beri kadınlar tarafından kullanılan uzun, düz ve süsü bulunmayan entari, erkekler tarafından da kullanılmıştır. Bu giysi ev içinde ve doğruca iç çamaşırı üzerine giyilerek, yatarken kullanılmıştır. Bu nedenle gecelik entarisi olarak da isimlendirilmiştir.

Entari, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar günlük hayatta, iş ve memuriyette, erkekler tarafından da kullanılmıştır. Erkekler, entarinin altına şalvar ya da çakşır giymektedirler. 1826 yılından sonra bu çok eski dönemlerden gelen giysi bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Ama yine de eski alışkanlıkla, gecelik entariyle erkeklerin sokağa çıkması az da olsa sürdürülmüştür. Yaklaşık 70 yıl kadar süren bu durum sonunda 1909 yılında ilk kez İstanbul'da Üsküdar'da erkeklerin gecelik entari ile sokağa çıkması yasaklanmıştır.

7.8. Fes

1827-1925 yılları arasında yaklaşık 100 yıl kullanılmış olan fes, başlı başına bir sanayi ürünü olarak Osmanlı döneminin önemli bir sorununu temsil etmiş gibidir.

16. Yüzyıl'da Cezayir'in Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine girmesi ile ve burada çok güçlü bir deniz akıncıları teşkilatı kurulunca Cezayir Korsanları fes giymeye başlamışlardı. Bu kırmızı fesler bir süre sonra onların 'alameti farikalari' oldu.

17. Yüzyılda Evliya Çelebi'nin yazılarından Osmanlı donanmasının gedikli bahriyelerinin de fes giydikleri anlaşılmaktadır (Küçükerman, 1996: 125); "Kasımpaşa halkının bir kısmı gemicilerdir ki, cümlesi Cezayirli elbisesi giyip kırmızı fes üzerine 'kafesi destar', ve arkalarına 'burma', demir koparan, karput, günagün dolamalar ve bellerinde çatal pala bıçaklar ve ayaklarında tomaklar ve bazıları baldırıçplak serandaz cundabaz gazilerdir."

Aslında daha 16. Yüzyıl'da fesin kadınlar arasında kısmen kullanılmakta olduğu da anlaşılıyor. Nitekim Müslüman kadının günlük ev hayatında tepelikler, inci elmasla bezenmiş, altın tellerle işlenmiş fesler kullanılmıştır. Ama asıl büyük değişim 1826 yılında olmuştur. II.Sultan Mahmut, Yeniçeri ocağını kanlı bir çatışma ile kaldırdıktan sonra, yeniçeriliğin eski görüntüsünü de bütünüyle yok etmek için kökten bir giyim değişikliğini başlatmıştır.

'Asakir-i Mansure-i Muhammediye' adı ile yeni kurulan orduda askere setre pantolon giydirilmiş ama baş için yeniçeriler tarafından hiç kullanılmamış uygun bir şey bulunamayınca 'şubara' kullanılmaya başlanmıştı.

Dönemin ünlü vezirlerinden Mehmet Hüsrev Paşa, 1826 yılında kaptan paşaydı ve donanma ile birlikte Akdeniz'deki Türk denizcilerini Avrupa devletlerinin donanmalarında olduğu gibi çok sıkı eğitimden geçirmiş olarak 1827 yılında İstanbul'a dönerken, Tunus'tan aldığı fesleri de giydirmiştir.

Şekil 7.8.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 132)

Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde 1850'li yıllarda Beyrut çevresinden bazı örnekler. Solda ve ortada Hıristiyan, sağda Müslüman giysileri.

İstanbul'a gelince, bu fesli ve eğitilmiş denizcileri Padişahın bir cuma namazı alayına çıkarmıştı. Bu iyi eğitilmiş askerin genel görünümü çok ilgi çekince, II. Sultan Murat, fesin kara askerinde de kullanılmasını kabul etmişti.

Kara askerinin deniz askerinden ayırt edilmesi için Asakir-i Mansure feslerine eğri bir sarık sardırılmıştır. Ve genel bir nizamname yapılmıştır. Bütün devlet memurlarının ve ulema efendilerinin de fes giymesi için yeni bir kıyafet nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamnamede memurların askerden ayırt edilmesi için feslerine hiçbir şey sarmamaları, yani 'Daifes' giymeleri belirtilmiştir. Yalnız ulema efendiler için, fesin çevresine beyaz bir tülbent sarmaları imtiyazı verilmiştir. İşte bu yeni moda hızla yayılmış ve özellikle gençler arasında çok popüler olmuştur.

Aslına bakılırsa giyimde yapılan bu önemli yenilik, hem tutucu kesimde, hem de yeniçerilik geleneklerine bağlı kalabalık esnaf kitlesinde reaksiyonlar yaratmıştır. Çoğu kimse 'Daifes' giymek istememiştir. Bunun üzerine asker feslerindeki sarıklar kaldırılmak zorunda kalınmıştır. Fes giyen esnaf takımının da feslerine 'yemeni', 'çenber', 'agabani', 'yazma tülbent' gibi şeyler sarmalarına izin verilmiştir. Bütün bunlardan sonra fes kullanımı halk arasında kabul görüp yaygınlaşmaya başlamıştır. Kısacası fes artık kibar ve rical'den ayak takımına kadar herkesin başında görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanıldığı uzun süre boyunca fesin biçiminde daima değişiklikler olmuştur. II. Sultan Mahmut dönemindeki büyük ve yüksek fesler 'Mahmudiye Kalıbı' olarak tanımlanmıştır ve mavi ipek püskül kullanılmıştır. Abdülmecid döneminde fes küçülmüş ve son dönemlerdeki biçimine yaklaşmıştır. Abdülaziz, kendine uygun 'Aziziye' kalıbı geliştirmiş, Abdülhamit ise daha dik bir fes giymiştir. Fes üzerinde yapılan bu değişiklikler genellikle fes tablasının alçalıp yükselmesi ya da büyüyüp küçülmesi şeklinde gerçekleştirilmekteydi.

Fes, aslında kırmızı olmakla birlikte, kırmızının birçok tonu kullanılmış ve bu renk sistemi de bir anlamda ifade sistemi olarak kullanılmıştır. Feslerde kırmızı, 'Hunnabi', orta renk al, narçiçeği, vişne çürüğü, üvez, siyah renkler kullanılmıştır.

Fes üzerine sarık, tülbent, agabani, şal, çember, yemeni sarılarak çeşitli statüler elde edilmiştir. Kulakları örten fese babayani, kel örten, ayıp kapayan, ıslanıp büzülmüşe limon kabuğu, sıfır numara kalıba çekilmişine, saksı dibi, Abdülhamit döneminde nar çiçeği kırmızısı feslere de hafiye fesi gibi isimler takılmıştır.

Teknik yönden fes yapımı şöyledir; yünden, önce torba gibi dokunmaktadır. Boyama, dink ve zank işlemlerinden sonra küçülüp külah biçimini alan fesler sonra da kalıplanarak son biçimine dönüştürülmektedir.

7.8.1. Fesin Püskülü Sorunu

Osmanlı İmparatorluğu'nda fesin resmi başlık olarak kullanımıyla birlikte birçok sorun da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların başında da püskül sorunu geliyordu. Askerin, memurların ve halkın feslerine taktıkları püsküller, bükülmemiş tel ipekten yapılmaktaydı. Her an dağılan bu püskülleri düz tutmak bir sorun haline almış, hatta sokaklarda 'püskül tarayıcıları' oluşmuştu. Kadınlar da tablalı fesler üzerine, taranmış ipek püsküller takmaktaydı ve bunların düzgün durması hiç de kolay değildi. Kısacası feslerin üzerindeki püsküller özellikle asker, işçi gibi kesim için tam anlamıyla 'püsküllü bela' olmaya başlamıştı. 1845 yılında bir 'nizamname' yapılarak subay ve er için ayrı ayrı gösterilen dirhemler miktarı kadar örme (bükülmüş) püskül takmaları sağlanmıştır. Ayrıca feslerin tepesine 'Ferahi' adı ile madenden yapılmış alametler koymaları, fes giyen diğer kimselerin de 'tel ipekli' püskül yerine 'örme püskül' kullanmaları kuralları getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılmaya başlanan fes ve püskül, zaman içinde, bir tür iletişim sistemi durumuna dönüşmeye başlamıştır. Örneğin Ege adalarında, feslere çoğunlukla uzunca bir kordonla mavi ipekten bir top püskül takılmaktaydı. Bu püskül omuzlara düştüğü için 'omuz döven' olarak isimlendirilmişti. Mavi ipekten yapılan bütün püsküllere 'Tunus Püskülü' denilmekteydi.

Ahmet Rasim, son burma püsküllerin fes üzerinde duruşları için şunları yazıyor (Koçu, 1967, 162);

Püskülün fes üzerinde en makbul durumu, bütünüyle ense üzerine ortası hizasına düşenidir. Yan duruşlarla, öne düşüşler erbabınca ayrı ayrı anlam taşır. İbiğin ucu, ense ortası hizasında olduğu halde, püskülün tersine dönerek fes tablası üzerinden ön tarafa püskürtme duruşu da bir tür 'işve-i şuhane' sayılır. Kabadayı, hovarda, kopuk alayı kıyafetlerinde olduğu gibi fesi alın tarafından kırarak üzerinden püskül sarkıtma 'kabaramazsın kel Fatma' deyimine uygundur. Bir çeşidi daha vardır ki 'uç dört yerinden yar tekmesi ile bozuk düzen' durur. Buna da 'uçan biçim' , 'uçarı püskül' denir.

Osmanlı Dönemi'nde fesin kullanımıyla birlikte, giyimde önemli rolü olan bu yeni ürünün çevresinde gelişen birçok tasarım ortaya çıkmıştır. Gerek fesin dik durması, gerekse püskül gibi eklentiler zaman içinde hep sorun olmuş ve her defasında yeniden düzenlemeler yapmak gerekmiştir. Feslerdeki püsküller fesin üst tablasının ortasındaki bir ibiğe geçirilip bağlanır ve tablanın kenarından fesin çevresine dağılırdı. Ama en ufak rüzgârda dağılan tel püsküller birbirine dolaşmaktaydı. Bunu önlemek için 'ferahi' denilen çözüm uygulandı. Püskül fes tablası üzerine düzenle yayılıp üstüne de bir pirinç levha ile bastırıp dikilince sorun çözümlenmiş oldu. Çünkü artık basit bir tarakla, püskül kolayca düzeltilebiliyordu.

Püskülün dağılmasını önlemek için buna benzer birçok çözüm geliştirilmişti. Burma top püskül geliştirilince ferahiye gerek kalmadı. Ama bu sefer de fesin düzgün durma sorunu çıktı. Fesin sık sık kalıplanması gerekiyordu. Özellikle askerin, fesini kalıplatması zor olduğu için ferahi kullanılmaya devam edildi. Nitekim 1908 yılından Meşrutiyet'e kadar askere beylik bir fesle birlikte bir de ferahi verilmeye devam etmiştir.

1925'de kanunla yasaklanıncaya kadar, özellikle gençler arasında eğri olarak giyilmiştir. Çalımlı delikanlılar feslerini daima bir kaş üzerine, çoğunlukla da sağ kaş üzerine eğik olarak takmışlardı.

7.9. Pelerin

Pelerin, II. Sultan Mahmut döneminde kurulan 'Asakir-i Mansure' üniformasında subay giysisi olarak ilk kez kullanılmıştır. Bir süre de askeri okul öğrencilerine kışlık kaput yerine pelerin verilmiştir. Omuzlardan aşağı bol olarak dökülen uzun eteğinin iki yanındaki kesikten kol da çıkarılabilen, önden bir sıra düğmesi ile iliklenen bu giysi, özellikle at üzerinde rahat giyilebilmekteydi.

Öte yandan bu pratik ürün günlük hayatta halk tarafından da kullanılmıştır. Aslında kadın giysilerinde de yer almış olan ilk pelerinler hem peçeli, hem peçesiz kullanılmıştır. Çarşaf modasındaki değişikliklere bağlı olarak birçok değişiklik geçiren pelerin uzamış, kısalmış, başı ve omuzları örten bir atkı durumundan sonra önu açılmış ve paltoya doğru dönüştürülmüştür.

7.10. Setre Pantolon, Potin ve Kaloş

Bu ürünler II. Sultan Mahmut döneminde Batı sanayinin ve modasının etkisiyle giyilmeye başlanmıştır. Bu Potinlerin üzerine geçen ve sadece sokakta giyilen bir ayakkabı da günlük hayata girmeye başlamıştır. Aslında yağışlı havalarda ve çamurlu sokaklar için uygun olan bu üst üste geçen iki ayakkabıdan oluşan sistem çok uzun bir süre boyunca kullanılmıştır.

Aslına bakılırsa Osmanlı döneminde evlerin dükkanların eşiğinde ayakkabı çıkarma geleneği zaten vardı. Bu geleneğin ortaya çıkardığı, pratik ürünler de günlük hayatta kullanılmaktaydı. Avrupa'dan getirilen potinlerin bu sisteme kolaylık getirmemesi nedeniyle, eski alışkanlıklar yeni çözümlerle sürdürülmüştür. Potin üreticileri bunun üstüne geçirilen, kolayca çıkarılan ve deriden yapılan ikinci bir ayakkabıyı da birlikte üretmeye başlamışlardır.

Ancak iç içe giyilen bu iki kademeli ayakkabı sisteminin çeşitli tasarım sorunları bulunmaktaydı. Örneğin birbirine tam uyumlu olan bu iki ayakkabı yürürken ayaktan çıkmamalıydı. Bunu sağlamak için kaloş içinde, ökçe hizasına küçük bir yay konulurdu. Potinden kolay çıkmaması için de kaloşun arkasında dıştan küçük bir mahmuz bulunmaktaydı ve o mahmuza basarak ayaktan çıkarılırdı. Potin üstüne giyilen kaloş çok hafifti. Bu ayakkabı, kışın ve yağışlı havalarda giyilmeye başlamış ve sadece çamurlu bölgelerde kullanılmıştır.

7.11. Frenk Gömleği

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la birlikte yapılan giyim değişikliğinin en önemli ürünlerinden birisi de 'Frenk gömleği' olmuştur. Ceket ve pantolonla birlikte kullanılan ilk gömlekler kolalı takma sert yakalar, kol kapakları (manşetler), göğüsler, kol düğmeleri ve boyunbağı ile birlikte geniş bir ürün gamı olarak günlük hayata girmişti.

Aslına bakılırsa, doğu yaşamına uygun olan geleneksel giyimin rahatlığına alışmış olanlar için böyle zorluklar içeren ürünlerin kullanımı halk arasında kolay yaygınlaşmamıştır. Öncelikle 'Alafranga' kesim bu giyimi uygulayınca, 'beynamaz' (namaz kılmaz) olarak tanımlanmıştır.

Nitekim ceket pantolon bütünüyle yaygınlaştıktan sonra bile esnaf kesimi frenk gömleğine tam uyum sağlayamamıştır. Ceket ve yelek altına ‘mintan’ giyilmeye devam edilmiş ve hiç kuşkusuz bunun uzantısı olarak da zorluklar getiren kravat da kullanılmamıştır. Buna karşılık ilk frenk gömlekleri resmi memurlar arasında hızla yaygınlaşmış ve dönem dönem batı modasında yaşanan değişiklikler hemen uygulanmaya başlanmıştır.

7.12. Avniye

1861-1876 yılları arasında, Abdülaziz döneminde kukuletalı bir yağmurluk olan kaput çok yaygın olarak kullanılmıştır. Gerçekte eskiden beri asker ocağında kullanılmış olan kukuletalı yağmurluk, gocuk üzerinde yapılan değişiklikler ve kol eklenerek elde edilmişti. Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından hazırlatılarak ordu zabitan ve erkânına kışlık sokak giysisi olarak kabul edildiği için ‘Avniye’ olarak isimlendirilmiştir.

Devetüyü ve siyah renkli çuhadan yapılan, düğmeli, omuz ve yan dikişleri ve kol dikişleri çuhanın renginde şeritle çevrilmekteydi. İyi bir çuhadan yapıldığında çok uzun süre kullanılabilen ve ‘Alafranga’ olmayan bir ürün olarak yaklaşık 50 yıl kadar kullanılmıştır. Abdülaziz’in de ‘Avniye’ ile çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır (Küçükerman, 1996: 161).

7.13. İstanbulin

Osmanlı İmparatorluğu’nda, sivil memurların Batılı gibi giyinmesinin zorunlu olduğu Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde erkek giyiminde bir tür ara yorum olarak ortaya çıkıp kullanılmış bir giysi de ‘İstanbulin’ olarak isimlendirilmiştir.

O tarihlerde Batılı giysisi olan ‘Redingot’u genellikle siviller resmi ortamlarda giymekteydi. Ayrıca ‘setire’ pantolon gençler için çok uygun olmuştu, ama yaşlılar için kolalı gömlek, kolalı yaka, boyun bağı kolay alınılacak bir şey değildi. Özellikle yaşlı devlet erbabı ile yabancıların bir arada bulunduğu resmi toplantılarda bir aksama çıkmaması için ‘İstanbulin’ adıyla bilinen tasarım ortaya çıkarıldı. İstanbulin’in Redingot’tan farkı, göğsünün bütünüyle kapalı olmasıydı. Böylece kolalı gömlek, yaka ve kravat derdi ortadan kalkmış oluyordu.

Sadece iki parmak yükseklikteki düz ve dik yaka ile, bu yakanın içine değiştirilebilen hafif kolalı bir iç yaka kullanılmaktaydı. İstanbul'un eteği redingot gibi, diz kapağına kadar uzundu, ama göğsü, yaka altından bele kadar, tek sıra 5, 6 düğme ile iliklenip kapanmaktaydı.

'İstanbul'un' modası, II. Abdülhamit döneminde tam olarak Redingot'a dönüşmüştür.

7.14. Yaşmak

Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman kadınlar sokakta 'ferace' giydiklerinde, yüzlerinin ön kısmını örtmek için ince beyaz iki parçalı tülbentten oluşan ve yaşmak denilen bir sistem kullanmışlardır. Yaşmak, sadece gözleri açık bırakacak şekilde biri aşağıdan, diğeri de yukarıdan gelen iki parçadan oluşmaktaydı. Kapalı ve açık olmak üzere iki değişik türde uygulanan yaşmaklar, bu amaçla kalın ve ince tülbentler kullanılarak sarılırdı. Açık yaşmak, isminden de anlaşıldığı gibi, yarı şeffaf olan ince bir tülbentle bağlanmaktaydı. Özellikle alt yaşmak çok ince olduğu için adeta saydam bir durumdaydı (Koçu, 1967: 168).

Bu yaşmaklar zaman içinde kolalanarak daha özenle kullanılmış ve bu gibi özel türler Saray Yaşmağı olarak tanımlanmıştı. Bu tür özel yaşmakların değişik yorumlarına bağlı olarak türleri de oluşturulmuştu. Bu tür özel yaşmakları en son kullanmış isimler Sait Halim Paşa'nın eşi Emine ve şair Nigar hanımlardır.

Kapalı olan yaşmaklar öylesine koruyucu biçimlere dönüştürülmüştür ki, ferace ve yaşmak altında kadınların, kocaları tarafından bile tanınmayacakları kadar değişik türleri bilinmektedir.

19. Yüzyıl sonlarında moda olan bir kadın hırkası ise 'libade' olarak isimlendirilmişti. Astarı ile yüzü arasındaki pamuğu, çapraz dikilir ve böylece balık sırtı bir görüntü elde edilirdi. Kısa dik yakalı, eteği bel hizasında, kolları bol, ilik düğmesiz, önü açıktı.

7.15. Kırım Savaşı ve Bahriye Neferi'nin Yeni Üniforması

Osmanlı donanmasının geleneksel 'Kalyoncu' giysilerinin değiştirilerek yenilenmesi sırasında, kısmen İngiliz donanmasının giysileri model olarak alınmıştı. Ama kep yerine fes giyilip, bele de kalyoncu kıyafetinin bir anısı olarak kırmızı bir kuşak sarılmıştır. Denizcilerin bu giysileri 1908 yılındaki Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra dönemin çağdaş donanmalarındaki değişikliğe uyularak ceket yerine baştan geçme bluz giyilmiş, yaka altına siyah kravat ilave edilmiştir. I. Dünya Savaşı içinde, Enver Paşa döneminde kara ordusunda 'Enveri' denilen başlık, Bahriye Nazırı Cemal Paşa döneminde de deniz erleri için takkeye benzeyen ve 'Cemali' diye isimlendirilen bir başlık kullanılmıştır (Küçükerman, 1996: 145).

İstanbul, genel olarak her türlü uluslararası ilişkilere açıklığı nedeniyle, her zaman giyimdeki yeniliklerin ilk kez uygulandığı, bir tür moda merkezi gibi olmuştur. Nitekim, Fransa'da 1850'li yıllarda moda olan bir balo tuvaleti, İstanbul'da ilginç bir nedenle 'Malakof' olarak isimlendirilmiştir. 1855 yılında Kırım Savaşı'nın en şiddetli döneminde Rusların Sivastopol müstahkem mevkiinin en kuvvetli tabyası olan Malakof Tabyası'nın Fransızlar tarafından alınması haberi İstanbul'a gelince zafer şerefine Fransa sefarethanesinde bir balo verilmişti. İşte bu baloda İstanbul'da ilk kez görülen, çok sıkı ve belden aşağı kabarık olan tuvalet, beğeni uyandırmış ve 'Malokof Tuvaleti' olarak benimsenmiştir. Kısa süre sonra 'Malokof Fistan' ya da 'Sepetli Fistan' olarak isimlendirilmiş ve yaygınlık kazanmıştır.

7.16. Zuaf Üniforması

II.Sultan Abdülhamit, Yıldız Sarayı'nda, 'Zuaf' adı ile bir muhafız alayı oluşturmuştu. Bu alayın 'Fesli Zuaf', 'Sarıklı Zuaf' olmak üzere iki ayrı bölümü vardı. Fesliler Arnavut, sarıklılar ise Anadolu halkından seçilmişti.

Zuaf, Cezayir'i aldıktan sonra Fransızcaya geçen ve 'aniden öldüren' anlamındaki bir Arapça sözcüğün Türkçeye girmesi ile oluşmuştu. Aslında zuafların üniformaları, askeri üniformadan ayrıydı. Fesli zuaf, yüksek bir fes, önü açık duran bir cepken, bol ağı potur, kundura üzerine çekilmiş yandan ilikli tozluk giyiyordu. Bellerindeki kuşak içinde bir pala bulunmaktaydı. Cepken, potur ve fermeneleri mavi çuhadan, tozlukları kahverengiydi.

Sarıklı zuaflar ise, normal fes, çevresine yeşil burma sarık sarmışlardı. Göğsü tamamen kapalı, omuzdan ilikli yelek, pantolona yakın potur, bellerindeki tokalı palaskada iki kütüklük bulunmaktaydı. Yelek, cepken ve poturlar kırmızı çuhadan yapılmıştı (Koçu, 1967: 170).

7.17. İstanbul'ın Yerine Redingot

II. Abdülhamid döneminde 'İstanbul'un yerine ceketi uzun etekli 'alafranga' bir erkek giysisi giyilmeye başlamış ve Cumhuriyet döneminin ilk günlerinden sonra giyilmez olmuştur. Siyah şayaktan yapılan redingotlar, sivil devlet erkanı ve protokole dahil yüksek sivil memurlar için resmi tören giysisi olarak kabul edilmiştir. Göğsü iki düğme ile iliklenen, belden aşağı etekleri diz kapağına kadar dökülmektedir. Beyaz, devetüyü, ya da gri renkli kumaştan bir yelek vardır. Göğsü ve yakası kolalı Frenk gömleği, boyunbağı ve güzel bir kuyumculuk işi kravat iğnesi bu giysiyi tamamlardı (Küçükerman, 1996: 169).

7.18. Osmanlı Dönemi'nde Avrupa Giysisi

Tanzimat döneminin ülkeye getirmeyi amaçladığı çağdaşlaşma hareketinin sonucunda Avrupa giyimi ülkeye hızla yayılmaya başlamıştır. Bunun bir sonucu da batıda kullanılan birçok ürünün Osmanlı devletinin günlük hayatı içinde yer almaya başlamış olmasıdır.

Böylece önce 'Avrupa Yelek', 'Avrupa Entari', daha sonra 'kostüm', 'rob' gibi isimler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle ve öncelikle saray çevresinde, konaklarda kullanılmaya başlayan bu yeni ürünler, halk dilinde 'Ayropa' olarak yer almıştır (Küçükerman, 1996: 143).

7.19. Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri ve Sivil Kıyafet Değişikliği İçin Gereken Sanayinin Kurulması

Sultan Mahmut döneminde 1828 yılında kurulan 'Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu' için hazırlanan uniformalar, gerçekte ülkedeki değişikliğin giyim üzerindeki önemli bir uygulaması olarak önem taşımaktadır. 1828 yılının Şeker Bayramında bayram alayını izlemeye gelenler çok büyük bir şaşkınlık içinde kalmışlardı.

Çünkü o güne kadar, herkesin koskoca ‘Kallavi kavuk’la görmeye alıştığı sadrazam, başına, kenarı altın sırma işlenmiş bir fes takmıştı. Ayrıca yakası som sırmadan pırıl pırıl yanan beyaz çuhadan ‘harmani’ ile daha önceki kıymetli kürkler yerine çuha elbise giymiş, ‘Lehkari klaptanlı’ eğer vurulu bir ata binmişti. Üstelik, yüzyıllardan beri giyilen elbise ve kıyafetini değiştiren yalnız sadrazam da değildir. ‘Serasker’; ‘Ulema’ sınıfına mensup olan ‘Kazasker’ler ve diğer devlet erkânı da bu yeni giysileriyleydi.

Sultan Mahmut bayramlaşma merasiminin Rami Çiftliği kışlasında yapılmasını emretmişti. Aynı gün, o da kıyafetini değiştirmişti. Başında ‘beş parmak’ genişliğinde bütünüyle elmas işlenmiş sorguçlu fes bulunuyordu. Mavi çuhadan bir pantolon, kırmızı bir ceket, yakası elmasla işlenmiş bir harmani ile süt beyaz bir at üzerinde Rami Kışlası’na gitmiştir.

Sultan Mahmut’un, askeri kıyafetin hem fonksiyon hem de kimlik yönünden yenilenmesi için gereken araştırmaları yürütürken, Batı’daki askeri giyim standartlarının çeşitli örneklerinden belirli oranlarda yararlanmış bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim ‘Asakir-i Mansure’ adı verilen ‘Hassa Ordusu’nun giysileri için, Nemçe Sefiri Hasar ile Avusturya İmparatoru’ndan asker ve subay elbiseleri örnekleri getirilmiş bulunduğu bilinmektedir. Daha sonra 10 sandık dolusu askeri giyim örneği gelmiş, ama nedense bunlar bir depoya konulup bırakılmıştır.

Bu arada yeni askeri düzenin üniforması, gençleri yeni mesleklere çekebilmek açısından da kullanılmıştır. 1848 yılında Eyüp’te kurulan ‘Baytar Rüşdiye Mektebi’ öğrencilerine de askeri giysileri andıran mavi çuha üzerine, göğsü kaytanlarla işlenmiş elbise giydirilmiştir.

1861 yılında Sultan Aziz tahta çıkar çıkmaz, askeri giysi üzerinde projeler hazırlamaya başlamıştır. Osmanlı tebasından olan çeşitli milletlerin asilzadelerinden delikanlıları getirtip, bunlara som sırmalarla işlenmiş milli kıyafetlerini giydirmiştir. Böylece bir ‘Silahşoran-ı Hassa Bölüğü’ oluşturarak orduda yapacağı yenilikleri başlatmıştır. Sultan Aziz’in kıyafet değişikliğinin genel bir düşünce ve boyut değişikliği olduğuna inanmakta olduğu bilinmektedir. O nedenle, askeri giyimin geliştirilmesi yanı sıra, setre ve pantolonlarda da yeni biçim arayışları sürdürülmüştür.

Sultan Aziz döneminde, Fransız'ların 'Zuhaf' askeri kıyafeti, özellikle hassa alaylarında kullanılmıştır. Gerçekte bu elbiseler dönemine göre çok ileri tasarımlar da değildi. Başta büyük bir fes, arkada kırmızı işlemeli kısa bir 'salta', belde kırmızı renkli bir kuşak, bacaklarda tozluk bulunan genişçe bir şalvardan oluşmaktaydı.

1876 yılında başlayan II. Abdülhamit döneminde de askeri giyim üzerinde yürütülen yenilikler hızlanarak sürdürülmüştür. Aslında şalvar, saka, birkaç dönüm yün kuşaktan oluşan önceki 'zuhaf' giysilerinin etkili bir görünüşü vardı. Ama bu giysiler talimlerde, manevralarda, savaşlarda askerin gerektiği gibi hareket etmesine engel olmaktaydı. O nedenle bunların 'setre' ve 'pantolon'la değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sadece bir anı olmak üzere Hassa Ordusu'nun ikinci fırkasında üç taburun giyimi önceki örneğe göre sürdürülmüştür.

Bu arada üniformaların yeni biçimlerinin tasarlanıp kullanılmasında ilginç olayların yaşanmış olduğu da anlaşılıyor. Örneğin, askeri giyimin değiştirilmesi kararlaştırıldıktan sonra, kara ve deniz askerleri için hazırlanan örnekler birkaç ere giydirilip Sultan Abdülhamit'e takdim edilir. Bu örnek giyimleri beğenen II. Abdülhamit, elbisenin bazı yerlerini düzeltmek için ilerleyince, askerler padişahın kendilerine doğru ilerlemesinden korkarlar. Bunu hisseden Abdülhamit (Küçükerman, 1996: 129); "Ben sizin babanızım... Korkmayın, şöyle durunuz" diyerek onları yatıştırmıştır.

Kıyafet üzerinde yapılan bu yenileştirme hareketleri askeri sistemin bütününde ve eğitimde yapılanlarla birlikte geniş bir bütünü oluşturuyordu. Öte yandan, giyimdeki bu değişiklikler, çeşitli günlük olaylarla halka tanıtılmaktaydı. Abdülhamit 1876 yılında kendisi için yapılan 'Kılıç Alayı'nda bu yöndeki düşüncelerini ortaya çıkarmaya başlamıştır.

İstanbul halkı o günkü askeri tören için yapılan büyük hazırlıkları izlemek üzere Rumeli ve Anadolu'dan bile vapurlar ve trenlerle geliyordu. Eyüp Sultan'dan Edirnekapısı'na kadar bütün caddeler donatılmıştı. Hatta kaldırımların arka taraflarına ahşaptan sıralar yaptırılmış, evlerin pencereleri, balkonları hatta damlar bile töreni izleyeceklere kiralanmıştı. Törene katılacak asker, subay ve askeri ilgililer Abdülmecit dönemindeki üniformalar giymişlerdi.

Töreni yöneten ‘Süvari Hademe-i Hümayun’ mavi çuhadan pantolon, kırmızı çuhadan setre ve mor kadifeden yapılmış başlıkları olan ‘Barata’lardan oluşmaktaydı. Ceketlerin yaka ve kolları, pantolonların zırhları bütünüyle şerit ve kaytanlarla işlenmiştir.

7.20. Osmanlı Sanayi İstatistiklerinde Dokuma ve Giyim Sanayi

Osmanlı dokuma ve giyim sanayinin 1910’lu yıllardaki durumunu belirlemek amacıyla 1913 ve 1915 yıllarında yaptırılmış bulunan sanayi istatistikleri, yüzyılımızın bu dönemindeki durumunu gösteren ilginç çalışmalardan birisidir (Ökçün, 1984: 99).

Bu sanayi sayımı İstanbul vilayeti ile İzmir, Manisa, Bursa, Karamürsel, Bandırma ve Uşak şehirlerinde düzenlenmiştir. Aslında geniş Osmanlı ülkesi içinde dar bir bölgeyi kapsayan bu sayım, yine de sanayinin genel durumunu yansıtabilecek özellikleri taşımaktadır. Çünkü başta İstanbul olmak üzere, belirtilen şehirler sanayinin en yoğun olduğu bölgelerdir. Bu sayımın giriş kısmındaki açıklamalardan ‘Sanayi teşviki’ alan kuruluşların değerlendirmeye alındığı, küçük sanayi ve ev sanayinin bu kapsamın dışında bırakıldığı anlaşılıyor. Bu sanayi kuruluşları da gıda, toprak, deri, ağaç, dokuma, kırtasiye, kimya ve madeni imalat olmak üzere 8 gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Dokuma sanayi grubu ise kendi içinde sıralanmaktadır.

Şekil 7.9.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 178)

1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan ‘Hereke Fabrika-i Hümayunu’nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş.

7.20.1. Yün İplik İmalatı ve Yün Dokumacılığı

İnceleme alanında 13 kuruluş bulunmaktadır. Bunlar başta Hereke Fabrika-i Hûmayunu, Feshane Fabrika-i Hûmayunu olmak üzere İstanbul, İzmir, Bursa, İzmit, Uşak, Bandırma, Karamürsel’de kurulmuş fabrikalardır.

Bunlar yün ipliği, iplik ve dokuma fabrikalarıdır. Bu kuruluşlarda 18-1.000 beygir gücü arasında buhar makinesi, türbün, su çarkı, içten yanmalı motor, elektrik motoru gibi toplam 35 adet güç kaynağı kullanılmaktadır. Toplam olarak 29.850 iğli 94 vargel, 349 mekanik dokuma tezgâhı vardır. Bu makinelerin eskileri Belçika ve İngiliz, yenileri ise Alman, Avusturya-Macaristan yapımıdır.

1915 yılında çalışır durumdaki 6 dokuma fabrikasında Feshane ve İzmit fabrikalarını çalıştıran askeri personel hariç 2.358 kişi çalışmaktaydı. Bunların 52’si memur, 2.06’sı işçi ve ustabaşıydı. Aynı yıl toplam 1.833.971 metre aba ve şayak üretilmiş, 1.675.064 kg. iplik yapılmıştır. En gelişmiş kuruluşlar olan Feshane, Hereke, İzmit fabrikaları, toplam üretimin yarısını oluşturmaktadır. Ancak bu üretim ihtiyacı karşılamamakta ve İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Fransa’dan büyük ölçüde ithalat yapılmaktadır.

Şekil 7.10.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 182)

1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan ‘Hereke Fabrika-i Hûmayunu’nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş.

7.20.2. Pamuk İpliği İmalatı ve Pamuk Dokumacılığı

Bu sanayi alanında, İstanbul, İzmir, Manisa'da bulunan 5 kuruluşun sayımı yapılmıştır. 4 tanesinde toplam 2798 beygir gücünde 5 motor bulunmaktadır. Toplam 40.800 iğli 129 iplik tezgâhı, 830 dokuma tezgâhı bulunmaktadır.

1913'te 3 fabrikada 604 işçi, 1915'te 4 fabrikada 1.227 işçi ve 270 asker çalıştırılmıştır. Çalışan 4 fabrika 3.618.520 metre dokuma, 1.176.942 kg. pamuk ipliği üretmiştir. Toplam kapasite ise 4.000.000 metre kumaştır. Ancak aynı tarihte pamuk dokumacılığı, ev atölyelerinde, özellikle Aydın, Adana, Sivas ve Suriye vilayetlerinde çok yaygındır. Örneğin Manisa'da 650 tezgâhta 1300 kişi dokuma üretmektedir. 1913 yılında 23.479.359 kg pamuk ihraç, 12.865.515 kg iplik ithal edilmiştir. Üretim tüketim % 20'sini karşılamaktadır. Ama dokuma ithalatı ise toplam 25.266.903 kg'dır ve % 50'si İngiltere'den yapılmaktadır.

Şekil 7.11.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 184)

1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş.

7.20.3. Ham İpek İmalatı

Bu sanayi alanında tümü de Bursa'da bulunan 41 ham ipek fabrikasında sayım yapılmıştır. Hepsinde çeşitli güçte, toplam 154 beygir gücünde buhar makinesi bulunan bu fabrikalar dışında, ayak gücüyle çalışan 1-11 'mancınık'lı 60 kadar ev bulunmaktadır. Bu kuruluşların ikisi 'Hazine-i Hassa'ya aittir, geri kalanlar özel kişilerindir. Toplam olarak 2.313 'mancınık' bulunmaktadır.

Bu tesislerde 1913 yılında toplam 3.648 memur, usta ve işçi çalışmıştır. Bunların % 5'i erkek, geri kalanı kadın ve kızlardır. 1915'te ise çalışanların sayısı % 36.5 oranında azalmıştır. 1913 yılında 7.614.670 kg yaş koza üretilmiş, 1916'da ise 2.979.075 kg'a inmiştir. Bursa fabrikalarında yapılan bu sayım içinde, Mudanya, Gemlik, İnegöl, Pazarköy, Bilecik, Küplü kasabalarında bulunan ipek fabrikaları bulunmamaktadır.

Şekil 7.12.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 185)

1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş.

7.20.4. İpek Dokumacılığı

Bu sanayi alanında Hereke Fabrika-i Hümayunu dışında Bursa'da 5 adet kuruluş bulunmaktadır. Bu 6 kuruluşun kullandığı 229 beygir gücündeki 12 motor ve su türbininin % 65.4'ü Hereke'de bulunmaktadır. 1913 yılında toplam 806, 1916'da ise toplam 367 kişi çalışmıştır.

Şekil 7.13.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 187)

1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan 'Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş.

7.20.5. Diğer Dokumacılık Alanları

Bu grupta, İstanbul, İzmir ve Bursa'da, iplik ve dokuma fabrikaları dışında kalan 11 kuruluşta sayım yapılmıştır. Başta Hereke Fabrikası olmak üzere bunların üretimi ise fitil, şerit, yün ve pamuk şal, fanila, çorap, triko çocuk elbiseleri, fes, gümüş, bakır, nikel klaptan ve kaytan, hali ipliği, perde saçak ve püskülleri, yün kuşak şeklindedir. Toplam olarak 266 beygir gücünde 9 motor kullanılan bu tesislerde 1913 yılında 297 kişi çalışmıştır.

Şekil 7.14.: (Kaynak: Küçükerman, 1996: 190)

1843 yılında, Türk dokumacılık geleneğini geliştirmek amacıyla kurulan ‘Hereke Fabrika-i Hümayunu’nun, o yılların en gelişmiş el tezgahlarında dokunmuş olan ipekli kumaş.

1913 yılında yapılmış olan sanayi istatistiklerinde kalın çizgilerle belirtilen dokuma üretimi yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle büyük şehirlerinde elbise, kravat, gömlek, şapka, şemsiye, kundura gibi üretim alanlarında, parça başına iş gördürme oldukça yaygındır.

Bu sistemde tüccar, ham maddeleri ve parça başına toplanan üretim ücretini bir müteahhide verir, müteahhit de genellikle evlerinde çalışan işçilere bu malzemeyi dağıtır, sonra üretimi tamamlanan eşyayı toplayıp tüccara teslim eder.

Bu üretimin ne kadar yaygın olduğu ise, I. Dünya Savaşı’ndan önce, İstanbul’da bu tip üreticilerin yaptıkları bir grevde 6.045 kadın ve erkek işçinin, çalışmayı durdurmuş olmasından anlaşılmaktadır (Ökçün, 1984: 135).

1910’lu yıllarda sanayileşmenin önemi iyice anlaşılmış ve girişimcilerin özendirilmesi amacıyla ‘Teşvik-i Sanayi Kanunu’ yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa’dan sanayi uzmanları getirilmiş, sanayi müfettişleri tayin edilmiş ve ülkedeki teknik öğrenimin sınırları nedeniyle Avrupa’daki fabrikalarda eğitilmek için binlerce ‘işçi- öğrenci’ gönderilmeye başlanmıştır.

Nitekim 1917 yılında, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ve Alman hükümetleri 12-18 yaşları arasındaki 10.000 dolayında Türk gencinin mesleki ve teknik öğrenim görmesi ve Alman fabrikalarında çalışması için bir protokol imzalamıştır. Bu genel protokol dışında, başta ‘dokumacı, boyacı, iplikçi, terzi, makastar’ olmak üzere 200 kişi iki yıl süreyle ve masrafları ‘Harbiye Nezareti’ tarafından karşılanarak Almanya’ya yollanmıştır (Toprak, 1982: 289).

‘Ziraat ve Ticaret Nezareti’de Osmanlı ülkesindeki sanayi mektebi mezunlarından bir grup genci Almanya’ya göndermiştir. Üç yıl sanayide çalıştıktan sonra dönecek olan bu gençlerin başarı gösterenleri orada ayrıca okutulup, yurda dönüşlerinde Sanayi Mektebine şef olacaklardı. Ayrıca Osmanlı Ticaret ve Sanayi odaları da terzilik, kunduracılık gibi alanlarda 4 yıl çalışıp dönmek üzere Almanya’ya öğrenciler göndermekteydi.

1849-1918 yılları arasında Osmanlı ülkesinde kurulmuş olan Osmanlı ya da Osmanlı topraklarında bulunan yabancı dokuma, giyim kuruluşlarının listesi şöyle bir durumu ortaya çıkartmaktadır (Toprak, 1982: 289);

1886 İstanbul: ‘Osmanlı İplik Mamulatiyle Mensucati’ imtiyazlı Anonim Osmanlı şirketi.

1888 İstanbul: Yün ve Pamuk İpliği ve Akmişe Vesaire İmaline Mahsus Anonim şirket-i Osmaniyesi.

1889 İstanbul: ‘Osmanlı İplik Mamulatiyle Mensucati’ imtiyazlı şirketi.

1907 Selanik: Selanik Yeni İplik Fabrikası Anonim Osmanlı şirketi, Şark Halı şirketi (Oriental Carpet Manufacturers Limited, Londra).

1909 Selanik: Fes ve Mensucat şirket-i Osmaniyyesi, İstanbul: Uhuvvet-i Osmaniyye Halı Anonim şirketi.

1910 İstanbul: Buldak Terakki-i Mensucat Osmanlı Anonim şirketi, Bursa: Bursa Mensucat Osmanlı Anonim şirketi, Londra: Osmanlı Mensucat şirketi (Ottoman Cloth Company Limited).

1911 İstanbul: Altın Yapağı Osmanlı Anonim Debagat şirketi, İzmir: Büyük şark Manifatura, Moda ve Tuhafiye Mağazaları Anonim şirketi, İstanbul: Dersaadet Yün ve İplik Fabrikası Anonim şirket-i Osmaniyyesi, İzmir: İzmir Pamuk İmalatı Osmanlı Anonim şirketi, İstanbul: Osmanlı İp ve Keten Eşya Anonim şirketi, Selanik: Mensucat Ticareti Osmanlı Anonim şirketi.

1912 İstanbul: Ağustos Mensucat Osmanlı Anonim şirketi, İstanbul: “Dört Mevsim” Elbise Kooperatif Osmanlı Anonim şirketi, Selanik: Selanik Mensucat Ticaret Osmanlı Anonim şirketi, İstanbul: Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim şirketi.

1913 İstanbul: Manifatura Ticareti Osmanlı Anonim şirketi.

1914 Konya: Konya Mensucat ve Emtia Yurdu Osmanlı Anonim şirketi.

1915 İstanbul: Kazmirciler Melbusat Osmanlı Anonim şirketi, İzmir: Şark İplik ve Mensucat Sinaat Osmanlı Anonim şirketi.

1917 Ankara: Ankara Milli Mensucat Anonim şirketi, İstanbul: Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı Osmanlı Anonim şirketi, İstanbul: Karamürsel Mensucat ve Ticaret Anonim şirketi, İstanbul: Yerli Mensucat Osmanlı Anonim şirketi, Konya: Konya Milli Mensucat ve Eşya-i Ticariyye Umran-ı Osmani Anonim şirketi.

1918 İstanbul: Altın Yıldız Osmanlı Anonim şirketi, Edirne: Şayak ve Mensucat-ı Saire İmalatı Osmanlı Anonim şirketi.

7.21. Fransız Ressam Pretextat Lecomte'nin Gözlemleriyle Osmanlı Dokuma ve Giyimi

19. Yüzyıl'ın sonlarında ressam Lacomte, Türk sanatını dikkatle izlemiştir. Kendisinin, Bursa ve Şam kumaşları konusundaki tespitleri şöyledir (Lecomte, no.59);

Bursa ve Şam kumaşları Avrupa'da meşhurdur. Bu birkaç gezginin veya amatörlerin getirdikleri ya da özellikle İngiltere'ye ihraç edilen bir iki çeşidin yarattığı bir şöhrettir. Bu yetersizdir. Çünkü Bursa ve Şam kumaşları gerçekten değerlidir. Bunlar Avrupa piyasasında tanınmış olsaydı çok önemli bir ticari malzeme durumuna dönüşebilirdi. Bu ticaret Doğuda çok canlıdır.

O kadar ki sadece Şam'da 30.000 tezgâh çalışmaktadır. Şam'da ve Bursa'da kullanılan atkılı tezgâhlar çok basittir. Dikdörtgen bir çerçeve, bu çerçevenin üstünde ve altında iki merdane. Alttaki kumaşı sarar, üstteki de zincir ipliklerini gerer. "Gücü"lerin rolü, ikinci, üçüncü, dördüncü v.b. ipliklerden sonra gelen ipliği harekete getirmektir. Bunlar kurşundan bir denge vasıtasıyla gerin dururlar.

Deseni meydana getiren, güçlerin düzenlenmesidir. Kompozisyonun gerektirdiği sayıda gücü bağlanır. Güçler, mekiğin aralarından atkı ipliğini geçireceği telleri ayırır. Dokumacı, bunları bir pedal yardımıyla hareket ettirir. Bütün bunları yapabilmek için ne ustalık, ne deneyim gerektiği tahmin edilebilir. Mekik atılmıştır. Böylece yepyeni bir zevk gelip kumaşa yerleşir. İkinci bir iplik, ikinci bir pedal hareketini gerektirir. Bu girift iş devam eder, ama bizim sanatkâr yorulmaz. Hem elle, hem ayakla çalıştığı halde, yanındakiyle konuşur. Bunun sanıldığı kadar basmakalıp iş olmadığı meydanda...

Bu tezgâhlarda dokunanlar arasında önce "kutnis" veya "kutne"den söz edeceğiz. Bu her şeyden önce bir Şam kumaşdır. Avrupa'da benzeri bulunmayan bu çok özel kumaş, ipek veya pamuktan, bazen "çubuklu", bazen "ekose" dokunur. Renkler zevkli ve uyumlu olup asla batıcı değildir. Ana renk sarıdır. Kompozisyona giren kırmızı, siyah, beyaz ve krem beyazlar o kadar ustalıkla kullanılmıştır ki, bu sarı renk' kumaşa "eski görünüşlü altın yansımaları" kazandırır. Bu kumaşın desenleri çok çeşitlidir ve öylesine tipik bir Doğu karakteri taşır ki, taklit edilmesine imkân yoktur. En çok ihraç edildiği İngiltere'de taklidine çalışılmıştır.

Ama çabuk vazgeçildi, çünkü elde edilen kopyalar çok kötüydü. İstanbul'da "kutnis" ticareti geniş çapta yapılmaktadır. Bu kumaş, çeşitli şekilde kullanıldığı gibi, dekorasyon amacıyla da kullanılmaktadır. Koltuklar, perdeler, kanepeler, yastıklar bu kumaşla çok zevkli bir şekilde süslenmektedir.

Bir tüccar nasıl akıl edip, Paris'te sadece bu kumaşları satan bir dükkân açmıyor, anlamıyoruz. Bununla büyük bir servet kazanabileceği su götürmez. Kutnis, daha başka şeylere de kullanılmaktadır. Kadın elbiseleri dikilmekte, kürkler astarlanmaktadır.

Bu kumaşın taklit edilemeyeceğini yukarıda söylemiştik. Neden? Bunu şimdi anlatacağız. Avrupa tezgâhları matematik bir mükemmellikte çalışmaktadır ve Doğu'da kullanılanlardan elbette ki çok üstündür. Ama "kutnis" in taklidini imkânsız kılan da işte bu mükemmelliktir. Bu kumaşta desen basittir, ama karakteri veren desen değildir. Tıpkı pürüklü desen kağıdı ile parlak kağıt arasındaki fark gibi. Atkılı tezgâh kumaşta pürüklükler yapar. Atkı tellerinin, eşit olmayan şekilde gerilen zincir tellerinin arasında eşitsiz, çaprazlanması, kumaşa sanat yönünden yağlıboya resimlerdeki dokular gibi bir özellik kazandırır. Atkılı tezgâhta mekanizmayı kullanan ve yönlendiren eldir. Öyle ki, elde edilen kumaşta, onu yaratan sanatçının düşünce ve katkıları görülmektedir.

İşte bu nedenledir ki, bu kumaşlar birer sanat eseridir. "Jacquart" makinesini yöneten ise "ruh" değil "buhar"dır.

Kutnis üzerinde epeyce durduk. Aynı tezgâhların üzerinde başka mallar da dokunmaktadır. Bunlardan önce "perde"yi ele alalım. Bunlar 3.30m uzunluğunda olup "çifti 200 paraya" satılmaktadır. Desen sadedir, çoğu zaman iki renklidir. Kırmızı ve simli mavi. Bu renklerin biri veya öteki hakimdir. Şam'da sırmalı yatak örtüleri de üretilmektedir. Bunlar gerçekten çok gösterişli ve zevklidir. İhraç edilse büyük rağbet göreceği kesindir. Şam'da şalvarları tutmak için kullanılan kuşaklar da üretilmektedir. Bunlara Türkler "uçkur", Araplar "dekke" derler.

Fransız sanatçı Lecomte'nun, İstanbul'da Çarşı'da satılan terlik ve yastıkların nakışları üzerindeki değerlendirmeleri şöyledir (Lecomte, no.59);

Doğu terlikleri hayal edebileceğimiz kadar zariftir. Çoğu mavi, mor veya kırmızı kadifeden olup, üzeri inci ve pul iplikler serpiştirilmiş sırma nakışlarla süslenmiştir. Bu terlikler değişik kalitededir ve fiyatları, üzerlerindeki işlemler ve altın, gümüş, bakır tellerden yapılan sırmanın değerine göre hesaplanır. Şuna inanıyorum ki, bu terlikler Avrupa'da çok miktarda satılabilir. Türk sanayi kendine pazar bulamamıştır. Bu elbet ticaret bakanını ilgilendiren bir iştir. Ama Avrupa komisyonunun Doğu sanayinin bütün dallarıyla daha yakından ilgilenmemesine şaşıyoruz.

Yastıklar, terliklerle aynı tarzda çalışılmaktadır, Doğu'nun dekorasyonunda bunlar büyük bir rol oynamaktadır. Alçak divanlara çok miktarda konulan yumuşak yastıklar orada, tembel ve muhteşem duruşlarıyla insanı dinlenmeye davet ederler. Tül üzerinde ipek nakış Bursa'da "suzeni" şeklinde elle yapılır. Desen ise ne baskı, ne stampa, ne iğnelenmiş örnekle çıkarılır. Bunları desinatör çizer. Bu nakışların sanat değeri çok yüksektir. İstanbul'da pelüş ve kadifeler üzerinde şahane nakışlar yapılmaktadır. Bunlarla yatak örtüleri imal edilmektedir. Bu nakışlar açık mavi, açık pembe, krem, bordo ve açık yeşil üzerinde işlenir, frapan renkleri asla kullanılmaz. Renk uyumu kusursuzdur ve canlı renklere meraklı olan Doğu'luların bu yarım tonları başarıyla kullandıklarını görmek insanı hayrete düşürmektedir. Desenler sırma veya ipekle yapılmaktadır. Bu çok zengin nakışların fiyatı, metrekaresi bir liradan (23 Frank) başlamaktadır. Bazı örtülerin değeri ise 15 ila 30 Türk lirasına (345-690 Frank) kadar yükselir ki, bu bile pahalı sayılmaz. Sırası gelmişken "zuav" adı verilen ve kadınların giydikleri bir tür hırkayı süslemeye yarayan nakışla, yapay "sutaşlarının" nakışlarından söz edelim. Bu ürün Paris, Londra, Manchester, Amerika ve Almanya'ya bol miktarda ihraç edilmektedir. Bir de beyaz fon üzerine sırma tellerle işlenen nakışlı kuşaklar vardır. Bunların fiyatı 20-100 Frank arasındadır.

7.21.1. Türklerde Kunduracılık

Pretextat Lecomte'nun Türkiye'deki giyim sanayinin kaynakları üzerindeki gözlemleri arasında kunduracılık da bulunmaktadır. 1900'lü yıllarda Lecomte'nin ayakkabı sanayisindeki incelemeleri ise şöyledir (Lacomte, no.59);

Avrupalıların şıklık verme bahanesiyle insan ayağını deforme etmelerine karşılık, Doğulular ayakları cendereye almayı reddetmiş ve kunduraya amacından başka bir işlev tanımamıştır. Avrupa'da ayakkabı bir tuvalet eşyasıdır, buna karşılık, Türkler için bir yürüme aracıdır. Eğer kusur bulmak gerekirse uçlarının çok uzun olduğunu, bunun ayağın doğal yapısına aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Türk kunduraları sandalın gelişmiş şeklidir. Atkılar kaldırılmış ve bir yüz geçirilmiş. En yaygın olarak kullanılan ayakkabı "sahtiyan", kalın pençeli olup, ucu sivri ve ökçesizdir. Genellikle keçi derisinden yapılır. Bir de "mercan terlik" dedikleri pabuçları var.

Sert deriden yapılır. İki kısımdan meydana gelmiştir. Bir yüz, bir arkalık, biri ötekinin içine girer.

Terlikler bir yarım-kayık biçimini andırır. İnce deriden yapılır, renkleri çoğu zaman sarı veya kırmızıdır. Pençeleri kıvrık olup, ucu iki santim çıkıktır. Bu kötü şartlandırılmış ayakkabı ancak evin içinde kullanılabilir. Kadın pabuçları topuklu veya topuksuz olabilir. Bu kadının sokak ayakkabısı olmakla birlikte rahat değildir. Kolayca ayaktan fırlayabilir. Kadın ayakkabıları erkeğinkinden daha titiz üretilmektedir. Çoğu işlemelidir, erkeğinkilerin bile bazen uçları ponponludur.

İstanbul'daki çarşıda Avrupa potiniyle Doğu kunduraları arasında, yandan veya ortadan tokalanan bir ayakkabı üretilmektedir. Birincilerin adı "saharatlık", ikincilerin adı da "mest"tir. Potinler inek veya keçi derisinden yapılır. Taban çok incedir, çünkü "galoş" görevini yapan daha sağlam bir potinin içine sokularak giyinilir.

Kunduracılıkta makinelerin kullanımı çok yenidir. Avrupa'da pençeler kesme presleriyle kesilir, gerekli makinelerle dikilir. Doğuda hepsi elle yapılır. Pençeler kesildikten sonra yüze dikilip ters yüz yapılır. Kundura işçileri, bir çift kundura için 1 paradan 30 paraya kadar değişen ücretler alır. Bu nedenle Türkiye'de kundura çok ucuzdur. Sağlam ve güzel bir terliği 8-10 paraya (2-2.50 Frank) almak mümkündür. Kunduracılar İstanbul'da, Kapalıçarşı'da birkaç sokağı kaplamaktadır. Bu sokakların merkezinde büyük bir dikiş makinesi bulunmaktadır ve şimdi kunduraların belli başlı dikişleri orada dikilmektedir.

7.22. 1884 Yılı İstanbul Gazetelerinde Giyim İlanları

Osmanlı Devleti'nin dokuma sanayinin geliştirilmesi için gerçekleştirdiği girişimlerinin yanı sıra önemli ölçüde ithalat yapmış bulunduğu bilinmektedir. Bu gibi ithal dokuma ve giysilerin satış yeri ise, bugünkü Beyoğlu ve çevresiydi.

17 Ocak 1884 yılında Beyoğlu'nda Tünel yanındaki 'A. Mayer ve şürekası' tarafından 'Tercüman-ı Hakikat' gazetesine verilmiş 'Gayet Mühim İlan'da şöyle denilmektedir (Şakiroğlu, 1984: 25);

Erkek ve kadınlar için bu seneye mahsus olarak Avrupa'dan ithal edilen müzeyyen, mütenevvi elbise... Bütün kostüm, pardesü, redingot, gecelik, alaturka setreler, kışlık palto, robdöşambr, kürklü paltolar, pantolonlar, ceket, kadın mantoları, kalpak, baston, şemsiye, çorap ve fanila, mendil, yelpaze, boyunbağı, şal ve diğerlerinin en iyisi "fürüht" olunur.

28 Haziran 1884 yılında bir başka ilanda ise şöyle bir mesaj verilmektedir (Kocabaşoğlu, 1984: 34);

Galata'da Yeni Camii caddesinde, Tünel yakınında 8 numarada Mösyö S... erkek ve çocuklar için her türlü hazır elbise mağazası. Osmanlı ileri gelenleri tarafından gayet iyi bilinen ve ilana gerek yoksa da, Ramazan ve Bayramın gelip çatması ile, Viyana'da bulunan büyük mağazası tarafından İstanbul şubesine bol miktarda elbise getirilmiştir. Bu elbiselerin fiyatlarında yeni bir tenzilat yapıldığı gibi, gerek güzelliği, gerek dayanıklılığı, gerekse uygunluğu nedeniyle, gelip görececek müşterilerimiz memnun kalacaklardır.

18 Şubat 1885 yılında, Beşiktaş'ta bulunan bir mağazadan verilen ilanda ise bu kez 'İslimiye' fabrikasının mallarının zerafeti, dayanıklılığı ve ucuzluğu vurgulanmaktadır (Küçükerman, 1996: 167);

Beşiktaş'ta tramvay merkezi karşısında 8 numaralı mağazamda, birçok yıldan beri Rumeli'den getirdiğim şayak, aba ve "fasona" (çizgili Fransız kumaşı) lardan, hoşlananlara yaptığım elbisenin gerek güzelliği, gerek dayanıklılığı ve fiyatının uygunluğundan dolayı rağbet ve ilgi gördüm. Bunun teşvikiyle bu sefer de İslimiye'deki yeni fabrikadan yeni getirttiğim dokuma kumaşların güzelliği, sağlamlığı ve uygunluğu nedeniyle saygıdeğer müşterilerimin teşriflerini ve hiçbir elbise yaptırmayacak olsalar bile yalnız "hayran bakışlarını olsun" sağlamak için ilan ederim.

7.23. Kadınların İş Hayatına Yönelişi

Tanzimat'ın ilanından 25 yıl kadar sonra bir bilimsel grubun yayımladığı 'Terakki' dergisinde birçok toplumsal konu yanı sıra, özellikle 'kadın ve aile'nin geçirmekte olduğu değişimlerin ilk olarak bu kadar açık bir biçimde ortaya konulduğu görülmektedir (Fındıkoğlu, 1940: 651).

Aslına bakılırsa, sanayi yönünden yaşanan yenilikler ve Batı ile sağlanan yakınlık, sonunda toplumda da önemli değişiklikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu dergide kadınlar tarafından yazılan görüşler bu açıdan önemlidir (Küçükerman, 1996: 165);

Bu dünyada insan neslinin devamı için erkekler ne kadar gerekliyse, kadınlar da o kadar gereklidir. Kuş nasıl bir kanatla uçamazsa, neslin devamı bile yalnız erkekler ve kadınlar ile olamaz... Bizim için öncelikle, içinde iyi eğitilmiş hocaların bulunduğu okullar önemlidir. Aklımız genişlesin. Çok “sefahate” alıştık, bizi engelleyen yok. Kokonalar evlerimize ayak basmadan önce, bir entari dikilmesi için 5-10 lira verildiği işitilmiş midir? “Frenk işi” diye, 5 kuruşluk şeyi, liralarla alıyoruz. Bu modalar çıkmadan önce çıplak mı gezerdik? Diyelim ki Frenklerin işledikleri zariftir. Biz özensek onlar gibi işleyemez miyiz? Şükür bizim de ellerimiz, aklımız vardır. İşte efendimizin, bizim için “İslahane” yapılmasını emretmiş olduğu söyleniyor. Oraya gidip çalışmalıyız. Hamaratlık edip, paramızı kokonalara vereceğimize kendimiz yiyelim. Pederim Balıkesir’de memur iken, o zavallı Anadolu kadınlarının çalışa çalışa erkeklerden fazla kazandıklarını gördüm. Biz hanımlık kurup sanki ne olacağız?

Bu yazıda, aynı zamanda, Avrupa’nın etkili olduğu yeni giyim düşünceleri ve buna bağlı olarak ekonomik gerçeklere karşı oluşan ilgi de görülmektedir. Aslına bakılırsa, kadının toplum hayatında daha aktif olması da ülkede yaygınlaşmaktadır. Örneğin, İstanbul’dan, İmparatorluğun dört bir tarafına dağılan memurların aileleri, gittikleri şehir ve kasabaların ileri gelenleri arasında yavaş yavaş bu değişimde etkili olmaktaydı. Bir anlamda her yer İstanbullaşmaktaydı. Bunun yanı sıra, bütün İmparatorlukta, yerli Müslüman halktan ayrılan Hıristiyan kadınlarının da giyimleri, yaşaması, düşüncesiyle önemli etkileri bulunmaktaydı.

7.24. Zarif Paşa’nın Anıları

1816-1861 yılları arasında yaşamış olan “Zarif Paşa” yazdığı anılarında, 1830’lu yıllarda yenilenen askeri giysileri giyerek, Doğu’da görevlendirildiğinde, başına neler geldiğini şöyle anlatır (Karal, 1941: 440);

Sivereğe gelindi. Aşiretin birisi çölleri zaptetmişti ve kendisine çöl padişahı derlerdi. Aşiretiyle gelip bizim askerin olduğu yere üç saatlik çöle yerleşti. Bununla dostluk kurmak gerekiyordu. Çünkü aşireti çok kalabalıktı, develeri gökteki yıldız sayısı kadar çoktu... Miralay buna bir zabıt göndermek istedi, beni yolladı. Bir “kağıt” alıp gittim, çadırlarına yaklaştım. Araplar beni görünce bir “lululu” koptu, herkes atına bindi. Bir Arap gelip nereye gittiğimi sorunca Eyüp Bey’i görmek istediğimi söyledim. “Taal” deyip beni aldı Eyüp Bey’in çadırına götürdüler... Ne kadar Arap varsa beni seyretmeye başladılar. Çünkü üzerimde “sırmalı elbisem” vardı. Eyüp beyin elini öptüm, saygılar sundum. “Otur” diye yer gösterdi. “Benim otlaklarımı niye hayvanlarınıza yediriyorsunuz, buraların benim olduğunu bilmiyor musunuz? Sizin Padişah çöllere karışmaz. Ama siz misafir gelmişsiniz. Eğer gelip görüşmeseydiniz hepimizi harap ederdim.

Sonra; Padişahınızın askerleri hep böyle mi giyerler? diye sordu. Zabitler böyle giyerler, neferler başka türdür dedim. Onun üzerine; Sizin hiç utanmanız, hayanız yok mudur? Böyle elbise mi olur? Her tarafınız görünüyor. Bir maşlah getirin dedi. Bir maşlah getirip üstüme örttüler. Sonra; Bir daha gelersen böyle açık gelme, maşlahla gel dedi... Oradan kalkıp Urfa'ya geldim. Urfa halkı o güne gelinceye kadar hiç "Nizam Askeri" ve elbisesi görmemiş.

Beni görünce bir alay ile paşa kapısına götürdüler. Nereye gitsem, çoluk çocuk ve karılar başıma toplanıp seyrediyorlardı...

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma girişimlerinin ürünlerinden olan askeri giyimdeki değişiklikler ve yenilikler, birçok tepki görmekteydi. Aslına bakılırsa, 1843 yılında Osmanlı Ordusu'nun yeniden biçimlendiriliş emirnamesi, askeri sistemi kökten değiştirmişti. Eskiden düzensiz olarak askere çağırılardaki kura usulü kaldırılarak, bütün sınıflarda, Avrupa'da kullanılan usuller kullanılmaya başlamıştır. Ama böyle büyük değişiklikler kolay kolay kabul edilip yaygınlaşamıyordu.

19. Yüzyıl başlarında İstanbul'da bulunmuş bir Avrupalı yazarın anılarından 1827 yılındaki gözlemleri, değişime karşı gösterilen bu direnci açıkça gözler önüne sermektedir (Küçükerman, 1996: 137);

Bir yeniçeri ile konuşan halktan birisi, ona talimde ne yaptığını sorar. Cevap şöyledir. Ne mi yapıyoruz? Söylemeye utanıyorum. Bizi şafakta kaldırıp bir avluda topluyorlar. Sonra hepimizi koyunlar gibi bir bir sayarak dışarı çıkarıyorlar. Orada, bahçıvanların soğan ekmek için gerdikleri iplere benzer iplerin gerisine sıralıyorlar. Haddin varsa ipin biraz ötesinde veya berisinde dur. Bir yumrukta insanı hizaya getiriyorlar. Bu iş bittikten sonra bir "nemçe"li it gelip bizi teftiş ediyor. Ellerimizi ve başımızı iyice yıkadık mı, pantolonlarımızı iyice düğmelemiş miyiz, elbiselerimiz tozlu mu diye iyice gözden geçiriyorlar. Yanında daima bir domuz Müslüman bulunduğundan, gözüne bir şey ilişti mi, hemen bize sitemler ve tehditler yağdırıyor, hatta falakaya yatırıyorlar. Hepsi bu kadarla kalsa iyi. Asıl maymunluk burada başlıyor. Elimize ucu çengel gibi kıvrık bir tüfek veriyorlar. Bunu bir sağ, bir sol omzumuza vurmamızı emrediyorlar. Sonra ayrıl, sonra gene birleş. Daha bu gibi bir sürü saçmalık...

8. SONUÇ

19. yüzyılın ilk çeyreği sona erdiğinde, erkek giysileri batılı erkek giysileri ile özdeşleştirilip pantolon ceket kullanmaya başlanır. Önce devlet görevlileri, sonra erkeklerin geri kalanı entari ve kaftan kullanmayı bırakmıştır. Kadınlar bir süre daha geleneksel giysilerini kullanmışlar, yaklaşık elli yıl sonra, onlar da batılı gibi giyinmeye başlamışlardır. Kadınlar elli yıl boyunca entari giymeyi sürdürmüşlerdir. Entarileri üzerine ise, kalçalarını örtecek boyda, Avrupalıların ceketlerine benzer ceketler ve çeşitli hırkalar giymişlerdir. Entariler, kaftanlar kadar yüklü bir sembolizm taşımasa da, bu defa uzayan etekleri, Fransız saray kıyafetleri gibi, eteklerin kuyruklarını sürürebilmek veya buna izinli olmamakla, statü göstergesi olmuşlardır. Yalnızca kadın kıyafetleri olarak varlıklarını sürdüren entariler, kadınlar arasında, maddi kıymetlerine ve işçilik kalitelerine göre prestij sergilemiştir. 19. yüzyıl başında, 18. yüzyılın karakteristik özelliklerini taşıyan entarinin boyu ayak bileklerini geçmemekte ve yakası derin bir U biçiminde açıklık göstermektedir. Batı etkilerinin başladığı 18. yüzyılda Avrupa modasında görülen kadının boynunu uzun, vücudunu daha zarif gösteren dekolte geleneksel entari modelinin de yakasına yansımıştır.

Entari 19. yüzyıla gelene kadar, önden açık, yakadan karın altına kadar düğme ile iliklenen, uzun düşük kolludur. Nadiren kısa kollu olduğu görülür. Genel olarak boyu ayak bileklerine kadar olan bir giysidir. Eteklerin iki yanında uzun yırtmaçları vardır. Yırtmaçlarının hemen üstünde iki yanda birer gizli cebi bulunur. 19. yüzyıl entarisinde göğüs üzerinde çoğunlukla içten astarda açılmış olan birer saat cebi yer alır. Zaman zaman etek boyları ve yaka açıklıkları farklılık göstermiştir. Bazen kol boyları abartılı olarak uzamış ve yan yırtmaçlar kalça hizasına kadar çıkmıştır.

19. yüzyılda entari önce derin yırtmaçlı ve Avrupa modasında görülen uzun kuyruklara benzer biçimde yerde sürüklenecek derecede uzun etekli, normal boyutların dışında biçimlenir. Bu, ömrünü tamamlayan her şeyde olduğu gibi abartıların, bozulmaların ortaya çıktığı bir dönemdir.

Giysilerini fazla kumaş sarf etmemeye gayret ederek hazırlama eğilimini unutmüş olan toplum ekonomik koşullar kötüleştikçe savurgan olmuş, saraylı kadınlar kumaşları ve değerli taşlarla, incilerle işlenmiş giysileri savurganca tüketmiştir. İhtişamlı giysilerini çeşitli törenlerle sergileme fırsatı yaratmışlardır. Halktan kadınların giysileri de aynı biçimde aşırı uzamış etek boyları olan, zengin işlemleri olan örneklerdir.

19. yüzyılın başında giyilen üçetek ve dörtetek adı verilen entarilerden farklı olarak yüzyılın ortalarında önü kapalı olan ve ikietek entari adı verilen yeni bir model ortaya çıkar. Yanları bele kadar yırtmaçlı olan bu entari de şalvarla birlikte giyilmekte, eteğin uçları üç etekte olduğu gibi bele takılmaktadır.

Batılı kıyafet modasının hızlı bir biçimde yerleşmesi sırasında, evlere Avrupa mobilyası, özellikle masa sandalye gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı evine yeni bir ısınma aracı, soba girmiş, koşullar değişmeye başlamıştır. Isınma sisteminin değişmesi ve konfor sağlanması ile yaz kış kalın giyinmek zorunda kalan Osmanlı halkı, giyim modasının da değiştiği bu dönemde rahatlamış olmalıdır.

Sultan Mahmut döneminde 1828 yılında kurulan ‘Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu’ için hazırlanan üniformalar, gerçekte ülkedeki değişikliğin giyim üzerindeki önemli bir uygulaması olarak önem taşımaktadır.

Sultan Mahmut’un, askeri kıyafetin hem fonksiyon hem de kimlik yönünden yenilenmesi için gereken araştırmaları yürütürken, Batı’daki askeri giyim standartlarının çeşitli örneklerinden belirli oranlarda yararlanmış bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim ‘Asakir-i Mansure’ adı verilen ‘Hassa Ordusu’nun giysileri için, Nemçe Sefiri Hasar ile Avusturya İmparatoru’ndan asker ve subay elbiseleri örnekleri getirilmiş bulunduğu bilinmektedir.

1861 yılında Sultan Aziz tahta çıkar çıkmaz, askeri giysi üzerinde projeler hazırlatmaya başlamıştır. Osmanlı tebasından olan çeşitli milletlerin asilzadelerinden delikanlıları getirtip, bunlara som sırmalarla işlenmiş milli kıyafetlerini giydirmiştir.

1876 yılında başlayan II. Abdülhamit döneminde de askeri giyim üzerinde yürütülen yenilikler hızlanarak sürdürülmüştür. Aslında şalvar, saka, birkaç dönüm yün kuşaktan oluşan önceki ‘zuhaf’ giysilerinin etkili bir görünüşü vardı. Ama bu giysiler talimlerde, manevralarda, savaşlarda askerin gerektiği gibi hareket etmesine engel olmaktaydı. O nedenle bunların ‘setre’ ve ‘pantolon’la değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kıyafet üzerinde yapılan bu yenileştirme hareketleri askeri sistemin bütününde ve eğitimde yapılanlarla birlikte geniş bir bütünü oluşturuyordu.

Osmanlı saray giysileri, halk giysileri ve askeri giysilerindeki değişiklikler günümüze kadar gelmiş bir arada kullanmaya aykırı olan giysilerin ve eşyaların geleneksel olanları yerlerini yenilere bırakmıştır. Batı kültürünü bilinçle benimseyenlerin yanı sıra görüntüyü ön plana alan kişilerin bu modayı yerleştirmekte önemli payı olmuştur.

9. KAYNAKLAR

- Akyıldız, A., (1998). Mümin ve Müsriş bir Padişah Kızı Refia Sultan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Amicis, E.D., (2009). İstanbul 1874. S.T. Yanar (Çev). Ankara: Pegasus Yayıncılık.
- Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bertelli, P., (1589). Diversarum Nationum Habitus, Padua: By permission of the Biblioteca Nazionale Marciana
- Bulut, R., (1968). İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamid'in Çarşafı Yasaklaması. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. İstanbul: Menteş Yayını, 8, 34-36.
- Castellan, A.L., (1812). Mœurs, Usages, Costumes des Othomans, et Abrégé de leur Histoire. Paris.
- Çağman, F., (1993). Tanzimat'tan Önce Selçuk ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar: Katalog, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çorlu, S.M., (1965). Osmanlı Tarihinde Kadın Kıyafetleri. Tarih Dünyası. İstanbul. 2,178-181.
- Dalvimart, O., (1804). Costume de la Turquie, Londres.
- Deval, C.M., (1828). Deux Année á Constantinople et en Morée (1825-1826). Paris.
- Danışman, Z., (1971). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

- Davis, F., (2006). Osmanlı Hanımı 1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ferriol, M. De., (1814). Recueil de Cent Estampes Représentant Différentes Nations du Levant. Paris.
- Fındıkoğlu, Z.F., (1940). Tanzimatta İctimai Hayat, Tanzimat I, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayını.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (1989). Oryantalizm ve Türkiye. İstanbul: Türk Kültürünr Hizmet Vakfı.
- Gürsoy, A. T. (2004). Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda, İstanbul: Mithat Giyim A.Ş.
- Gürtuna, S., (1999). Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İrepoğlu, G., (1993). Osmanlı Sarayında Mücevher. Sanatsal Mozaik Dergisi. İstanbul. 14, 22-32.
- Kafadar,C., (1993). Tanzimat'tan Önce Selçuklu ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar, Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın: Sergi Kataloğu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Karal, E.Z., (1941). Zarif Paşa'nın Hatıratı (1816-1862). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Kocabaşoğlu, U., (1984). Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Gün. Tarih ve Toplum. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 6, 34.
- Koçu,R.E., (1967). Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü. İstanbul: Sümerbank Yayınları.
- Küçükerman, Ö., (1988). Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika:“Feshane□ Defterdar Fabrikası. Ankara: Sümerbank Yayınları.

- Küçükerman, Ö., (1996). Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları. İstanbul: GSD Dış Ticaret A.Ş.
- Kütükoğlu, M., (1983). Osmanlı Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- La Motraye, A., (1727). Voyages du Sieur de La Motraye en Europe, en Asie, en Afrique, La Haye.
- Lecomte, P., Türkiye’de Sanatlar ve Zenaatlar, 1001 Temel Eser. No:59, İstanbul: Tercüman Yayını.
- Mac Bean, F., (1854). Sketches of Character and Costume in Constantinople. London.
- Mantran, R., (1991). XVI.-XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat. İstanbul: Eren Yayınevi.
- Micklewright, N., (1986). Women’s Dress in 19th Century İstanbul. University of Pennsylvania: Mirror of a changing Society, Phd dissertation.
- Moltke, H.V., (1969). Moltke’nin Türkiye Mektupları. H. Örs (Çev). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nicolay, N., (1572). Der Erst Theil von der Schiffart und Raisz in die Türckey und Gegen Orient. Nürnberg.
- Osmanoğlu, A., (1994). Babam Sultan Abdülhamid. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Onur, N., (2004). Moda Bulaşıcıdır. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Özön, M.N. ve Özön N., (2004). Terimler Sözlüğü içinde Seyahatname (Evliya Çelebi). İstanbul: Kabalcı.
- Özcan, T., (1986). Historical Costumes of Turkish Women. İstanbul: Middle East Video Corp.
- Ökçün, G., (1984). Osmanlı Sanayii, 1913-1915 İstatistikleri. İstanbul: Hil Yayınları.

- Pardoe, M.J., (1967). Yabancı Gözü ile 125 Yıl Önce İstanbul. B. Şanda (Çev). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Petropoulos, E., (1976). L'Album Turc. Paris.
- Preziosi, A., (1865). Stamboul, Souvenir d'Orient. Paris.
- Renda, G., (1980). Ankara Etnografya Müzesi'ndeki Minyatürlü Yazma ve Albümler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Refik, A., (1988). İstanbul Hayatı (1495-1591). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sayar, A. G., (1986). Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması. İstanbul: Der Yayınları.
- Saz, L., (1974). Haremin İç Yüzü. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sevin, N., (1990). Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sönmez, Z., (1995). 18. Yüzyılda Türk Kumaş Sanatında Gelişmeler ve Selimiye Kumaşları, Ankara: 9. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi: Bildiriler. C.1, 235-241.
- Şakir, Z., (1957). Tanzimat Devrinden Sonra Asmanlı Nizam Ordusu Tarihi. İstanbul: Çeltüt Matbaası.
- Şakiroğlu, M., (1984). Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay. Tarih ve Toplum. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 1, 25.
- Taeschner, F., (1925). Alt Stambuler Hof-und Volksleben: Ein Türkisches Miniaturenalbun aus dem 17. Jahrhundert. Hannover.
- Tezcan, H., (1987). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Bulunan Bir Terzi Defteri. Topkapı Sarayı Müzesi-Yıllık 2. İstanbul: 166-175.
- Tezcan, H., (1988). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma. Sanat Dünyamız. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 37, 45-51.

- Tezcan, H., (1999). 16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı Sarayında Kadın Modası. P Dünya Sanatı Dergisi. İstanbul: Bilnet Matbaacılık A. Ş.,12, 54-69.
- Toprak, Z., (1982). Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918). Ankara: Yurt Yayınları.
- Tuğlacı, P., (1984). Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tuğlacı, P., (1985). Osmanlı Saray Kadınları. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ubcini, J.H.A., 1855’te Türkiye, II., Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: Tercüman Yayını.
- Uluçay, Ç., (1992b). Padişahın Kadınları ve Kızları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Umur, S., (1988). Kadınlara Buyruklar. Tarih ve Toplum. İstanbul: İletişim Yayınları, 58, 205-207.

10. ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2006 yılında Marmara Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü'nden mezun oldu. 2002-2006 yılları arasında İyob Tekstil Sanayi Tic.Ltd.Şti.'nde Tasarım Müdürü olarak, 2006-2008 yılları arasında Modart Tekstil ve Tasarım Ltd. Şti.'nde Tasarım Grup Müdürü olarak, 2008-2010 yıllarında Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. Stage 01 Definition'da Tasarım Danışmanı, Çesan Tekstil San. Tic. Ltd. Şti.'nde Moda Tasarım Danışmanı, Marine Sport San. Tic. Ltd. Şti.'nde Consept Danışmanı olarak hala görev yapıyor. Londra da ve Türkiye de moda çekimlerinde Styling çalışmaları yapıyor. 2004-2005 ve 2006 yılları arasında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Karma Öğrenci Sergilerine, 2007 yılında Türk - Çin İş Adamları Derneği Kùltürlerin Buluşması, 2009 yılında Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanatçı-Öğretim Üyeleri Prestij Sergisi, isimli sergilere katıldı.